Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VIRKE OG VÆKST

Sydvestsjællands Museum

SVM

Tidsskrift

VIRKE OG VÆKST

LOLLAND-FALSTERS
STIFTSMUSEUM

Virke og vækst

Sydvestsjællands museum

Virke og Vækst

Udgivet af Sydvestsjællands Museum 2007

Redaktion: Ea Stevns Matzon
Oversættelse: Avril Bayne
Grafisk tilrettelæggelse og tryk: Fjerritslev Tryk A/S

Foto forsiden:
Som perler på en snor ligger jordbunkerne langs søgegrøfterne ved Kærup.
(Pilot Ole Bundgaard har i flere omgange stillet sig og sit fly til rådighed, når vi skulle se det hele lidt fra oven.)

Fotos bagsiden:
Forskellige sider af museets virke:
Perler fra en rig kvindegrav ved Kærup.

Som et led i Kulturkørekortet bliver eleverne i Slagelse og Sorø Kommuner tilbudt en hel skoledag, som i gamle dage.

Kande og krus i megamussel fra særudstilling om musselmalet porcelæn, der bliver vist på flere af museets afdelinger.
Fotos: Sydvestsjællands Museum.

ISBN: 978-87-991415-5-5

Sydvestsjællands Museum
Storgade 17
4180 Sorø
Telefon +45 57 83 40 63

kontor@vestmuseum.dk
www.vestmuseum.dk

Indhold

Indledning
af Ea Stevns Matzon 7

De første år i et visionært samvirke
af Ea Stevns Matzon og Henning Fischer 11

Det medicinske målesystem
af Kurt Petersen 23

Justervæsenets Samling og den gamle tønde af kobber
af Kurt Petersen 37

Nyt om jernalderens bebyggelse i Sydvestsjælland
af Varaporn Poorisrisak, Henrik Høier
og Kirsten Christensen 43

Lektier, livsglæde og lancier
af Henny Tønner Pedersen 69

Holberg og Sorø
af Robert Petersen 81

Et håndboldeventyr i Slagelse
af Rune O. Lundberg 89

Forfatterportrætter 116

Indledning

Den femte pind – eller er det den første? – forpligtigelsen til at bedrive forskning på et statsanerkendt museum. Diskussionen foregår fortløbende i museumsverdenen, og der er mange gode og rigtige argumenter for, hvorfor al den anden virksomhed skal tage sit afsæt i en bevidst og målrettet strategi for forskningen. Forskningen skal til gengæld afspejle museets formål og virkeområde.

Virkeligheden på en del museer ser dog anderledes ud. Med et stigende antal kvalitetsvurderinger, som bliver foretaget af Kulturarvsstyrelsen, og med deltagelse af de relevante faglige råd viser det sig, at forskningen ofte ender som sidst i prioriteringerne. Mange kollegaer hævder, at forskningen udelukkende finder sted i "fritiden", når alle de andre forpligtelser er overholdt i en stærkt underbemandet hverdag på museet. Heldigvis foregår der god og kvalificeret forskning på mange museer. Stribevis af bøger og artikler dokumenterer dette, hvor kulturhistoriske emner, lokalhistoriske temaer og resultater af omfattende undersøgelsesvirksomhed bliver formidlet.

Som relativ ny institution publicerer Sydvestsjællands Museum nu et pluk af resultaterne af de første års indsats som en broget buket, der spænder vidt både hvad angår faglige emner og begrundelser og samtidig en forfatterskare med vidt forskellig tilknytning til museet.

I de første år var dagsordenen for museet at etablere en egentlig organisation samt at trække de gamle museer i samvirket i samme retning. Den forskning, der blev foretaget som led i det regionale speciale, blev udelukkende bedrevet af ekstern arbejdskraft. Museets leder, som samtidig var eneansvarlig for al nyere tids kulturhistorie, havde travlt med organisationen. Lederen af den nyetablerede arkæologiske afdeling havde sit at se til med denne del af virket. Den første artikel i bogen giver et kort rids af museets tidlige historie og de visioner, der ligger bag det etablerede samvirke og det lokale museumsvæsens fremtid. Artiklen er skrevet af museumsdirektør, cand.mag. Ea Stevns Matzon, som undervejs har sparret med Henning V. Fischer, formand for museets bestyrelse.

Kun på Skælskør Bymuseum havde Sydvestsjællands Museum fast tilknyttet en forsker, som allerede inden samvirkets begyndelse var påbegyndt sin store indsats inden for metrologiske forhold i Danmark. Kurt Petersen er grundforsker i fysik og arbejder som frivillig ved museet. Han har i sin professionelle karriere arbejdet med metrologi som doktor og lektor ved Danmarks Tekniske Universitet. Museet har søgt og modtaget støtte fra Vestsjællands Amt til Kurt Petersens arbejde.

I Middelalderen blev meterstokke placeret ved kirkerne, så almindelige mennesker kunne måle egne og andres mål. Et godt eksempel er "alenstokken" på Skælskør kirke, hvor der i det sydøstlige hjørne er indhugget en figur med et liniestykke, der ender med en lille tværstreg og en cirkel med to diametre, der står vinkelret på hinanden. Tegnet i kirkemuren udgør Danmarks ældste alenmål, hvor cirklen samtidig er grundfladen af et rummål. Inspireret af "alenstokken" opfordrede lederen af Skælskør Bymuseum, Johannes Lyshjelm, Kurt Petersen til at påbegynde et forskningsprojekt om "Mål og vægt" i museets regi. Det er der indtil nu kommet to værdifulde værker ud af, Mål og vægt i Danmark og Kaliberstokken, det militære målesystem. Kurt Petersen har med dette projekt bedrevet grundforskning, som har bidraget med ny viden inden for mål og vægt. De to artikler i denne bog er gode eksempler på, hvordan hans forskning indenfor mål og vægt har ført til ny erkendelse.

I "Det medicinske målesystem" gør Kurt Petersen rede

for, hvorledes der i Europa opstod et behov for et fælles medicinsk målesystem i takt med, at der blev udgivet farmakopeer, som er bøger om tilvirkning af medicin. Dette skete i en tid, hvor hvert land, fyrstedømme eller by havde sit eget målesystem. Samtidig giver han os en grundig gennemgang af de forskellige målesystemer og den gradvise harmonisering af disse. I sin anden artikel "Justervæsenets Samling og den gamle tønde af kobber" argumenterer Kurt Petersen for, hvorledes en stor tønde af kobber, som findes i Justervæsenets Samling, med sin udformning og den måde, hvorpå den er fremstillet, godt kunne passe på den kobbertønde, som Chr. IV, ifølge litteraturen, lod fremstille som standardtønde for alle korntønder i Danmark efter forordningen af 1602.

På det arkæologiske felt har museets opgaver primært haft karakter af entreprenørvirksomhed, hvor museets mange arkæologer har "travet i sporene på gravemaskinerne". Den eneste skriftlige virksomhed har bestået i bygherrerapporter, der bliver lagt på museets hjemmeside som dokumentation for dette store arbejde. Heldigvis er vi nu i den situation, at vi kan prioritere en yderligere formidling af nogle af de spændende resultater, der er opnået. På sigt har vi tillige planlagt forskning i områder, hvor vi ved, der er noget at komme efter. Men vi er ikke kede af entreprenørvirksomheden. Med den kan vi efterhånden danne os et overblik over det store område, museet dækker, og vi har opdaget nye områder, som det vil være værd at underkaste nærmere forskning. Artiklen i denne bog "Nyt omkring Jernalderens bebyggelser" tager sit udgangspunkt i Slagelses østlige del på lokaliteterne omkring Kassebjerggård, som længe har udgjort vores bedst undersøgte jernalderbopladser. Med dem vil der blive gjort status over, hvad vi har fået af nye oplysninger om jernalderens bebyggelser i Sydvestsjælland. Vi gør endvidere op med en forestilling om, at de tidlige ejerlavskort fra omkring 1780 kan give indikationer af, hvor vi skal søge jernalderbebyggelser. Endelig afslutter vi artiklen med et par glimt fra tre af museets nyeste jernalderudgravninger. Artiklen er skrevet af museumsinspektør, cand.phil. Henrik Høyer, arkæologistuderende Varaporn Poorisrisak og museumsinspektør, cand.mag. Kirsten Christensen.

Sydvestsjællands Museum har som led i placeringen i Vestsjællands Amt haft et regionalt speciale "Undervisning og Uddannelsessteder", som allerede var formuleret for det tidligere Sorø Amts Museum. De første fire år i samvirket blev dette speciale stor set udelukkende varetaget af projektansat arbejdskraft. Cand.mag. Henny T. Pedersen gennemførte således en undersøgelse på Sorø Akademi i 2003-04. Formålet var at indsamle viden om dagligdagen, som den former sig for de unge akademister i dag. Henny T. Pedersen interviewede et repræsentativt udsnit af skolens elever, både dagelever og kostelever på samtlige klassetrin. Museet har som resultat af dette arbejde en stor viden om elevernes forhold til skolen, deres syn på undervisningen og deres beskrivelse af det sociale miljø. Vi har fået viden om de unges fritidsliv i det 21. århundrede, og vi har fået en fornemmelse af kostelevernes forhold til og brug af købstaden Sorø og dens omegn. Denne viden indgår nu i museets permanente udstilling med et lille spot på elevernes fritidsliv igennem tiderne. Med artiklen "Sorø Akademi: Lektier, livsglæde og lancier - Om livet bag Klosterporten" er det muligt at præsentere nogle flere resultater af undersøgelsen, hvor vi bliver inviteret indenfor på det gamle akademi og møder en række af de tilbud og traditioner, som indgår i elevernes tilbud.

2004 stod i Ludvig Holbergs tegn. Fra den 28. januar, som var 250 års dagen for hans død, til den 3. december, hvor hans fødselsdag blev markeret i København og i Bergen. Museet tog initiativ til en række tiltag i løbet af dette år, bl.a. i samarbejde med Kalundborg Museum samt med en række forskere fra Danmark, Norge og Sverige. Gudstjeneste, Nordisk Symposium, særudstillinger og flot publikation blev det til. Der blev produceret en dvd, der belyser forskellige facetter af Holbergs mangesidede virke og betydning, og året endte i december med den første uddeling af Holbergprisen, indstiftet af den norske regering som en Humanismens Nobelpris. Samme år havde museet cand.mag. Robert Petersen på et kortere ophold, og han skrev artiklen om Holbergs betydning for Sorø.

Dette er et felt, museet ønsker at satse yderligere på, nu da Dianalund Kommune med Tersløsegård er blevet en del af den Ny Sorø Kommune. I artiklen stiller forfatteren sig spørgsmålet: Hvordan kom Holberg til Sorø, hvad var hans rolle i forbindelse med genrejsningen af det ridderlige akademi, og hvordan påvirkede han såvel egnen som akademiet? Spørgsmålene er mange, når det gælder Holbergs forhold til Sorø, og svarene er, som det vil fremgå, bestemt ikke uden interesse for Holberg-kyndige. Ludvig Holberg fik stor indflydelse på den fundats, som kom til at ligge til grund for det andet akademi i Sorø. Med sin store testamentariske gave sikrede han samtidig det økonomiske fundament for akademiet et stykke ud i fremtiden. Det kan antages, at uden denne gave og uden et akademi havde der ikke været nogen by af særlig betydning i Sorø.

Med ansættelsen af museets anden nyere tids inspektør i 2005 blev grunden samtidig lagt for etableringen af museets egen forskningsvirksomhed indenfor nyere tids kulturhistorie. Holdningen er, at det er af betydning, at forskningen varetages af museets faste personale, for at resultaterne kan forblive i museet. Vi har brug for, at den indsamlede viden forankres i institutionen og ikke primært hos de løst ansatte, der har bedrevet forskning på projektvilkår for os. Deres arbejde har været af høj faglig kvalitet, men deres resultater kan være svære at fastholde og bygge videre på, når de ikke længere er til stede selv. Vi ønsker den samme synergi, som vi ser i Kurt Petersens arbejde. De seneste to artikler, han har skrevet, er sammen med en kommende bog resultater af de opdagelser eller erkendelser, der er dukket op i forskningsprocessen.

Museumsinspektør, cand.mag. Rune Lundberg foretog i foråret 2006 med midler fra Kulturministeriets særlige hastesum en undersøgelse i form af et etnologisk feltarbejde af håndboldholdet Slagelse Dreamteam og dets betydning som brand for Slagelse Kommune. Den direkte foranledning til iværksættelsen af undersøgelsen var Anja Andersens udmelding om, at hun med udgangen af sæsonen 2007 ønskede at stoppe som træner i Slagelse. Feltarbejdet blev foretaget i 2006 og består foruden af deltagerobservation samtidig af 16 kvalitative interviews med centrale aktører i og udenfor klubben. Herunder håndboldspillere, politikere, embedsmænd, erhvervsfolk og almindelige slagelseborgere. Der er desuden blevet indsamlet fotos, genstande og arkivalier i forbindelse med undersøgelsen samt et omfattende materiale af artikler fra Sjællandske Medier. Artiklen er den foreløbige sammenfatning og afrapportering af undersøgelsens resultater.

Artiklen sætter fokus på historien bag Slagelse Dream Team og spørgsmålet om, hvorfor Anja Andersens drømmehold blev placeret i Slagelse. Livet i og omkring klubben er beskrevet, ligesom der er blevet peget på nogle af de kommunalpolitiske aspekter og initiativer, der knytter sig til Slagelse kommunes engagement i og markedsføring via elitesport.

Sydvestsjællands Museum
Oktober 2007
Ea Stevns Matzon

Resume:
De første år i et visionært samvirke

Sydvestsjællands Museum blev etableret som resultatet af en politisk beslutning i 2001. Hvordan blev der taget fat på opgaven med at lægge fem "gamle" museer sammen i et samvirke? Hvilke udfordringer mødte det nye samdriftsmuseum? Hvad bliver der lagt vægt på i den nye organisation?

Artiklen giver et rids af de første fem år og de udfordringer, den nyansatte leder stod overfor. Der er blevet fokuseret meget på opbygningen af én fælles organisation, og der er blevet ryddet meget op.

Et gennemgående tema i museets virke er samarbejde. Det skyldes uden tvivl den særlige struktur, vi har. Det har samtidig fået indflydelse indadtil i organisationen med udviklingen af nye tiltag i formidlingen for børn, ligesom det spiller en rolle i forholdet til vores nabomuseer, som vi gerne samarbejder med. I sin afslutning peger artiklens forfattere på de visioner, der er for et større samvirke i Vestsjælland.

Resumé:
The first years in a visionary collaboration

The museum of Southwest Zealand was established as a result of a political decision in 2001. How was the project tackled to unite five old museums? What challenges had to be met by the new fusion? What priorities were established by the new organisation?

The article outlines the first five years and the demands that had to be met by the new museum's curator. Focus was placed on structuring a common organisation, and that involved a great deal of reorganisation.

The general theme of the museum is collaboration. This is undoubtedly a result of the special structure of the museum's organisation. It has also influenced the internal organisation and the development of new initiatives to work with children. Similarly, future relationships with other museums are highly prioritised. In their conclusion, the authors present their visions for a greater collaboration in West Zealand.

De første år i et visionært samvirke

af Ea Stevns Matzon og Henning Fischer

Sydvestsjællands Museum blev etableret som resultatet af en politisk beslutning i 2001. Hvordan blev der taget fat på opgaven med at lægge fem "gamle" museer sammen i et samvirke? Hvilke udfordringer mødte det nye samdriftsmuseum? Hvad bliver der lagt vægt på i den nye organisation? Artiklen giver et rids af de første fem år og de udfordringer, den nyansatte leder stod overfor. Der er blevet fokuseret meget på opbygningen af én fælles organisation, og der er blevet ryddet meget op. Et gennemgående tema i museets virke er samarbejde. Det skyldes uden tvivl den særlige struktur, vi har. Det har samtidig fået indflydelse indadtil i organisationen med udviklingen af nye tiltag i formidlingen for børn, ligesom det spiller en rolle i forholdet til vores nabomuseer, som vi gerne samarbejder med. I sin afslutning peger artiklens forfattere på de visioner, der er for et større samvirke i Vestsjælland.

"Kval og kaos var der
ved Storebælts vuggende vande.
Vidløst sig våndede landet,
Vestsjællands fagreste lunde;
Kendte ej hoved fra hale,
fornminder ufundne lå hen."

Så enkelt kan det udtrykkes; museumsvæsenet i Sydvestsjælland havde brug for en samling og en styrkelse af det faglige arbejde. Det arkæologiske virke var nogle år forinden blevet overdraget til Nationalmuseet, det eksisterende museumsvæsen havde ikke magtet opgaven.

I løbet af 2001 traf politikere og embedsmænd i det sydlige Vestsjælland en klog beslutning. Inspireret af nye krav til museernes økonomi og med et ønske om at kvalificere det faglige arbejde i museerne, tilsluttede seks kommuner sig en samdriftsaftale, som blev underskrevet af de seks borgmestre i december 2001. Med aftalen fulgte en fusion af fem museer samt et krav om at genetablere det arkæologiske virke. Sydvestsjællands Museum (SVM) var en realitet. Det museum, der blev etableret, bestod af fem "gamle" museer, der blev fusioneret i en enhed. Formålet var at bevare de gamle museer, samtidig med at der blev etableret en fælles administration. I 2003 blev Skovsgaards Bagerimuseum optaget i museumsfællesskabet som den sjette museumsafdeling.

Kommunerne var Fuglebjerg, Hashøj, Skælskør, Slagelse, Stenlille og Sorø. Deres deltagelse i aftalen skete fra starten på forskellige præmisser, ligesom motivationen for at gå med har været forskellig. Hvor Slagelse og Sorø kommuner allerede havde et museumsvæsen af en vis størrelse, stod Stenlille og Fuglebjerg på den modsatte fløj uden museer, men med et ønske om at støtte det ny samdriftsmuseum. Herimellem stod Skælskør og Hashøj med hver deres museumstradition og med den fællesnæver, at Skælskør Bymuseum og Flakkebjerg Skolemuseum udelukkende blev drevet af frivillig arbejdskraft. Det sidste var også tilfældet på Slagelse Museum, hvorimod Sorø Amts Museum og Museet ved Trelleborg havde ansat et fagligt personale.

En gennemgang af de lokale avisers artikler om forhandlingerne og etableringen af det ny museum i løbet af 2001 viser, at det ikke altid foregik uden dramatik. Et af diskussionspunkterne handlede om, hvor mange bestyrelsesposter de enkelte kommuner skulle have. Her blev resultatet,

at Sorø og Slagelse Kommune skulle stille med hver to medlemmer til bestyrelsen, hvor de fire øvrige kommuner skulle stille med en hver. Samtlige medlemmer blev valgt politisk. Det var et krav, at hver kommune skulle stille med et medlem af byrådet, hvorimod de to sidste fra hhv. Slagelse og Sorø blot kunne være politisk udpegede. Set fra bestyrelsesformandens og museumslederens synsvinkel har dette været en af årsagerne til museets fremdrift de første år, der var en direkte line til de byråd, hvis støtte museet var så afhængig af i hele opbygningsfasen.

Museets første bestyrelse 2002 - 2006:
Henning V. Fischer, (Formand og forretningsudvalg) Sorø Kommune
Tage Petersen, indtil 2004 (Næstformand og forretningsudvalg) Slagelse Kommune
Arne Beyer, fra 2004 (Næstformand og forretningsudvalg) Slagelse Kommune
Carl-Erik Hansen, (forretningsudvalg) Skælskør Kommune
Egon Dalegård, Sorø Kommune
Lis Bager, Slagelse Kommune
Villum Christensen, Hashøj Kommune
Jane Nielsen, Fuglebjerg Kommune
Jan Neerup Jensen, Stenlille Kommune

Bestyrelsen konstituerer sig og en museumsorganisation tager form

I januar 2002 blev Sydvestsjællands Museums første bestyrelse konstitueret. Det eneste juridiske dokument, der fandtes på dette tidspunkt, var den underskrevne samdriftsaftale og et sidepapir, et tillæg der satte en række normer for og krav til driften af det ny museum. Det havde været vigtigt for museets grundlæggere at sikre de gamle institutioners integritet i videst mulig omfang. Papiret bar på nogle områder præg af, at der havde været modstand mod deltagelse i samvirket fra de tidligere små selvstændige museers side. Det blev en af de største udfordringer, museets nyansatte leder stod med i de første år. Ja, det var en udfordring, der kunne have udviklet sig til et kæmpe problem, men som i dag stort set er historie. Fra at været betænkelige ved samvirket lyder det nu: "Hvis ikke vi havde været med her, var det ikke sikkert, vore samlinger var blevet bevarede". Der er samtidig udtrykt tilfredshed med de mange fordele, samvirket har medført, især på den forøgelse af kvaliteten af det museumsfaglige arbejde, som har fundet sted. Tillægget til samdriftsaftalen er for en stor del blevet implementeret i museets forretningsorden, og det blev ikke fornyet, da museets anden samdriftsaftale blev indgået i 2005.

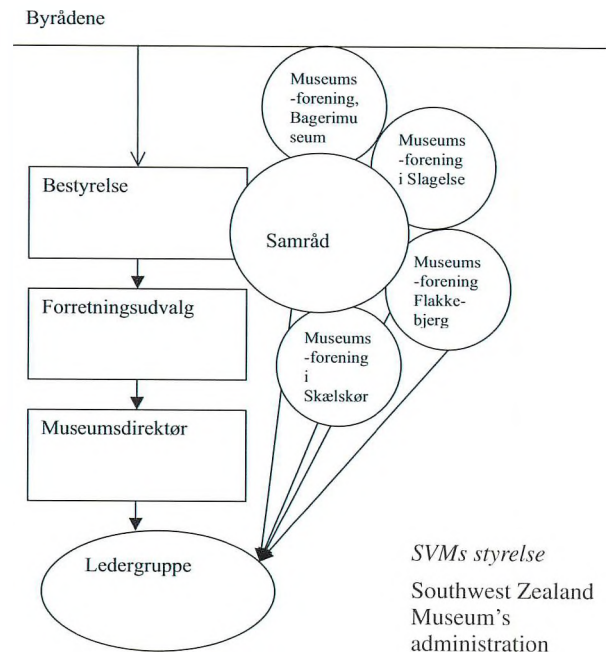

Bestyrelsen, forretningsudvalget og direktøren har sammen kompetencen til at træffe beslutninger om museumssamvirkets samlede virksomhed og varetager opgaverne i dialog med henholdsvis Samrådet og Ledergruppen. Museumsforeningernes relation til SVM går via de opgaver, som museumsforeningerne i henhold til deres vedtægter løser i de enkelte afdelinger som del af museets samlede virksomhed.

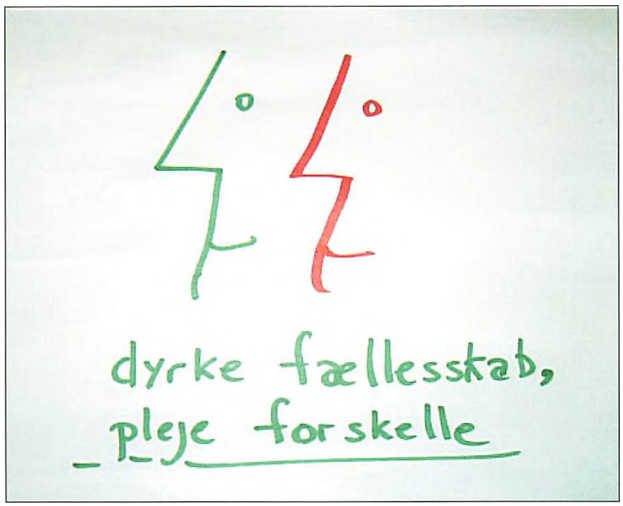

Samrådet har haft til opgave at formulere fælles strategier for SVM. Planchen viser en af pointerne for fællesskabet.

The committe had the task of formulating a common strategy for the museum. The plate illustrates one of the points, create solidarity.

Bestyrelsens første opgave var at ansætte en leder for det nye museum. Museets leder skulle dels være leder af Sydvestsjællands Museum, dels være daglig faglig leder af Sorø Amts Museum, det gamle statsanerkendte museum. Begge steder var der et stort behov for en indsats. En ny organisation skulle bygges op fra grunden, og der skulle ryddes op i en gammel institution. Samlingen skulle saneres, bygningerne renoveres, og udstillingerne skulle bringes ind i det 21. århundrede med de krav, der i dag bliver stillet til moderne museumsdrift.

Ansættelsesudvalget valgte cand.mag. Ea Stevns Matzon, der havde de kvalifikationer, der var behov for. Ud over en museumsfaglig uddannelse og erfaring har hun en erhvervspædagogisk diplomuddannelse og mange års erhvervserfaring indenfor organisationsudvikling og koordinering og samarbejde mellem forskellige institutioner eller mellem flere afdelinger af samme organisation. Det er især det sidste, der har været behov for i jobbet. I det første arbejdsår var det en hovedprioritet at etablere en museumsorganisation med fælles vedtægter, forretningsorden, budget og regnskabssystem.

> Dog, kaldet kom kvides forløser,
> (Østfra kom oldsagers fryd!)
> Historiens hilde hyrdinde
> Hedenold huer at værne!
> Fornminders forkæmper,
> Oldsagers fagreste fryd!

Et af kravene i tillægget, der gav god mening, var etableringen af en ledergruppe med en repræsentant fra hver afdeling. Der blev hurtigt etableret en positiv samarbejdsånd, og den første skepsis blev lagt til side. Ledergruppen har siden museets grundlæggelse afholdt møder en gang om måneden, hvor et fast punkt er den gensidige orientering om status på de enkelte afdelinger. Det er også på ledergruppemøderne, nye fælles faglige tiltag bliver drøftet. Ledergruppen har f.eks. vedtaget fælles normer og standarder for indsamlingspolitik og registrering af genstande. Det er blevet fulgt op af et indsamlings- og registreringsudvalg, som nu mødes fire gange om året for at drøfte tilbud om indkomne genstande og sikre en fortsat opkvalificering af ansatte og frivillige på området.

I efteråret 2002 var ledergruppen samlet i to dage, hvor det første udkast til en fælles fireårsplan blev udarbejdet. Planen blev i sin endelige udformning godkendt og tiltrådt af museets bestyrelse.

Af planen fremgik hvilke fælles tiltag, ledergruppen ønskede iværksat, og historien vil vise, at fællesskabet levede op til forventningerne og nåede de skitserede mål. Museet arbejder nu indenfor rammerne af den anden fireårsplan. Denne fik samme form for opstart, idet ledergruppen nu sekunderet af museumsinspektørerne på et to-dages møde fik skitseret rammerne for planen, som senere er vedtaget af bestyrelsen i sin endelige form. I museets ledergruppe

hersker der ingen tvivl om de faglige mål for museets virksomhed. Vi har formuleret dem i fællesskab.

Der lå en stor opgave i at knytte de fem "gamle" museer sammen i et samvirke, hvor der blev taget hensyn til den enkelte afdelings selvstændighed og integritet, samtidig med at der blev skabt forståelse for den fælles samdrift. De enkelte afdelingers drift skulle udskilles af de respektive venneforeninger, som alle skulle have nye vedtægter.

På den velbesøgte velkomstreception, der blev afholdt i langhuset på Trelleborg en blæsende aprildag, gik situationens alvor op for museumslederen under den tale, som bestyrelsesformand Henning Fischer holdt, og hvor forventningerne til den nye leder blev remset op. Afdelingslederen på Museet ved Trelleborg, Kåre Johannesen udtrykte det efterfølgende således i sin tale:

> "Mægtig er Matzon, men stor
> er byrden på spinkleste skuldre.
> Meget forventes af fruen
> men frygtløs hun skuer mod fremtid;
> fylking gør folk bag sin anfører,
> fælles, mod fremtid i fodslag!

Kulturarvsstyrelsen havde medvirket med råd ved museets opstart. Et af de råd, der blev givet, var, at den nye leder ikke burde være arkæolog. Ikke fordi man har noget imod arkæologer, men fordi det blev forudset, at arkæologien ville fylde så meget, at der ikke ville blive tid til det organisatoriske arbejde. Bestyrelsesformanden er glad for rådet, for der lå en kæmpeopgave.

I september tiltrådte mag.art Hugo Hvid Sørensen som faguddannet arkæolog, og Sydvestsjællands Museum fik hermed overdraget det arkæologiske ansvar i sit område. Hugo Sørensen blev stillet over for en kæmpe opgave. Samtidig med at det arkæologiske virke skulle genetableres med rutiner og praktiske opgaver, lå der et stort oprydningsarbejde fra det tidligere virke, som var stoppet med en dags varsel. Alt lå i en bygning i Korsør Kommune,

Arkæologer på seminariegravning ved Hougaarden.
Archeologists on a dig at Hougaarden.

hvor det skulle sorteres, inden det blev flyttet til arkæologisk afdeling i Sorø. Ifølge samdriftsaftalen var det planen, at det arkæologiske virke skulle have sin adresse ved Trelleborg. Der har ikke været de bygningsmæssige forudsætninger for at placere arkæologisk afdeling her. Det vil formentlig også være halsløs gerning at placere arkæologien med så dårlig infrastrukturel placering, hvortil det kan være svært at tiltrække kvalificeret arbejdskraft.

Arkæologisk afdeling har virkelig haft vokseværk. Under Hugo Sørensens kyndige styring er afdelingen vokset i omsætning og personale, således at der nu er fastansat fire

Arkæologisk afdeling har valgt at holde Åbent hus på de store udgravninger. Her fortæller museumsinspektør Lea Meistrup Larsen ved Lysehøj i Korsør.

The department of archeology has chosen to hold an open house at the large excavations. Information provided by museum's researcher, Lea Meistrup Larsen from Lysehøj in Korsør.

arkæologer som museumsinspektører og to assistenter. I perioder med udgravninger og andre projekter er der ansat endnu flere arkæologer og arkæologistuderende.

Museet ved Trelleborg hedder i dag Vikingeborgen Trelleborg. Afdelingen har fyldt meget i organisationen, ikke mindst på grund af dens egenart og den økonomiske sårbarhed, som den medfører for hele SVM. Vikingeborgen Trelleborg er på mange måder særlig med sin helt egen faglige profil. Det er primært formidlingsopgaver, der bliver varetaget her. Ved indgangen til fællesskabet var der stort behov for at få skabt et overblik over økonomien. Går det galt på denne afdeling, som har et krav om egenindtjening på ca. 1 mio. kr. om året, ja så går det galt for hele organisationen. Der ligger nu nogle spændende visioner for udbygningen på Trelleborg, hvor vi ønsker at opføre en vikingeby, Slagløse. I 2007 har vi fået færdigopført to bygninger i Slagløse, en smedje og et Hedebyhus. Nu er opgaven at skaffe økonomi til at anlægge resten af byen og til den efterfølgende drift.

Museet har fra sin start haft egen hjemmeside. Den var designet og passet af bestyrelsesformanden. Nu har vi ved at tilslutte os et musealt fællesskab, kaldet "åbne-samlin-

Smedjen blev indviet den 24. august 2007 af Kulturminister Brian Mikkelsen. Fra højre ses: Borgmester Lis Tribler, Kulturminister Brian Mikkelsen, Museumsdirektør Ea Stevns Matzon og Museumsinspektør Mads Thernøe. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Official opening of the smithy by the Minister of Culture, Brian Mikkelsen, on 24th August 2007. From the left can be seen: Mayor Lis Tribler, Minister of Culture Brian Mikkelsen, Museum's Curator Ea Stevns Matzon and Museum's Researcher Mads Thernø. Photo: Southwest Zealand Museum.

ger", fået en professionel hjemmeside, der kan ajourføres og passes af museets enkelte afdelinger, stadig under vores domæne: www.vestmuseum.dk

Oprydning

Det stod klart fra første dag, at der skulle ryddes op i det nye museum. Tidligere tiders meget omfattende indsamlinger er nu erstattet af en restriktiv indsamlingspolitik, der tager afsæt i museets geografiske og emnemæssige virkefelt. Det har været et vanskeligt område at begive sig ind på, da det har medført et alvorligt indgreb i de enkelte afdelingers hidtidige praksis. Det er værd at bemærke, at de gamle afdelinger som ikke-statsanerkendte museer ikke var underlagt en lovgivning på området. De kunne i praksis samle ind og smide ud igen, som de nu valgte. Holdningen var, at der aldrig blev takket nej til at

modtage genstande, selvom de var uden proveniens og af dårlig kvalitet, for så kom folk måske ikke igen med noget rigtig godt. Eller man kan ikke sige nej til fru A ovre på Torvet, når man har sagt ja til fru B på Hovedgaden.

Der har været tale om en enorm pædagogisk udfordring. Når en ny leder kommer og forlanger, at man rydder op i de samlinger, man som frivillig har anvendt år af sit liv på at etablere, og som man er glad for og stolt af, bliver man frustreret og vred. Lederen valgte på sin side at gå foran som et godt eksempel, hvilket ikke var så vanskeligt på et museum, hvor stadig flere rum var lukket ned for at skabe plads til den voksende samling. Sideløbende hermed har vi på museet lavet en folder, der henvender sig til publikum, og hvor vi forklarer og begrunder vores indsamlingspolitik. Når vi først har givet vores gæster en ordentlig forklaring, kan de også godt forstå og acceptere et høfligt nej tak til tilbud til samlingen. I Sorø forventer vi at være helt igennem oprydningen i løbet af 2008. På afdelingerne i Slagelse kommune er vi i gang. Her er behovene for oprydning ikke alene begrundet af en ny stram intern politik på området. Ombygninger eller omfattende

En af de første oprydningsopgaver bestod i at flytte magasin. Foto: Sydvestsjællands Museum.

One of the first tasks of reorganisation involved moving the storeroom. Photo: Southwest Zealand Museum.

Det har været som at åbne Pandoras Æske, at rydde op på afdelingerne. Når vi har fjernet et lag, dukker det næste op.

Clearance work in the different departments has been like opening Pandora's Box. When one lid is lifted another appears.

udstillingsarbejde har medført et nyt syn og erkendelse af et behov for en anden holdning. Samtidig har udmeldingerne fra Kulturarvsstyrelsen været en stor hjælp, når skeptikere skulle overbevises.

Arkæologisk afdeling stod også foran en oprydningsopgave. I perioder har der været ansat ekstra arbejdskraft til at ordne og sortere alle de gamle sager fra det tidligere museumsvirke, ligesom et meget stort billedmateriale og en bogsamling er blevet registreret. På loftet på Sorø Museum lå en stor samling fra museets tidligere udgravninger. Denne samling er blevet ordnet og sorteret. Der er brugt enorme ressourcer til at rydde op i hele samvirket, vi ser meget frem til at lave undersøgelsesvirksomhed og formidling for pengene i stedet.

Samarbejde og synergi

Det har fra første dag været et mantra på museet, at samarbejde skaber synergi. Vi har haft stort udbytte af at samarbejde med kollegaer på andre institutioner, for hvorfor

Åmosen samler museerne i et konsortium. Foto: Holbæk Museum.

Åmosen is a common link for all the museums in the consortium. Photo: Holbæk Museum.

bruge megen tid og ressourcer på at opfinde den dybe tallerken, når nu vennerne på nabomuseet allerede havde en?

Trafikken er gået begge veje. Vi ser det som vores politik at dele viden med andre. Det er ofte sket, at vi, efter at have fortalt om erfaringerne i SVM på faglige møder med vores kollegaer, er blevet bedt om at dele vores materiale med andre. Det siger vi ja til hver gang. I virkeligheden er vi lidt stolte af, at vores nye erfaringer kan bruges af andre.

Samarbejdet spænder vidt fra Kalundborg Museums leders assistance i ansættelsesudvalget, da den første arkæolog skulle ansættes og samme museums velvillighed, da vi skulle etablere et brevjournaliseringssystem. Eller i kulturhistoriske sammenhænge, hvor vi nu indgår i et konsortium med Kalundborg Museum og Holbæk Museum om Åmosernes Kulturhistorie. Hvad der startede som en fælles formulering i museernes arbejdsplaner, viser sig nu som et konstruktivt fællesskab, der kan pege langt ind i et fremtidigt måske mere forpligtende samarbejde. De tre museer har fået økonomisk støtte fra Kulturarvsstyrelsen til at ansætte etnolog Anne-Mette Marchen Andersen til at kortlægge og koordinere det materiale, der findes i regionen om tørvegravningen i Åmoserne. Samtidig udarbejder

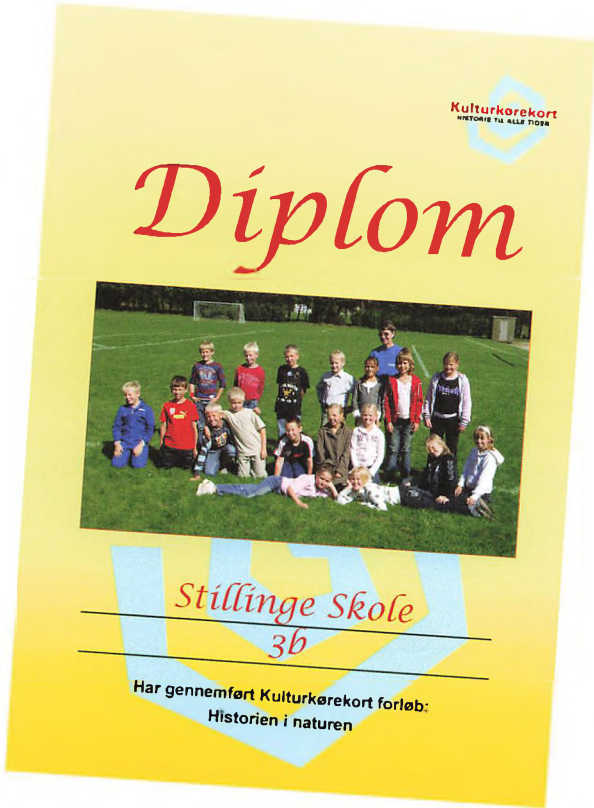

Diplom der viser, at 3b på Stillinge Skole har gennemført Historien i Naturen i Kulturkørekortet.

The diploma confirms that class 3b from Stillinge School have completed History in Nature on the Culture License Course.

hun et oplæg til en fælles særudstilling, ligesom der også udkommer en fælles publikation om Åmosernes kulturhistorie i 2008.

Indadtil i organisationen har vi oplevet en styrkelse af det faglige arbejde, efterhånden som vi blev større. Det bedste eksempel på intern synergi må siges at være Kulturkørekortet. Ideen opstod på det første møde i museets inspektørgruppe, hvor Arkæologi, Vikingetid og Nyere tid var samlet. Vi talte om bredden i vores samlede faglighed, mens vi drøftede nye tiltag til formidlingen for børn. Da først ordet Kulturkørekort var sagt højt, gik det hurtigt med at formulere ideer til indhold. Børn på forskellige klassetrin skulle have tilbud, som gav dem et kørekort til kulturen. Vi skulle gå et skridt videre end tidligere, da vi ville målrette vores tilbud til de faglige mål i de fag, det enkelte tilbud berørte. Der skulle laves undervisningsmateriale og lærervejledninger. Vi besluttede at tage kontakt til skoledirektørerne i Sorø og Slagelse for at høre, hvad de syntes om ideen. Med det samme fik vi deres opbakning. Fra begge kommuner har vi fået stillet ressourcepersoner til rådighed, skolelærere og pædagoger, som har hjulpet med at identificere hvilke mål, vi opnår i undervisningen. Fra midten af 2008 vil vi have tilbud til samtlige klassetrin og til indskolingen. Samtidig vil al undervisningsmaterialet med lærervejledninger blive lagt på E-museum, en fælles skole/museumsportal til brug for alle.

Museet indgår som institution i Kulturregion Midt- og Vestsjælland. I kulturaftalen er der indskrevet en række resultatkrav til museerne, og et af kravene for 2008 lyder: "Der er efter koordinering med Kulturarvsstyrelsen udarbejdet en strategi for museum-skolesamarbejdet, bl.a. med afsæt i Sydvestsjællands Museums projekt Kulturkørekort til folkeskolen". I løbet af 2008 har vi selv færdigudviklet og afprøvet følgende tilbud:

Sans for kulturhistorie
– besøg med emnekasser hos de mindste
I skole som i gamle dage
– vi går i skole på Flakkebjerg Forskole
Arkæologi i børnehøjde
– vi arbejder som arkæologer sammen med eleverne
Historien i Naturen – i et samarbejde med Naturvejlederen i Slagelse Kommune
Kampen om øllet – Rollespil og tegneserier på Vikingeborgen Trelleborg
Middelalder og klosterliv
– et Internetbaseret kildekritik forløb
og i samarbejde med Vestsjællands Kunstmuseum indgår også deres **"På sporet af kunsten"** nu i et kulturkortforløb.

Vi ønsker os, at Kulturkørekortet kan blive vores adgang til at få oprettet en egentlig Skoletjeneste på museet. Vi forventer at koordinere vores tiltag og arbejdsform med de andre museer i Kulturaftalen, således at deres materiale kan indgå i et samlet udbudskatalog for alle børnene i Kulturregionen.

Visioner for fremtiden

De store midtsjællandske åmoser har i nyere tid adskilt kommunerne i Vestsjællands Amt i en nordlig og en sydlig del. Fra museets første start har formand Henning Fischer præsenteret en planche, hvor han foreslår, at Åmosen samler i stedet for at adskille området. Inspireret heraf og også af det samarbejde, der har fungeret i det tidligere Vestsjællands Amt på leder- og bestyrelsesformandsniveau, bad Henning Fischer og formanden for bestyrelsen på Kalundborg Museum, Klaus Madsen de to museumsledere sætte sig sammen for at finde frem til fælles faglige samarbejdsflader. Der gik ikke mange møder, før de to fandt frem til et forslag, som kunne indebære en sammenlægning af de to museer.

Modellen blev præsenteret for bestyrelserne, som begge gav grønt lys til, at der blev arbejdet videre med ideen. Kulturarvsstyrelsen kom ind over med en generøs bevilling til ansættelse af en ekstern konsulent, der skulle afdække de to museers styrker og svagheder og opstille et forslag til en samarbejdsmodel. Vi ansatte Helle Petersen, som kendte museerne udefra fra sin tid i Kultursekreta-

Museumssamarbejde Kalundborg, Slagelse og Sorø

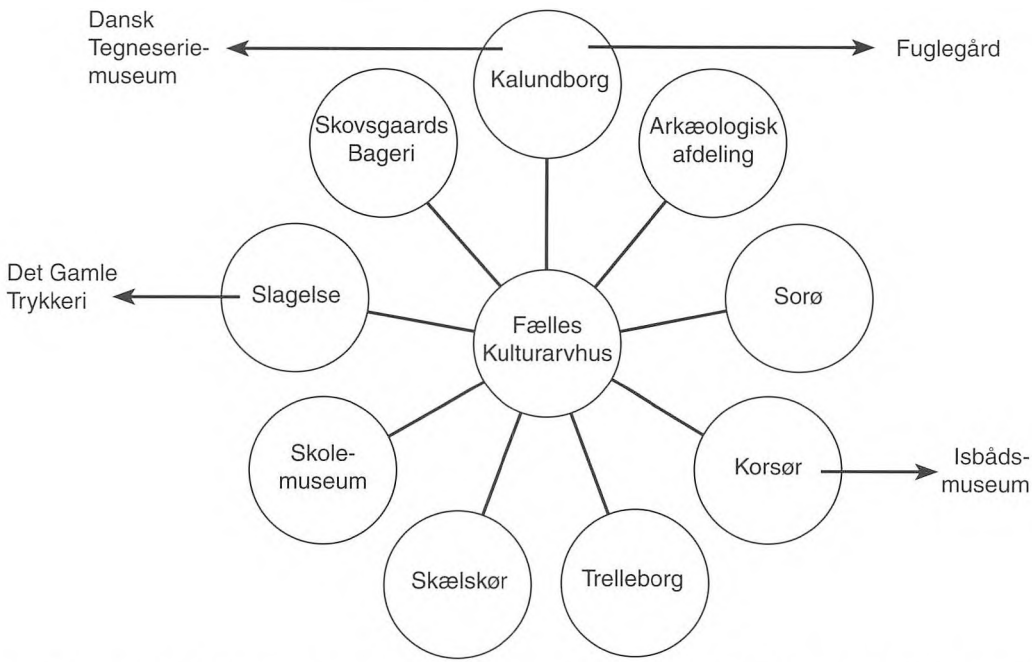

Første udkast til en model for et fremtidigt samarbejde.

The first draft of a model plan for future collaboration.

riatet i Vestsjællands Amt. Hun præsenterede sit arbejde på en temadag for medarbejdere, bestyrelser, politikere og embedsmænd fra de to museer og de tre kommuner, Slagelse, Kalundborg og Sorø.

På dagen deltog tillige kontorchef Frank Rechendorff-Møller fra Kulturarvsstyrelsen med et oplæg om styrelsens visioner for det fremtidige museumslandskab. Der er fra central side et stærkt ønske om færre og større museumsenheder, og vi har valgt at anskue det således, at det er bedre at forlove sig med nogen, man har sympati for end at blive tvangsgift senere. Helt så stærkt, som Helle Petersen har anbefalet, kommer det ikke til at gå, men der bliver arbejdet på sagen.

Lad os slutte med sidste strofe i det kvad, som Kåre Johannesen skrev til Ea Stevns Matzons tiltrædelse. Måske ender bestyrelsesformandens vision om et stort museumsvæsen med at gå i opfyldelse. Sagaen om Trelleborg og de mange visioner dér, og historien om de andre afdelinger må vente til næste gang, vi skriver. Det er altid muligt at følge os på vores hjemmeside: www.vestmuseum.dk

Ea er ventet, velkommen
skal lyde fra vikingers struber.
Skjalden og fæller vejrer
morgenluft for museer;
med varsler om idelig vækst
vi hylder den djærve drot-inde!

- Bestyrelserne for SVM og KAM træffer beslutning om at arbejde for etablering af et samvirke mellem de to museer efter den model, som er foreslået i rapporten. Et samvirke realiseres i 2008.
- Bestyrelsen træffer beslutning om, hvornår en stilling som administrationschef skal oprettes.
- Bestyrelserne for SVM og KAM anmoder Sorø, Slagelse og Kalundborg kommuner om at fremkomme med et tilbud på et lejemål til et kulturarvshus – centralt placeret i området mellem de tre købstæder.
- Bestyrelserne for SVM og KAM anmoder Sorø, Slagelse og Kalundborg kommuner om at tage skridt til forhandling af en samdriftsaftale for de to museer med virkning fra 2008.
- Bestyrelserne for SVM og KAM arrangerer et temamøde med museumsforeningerne om formålet med og visionerne for et samvirke. Lederne ved SVM og KAM udarbejder i fællesskab et udkast til samarbejdsaftale mellem samvirket og museumsforeningerne.
- Lederne for SVM og KAM udarbejder et udkast til nye vedtægter for et samvirke til forelæggelse for bestyrelserne i efteråret 2007.
- Lederne for SVM og KAM arrangerer workshops for medarbejderne i de forskellige afdelinger og stabe med henblik på, at medarbejderne får lejlighed til at lære hinanden at kende og får mulighed for at drøfte tilrettelæggelsen af arbejdsopgaver i et samvirke.
- Lederne for SVM og KAM kontakter et eller to universiteter med henblik på at indgå en aftale om etablering af et Ph.d.-forløb for museumsinspektørerne ved samvirket.

Helle Petersens anbefalinger

Helle Petersen's recommendations.

Resume: Det medicinske målesystem

Interessen for anvendelse af medicin som middel til helbredelse af sygdom har i Europa sine rødder i Grækenland og i den arabiske verden. Den første farmakope udkom i 800-tallet i Bagdad. Det var en samling af opskrifter og anvisninger på fremstilling af medicin, som blev autoriseret af myndighederne.

Italienerne, tyskerne og spanierne udgav i løbet af Middelalderen deres egne samlinger af opskrifter på medicin. I Det medicinske målesystem gør Kurt Petersen rede for, hvorledes der opstod et behov for et fælles målesystem, efterhånden som farmakopeer blev autoriserede i en tid, hvor hvert land, fyrstedømme eller by havde sit eget målesystem. Systemerne bestod dels af vægtsystemer og dels af systemer til måling af rumfang – volumensystemer.

Samtidig giver forfatteren os en grundig gennemgang af en række forskellige målesystemer og den gradvise harmonisering af disse. I Nürnberg blev den første tyske farmakope autoriseret i 1543, og det var også i Nürnberg, der blev fastlagt et målesystem for vejning af medicinske produkter i det efterfølgende årti. Behovet må have været til stede tidligt, da både læger og patienter skulle være sikre på, at medicinen havde den rigtige sammensætning. Nürnberg var allerede førende i Europa med fremstilling af måleudstyr med en nøjagtighed og omhyggelighed, der langt overgik alle andre. Kurt Petersen angiver som årsag hertil, at byen var det første sted i Europa, hvor der var blevet oprettet et naturvidenskabeligt institut, der arbejdede helt uden teologisk påvirkning.

Det Nürnbergske vægtsystem bliver erstattet af det metriske system fra midten af 1800 tallet. På dette punkt var franskmændene førende, men for at få folk til at acceptere et nyt system, blev de gamle betegnelser bevaret i en periode, blot med nye størrelser.

Det medicinske volumensystem blev ikke underlagt samme lovgivning som vægtsystemet. Derfor herskede der forvirring og unøjagtighed på dette område i Danmark, indtil der i 1907 blev indført lovbestemmelser for de mindre rummål af glas.

Resumé: The Medicinal System of Measures

The interest in using medicine as a cure for illness in Europe originates from Greece and the Arabic countries. The first pharmacopoeia was published in Baghdad in the 9th century. It was an authorised collection of formulae for the preparation of medicine.

Throughout the middle Ages, the Italians, Germans and Spanish published their own collections of medicinal formulae. In The Medicinal System of Measures, Kurt Petersen accounts for the necessity to establish a common system of measures because through time, each country, principality or town was publishing their own pharmacopoeia using their individual system of measures. The systems incorporated measures of weight and volume.

The author also presents a thorough investigation of several different systems of measure and their gradual harmonisation. The first German pharmacopoeia was authorised in Nurnberg in 1543, and in the following decade a system of measures was also defined in Nurnberg. The necessity must have arisen at an early stage because both doctors and patients had to be certain of the correct composition and dosage. Nurnberg was already a leader within Europe in the production of accurate measuring instruments that surpassed all others. This is accounted for by Kurt Peteresen, in that Nurnberg was the first European town to open a Natural Science Institute that was free from any theological influence.

From the mid 19th century, the Nurnberg system of measures was replaced by the metric system. At this stage in time, the French were further advanced, but to facilitate the acceptance of the new system, the old terms were applied to the new measurements for a short period of time.

The medicinal system of volume was not subjected to the same laws as the system of weights. As a result, great confusion and inaccuracy arose within this area in Denmark until 1907, when new laws were applied to small glass measures of volume.

Det medicinske målesystem

Af Kurt Petersen

Interessen for anvendelse af medicin som middel til helbredelse af sygdom har i Europa sine rødder i Grækenland og i den arabiske verden. Den første farmakope udkom i 800-tallet i Bagdad. Det var en samling af opskrifter og anvisninger på fremstilling af medicin, som blev autoriseret af myndighederne.

Italienerne, tyskerne og spanierne udgav i løbet af Middelalderen deres egne samlinger af opskrifter på medicin. I Det medicinske målesystem gør Kurt Petersen rede for, hvorledes der opstod et behov for et fælles målesystem, efterhånden som farmakopeer blev autoriserede i en tid, hvor hvert land, fyrstedømme eller by havde sit eget målesystem. Systemerne bestod dels af vægtsystemer og dels af systemer til måling af rumfang – volumensystemer.

De første farmakopeer

I det efterfølgende vil der blive givet en oversigt over de forudsætninger og kriterier, der var i Europa for etableringen og udviklingen af det medicinske målesystem. Systemet bestod dels af et vægtsystem, som stammer fra den tyske by Nürnberg og dels af et system til måling af rumfang, der på en måde var meget analogt med det medicinske vægtsystem, og som i det væsentlige blev anvendt i England og Amerika. Det medicinske vægtsystem fra Nürnberg udviklede sig med få modifikationer til et internationalt system i Europa og Amerika.

Efterhånden som sygdomsbekæmpelse blev udviklet gennem middelalderen, blev medicin anvendt som et nyttigt middel i bestræbelserne på at helbrede folk. Lægerne fik lidt efter lidt udviklet lægemidler, der stadig blev mere og mere effektive værktøjer i behandling af syge mennesker. Det medførte et stigende behov for kvantitetsmæssig bestemmelse af de enkelte ingredienser, som indgik i formlerne for de forskellige lægemidler.

En stor del af den lægelige tradition i Europa byggede på den græske læge Galenos (129-199 e.kr.) arbejder om menneskelegemets sygdomme og midler til at helbrede disse sygdomme bl.a. ved hjælp af medicin. Galenos eller Galen, som han også blev kaldt, fik en dominerende indflydelse på lægernes uddannelse og deres virke i det første årtusinde af vores tidsregning. Galen skrev ca. 250 værker om det menneskelige legeme, dets sygdomme og om midler til at helbrede disse sygdomme. En del af disse værker eksisterer stadig.

En anden dominerende personlighed inden for lægevidenskaben var den arabiske filosof Abu Ali al-Husain ibn Abdallah ibn Sina (980-1037 e.kr.). Han blev kendt under navnet Avicenna i den latinske verden. Udover at være filosof var han også læge. Avicenna skrev to meget vigtige bøger, en om helbredelse af syge mennesker samt en medicinsk kanon. Den medicinske kanon bliver ofte anset for at være den mest berømte bog i medicinens historie. Med de to bøger fik Avicenna en dominerende indflydelse i første halvdel af det andet årtusinde gennem Middelalderen og frem til Renæssancen. Avicennas indflydelse skete i nogen grad gennem den arabiske påvirkning i det sydlige Italien, hvor skolen i Salerno sammen med universitetet i Bologna uddannede mange af datidens læger. Den arabiske kulturs indflydelse er sandsynligvis foregået gennem Cordoba i Spanien med dens høje kulturelle niveau. Cordoba var kendt som en by med mange store biblioteker og boghandlere.

Avicennas medicinske kanon blev en af de vigtigste lærebøger i medicin gennem 500 år i Danmark. Christian III skrev til Københavns Universitet "thi lærde læger bør ikke tåle, at Avicenna forjages fra universiteterne".

Forsidebillede i Thomas Bartholins "Dispensatorium Hafniesese", der er den første danske opskriftsamling for medicin.

Frontpage illustration in Thomas Bartholin's "Dispensation Hafniesese", which is the first Danish collection of formulae for medicine.

I 800-tallet udkom den første egentlige samling af opskrifter på medicin og anvisninger på fremstilling af medicin i Bagdad. Denne opskriftsamling på medicin blev autoriseret af myndighederne og blev således den første farmakope, som man kalder en autoriseret opskriftsamling af lægemidler.

Den medicinske skole i Salerno udarbejdede fra 1000-tallet og frem til 1400-tallet flere farmakopeer. De kom til at danne skole for den første tyske farmakope, der blev udgivet i Nürnberg i 1543 af Valerius Cordus. Den første danske opskriftsamling "Dispensatorium Hafniensese" blev udgivet af Thomas Bartholin i 1658, men det er ikke sikkert, at den blev autoriseret af Frederik III, derfor kan den ikke kaldes for en farmakope.

Med fremkomsten af den tyske farmakope viste det sig hurtigt, at der var behov for et målesystem for medicin, så man kunne fremstille medicin på en sikker måde. Salernoskolens farmakopeer var udarbejdet på grundlag af italienske mål og vægt, og det er meget tænkeligt, at Salernoskolen i udformningen af deres farmakopeer har benyttet sig af nabobyens Napolis målesystem, hvor vægtsystemet for handel var opbygget på følgende måde:

1 libra = 12 once à 10 dramme à 3 serupoli à 2 oboli à 10 grani = 320, 8 g
hvor 1 dramme = 2,673 g

Napoli havde også et vægtsystem for medicinvægten, hvor det medicinske pund vejede det samme som pundet for handelsvægten 1 libra = 320,8 g. Det medicinske vægtsystem havde følgende opbygning:

1 libra = 10 once à 8 aureo à 3 serupoli à 2 oboli à 10 grani = 320, 8 g
idet 1 aureo = 1½ dramme for handelsvægten = 4,01 g

Det giver følgende vægte for de forskellige vægtenheder i det medicinske vægtsystem for Napoli:

1 libra = 320,8 g
1 once = 32,08 g
1 aureo = 4,01 g
1 serupoli = 1,337 g
1 oboli = 0,6683 g
1 grani = 0,0668 g

De kaoslignende tilstande i 1500-tallet inden for mål og vægt i Europa, hvor hver større by og region havde sine egne størrelser på deres anvendelse af mål og vægt, gjaldt

også for det medicinske vægtsystem. Udover, at enheden for længde 1 fod havde forskellige længder fra 250 mm til 450 mm og enheden for vægt 1 pund varierede fra ca. 300 g til 560 g, havde man også forskellige måder at underdele disse enheder på, nemlig hovedsagelig ved at anvende 12-tals- eller 16-talsystemer, de såkaldte tvesystemer. Disse talsystemer var praktiske for folk, der var analfabeter og uden kendskab til regnekunstens regler.

I Italien var de måletekniske forhold i lighed med resten af Europa også meget kaotiske i 1500-tallet. Det gjorde en rigtig og sikker anvendelse af Salerno-skolens farmakopeer besværlig, hvis man ønskede at fremstille medicin på den foreskrevne måde. Både læger og patienter skulle kunne være sikre på, at apotekerne eller lægerne, der også fremstillede medicin, havde lavet den rigtige sammensætning af medicinen. Denne måletekniske forvirring medførte, at det var meget usikkert at omsætte de mål og vægtangivelser, som Salerno-skolens farmakopeer indeholdt. Dels var der usikkerhed om størrelsen af Salerno-skolens metrologiske enheder, dels var der usikkerhed om størrelsen af de lokale enheder, som farmakopeens angivelser af mål og vægt skulle omsættes til. Desuden kunne omregninger fra det ene enhedssystems enheder til et andet enhedssystem være behæftet med fejl. Alt i alt gav det et meget usikkert grundlag for en nøjagtig og sikker fremstilling af medicin.

Fremkomsten af den første tyske farmakope i Nürnberg i 1543 var uden tvivl en medvirkende årsag til, at man i Nürnberg i løbet af 1550'erne fastlagde et målesystem for medicinske produkter. Et målesystem, der skulle anvendes i forbindelse med den udarbejdede farmakope, hvor de forskellige vægtenheder skulle passe til farmakopeens vægtangivelser. Endvidere måtte det medicinske vægtsystem også gerne være i overensstemmelse med det allerede eksisterende enhedssystem i Nürnberg for mål og vægt.

Nürnbergs medicinvægt

Nürnberg var i 1500-tallet en dynamisk by med megen aktivitet både inden for handel og teknologisk udvikling. Byen var berømt for fremstilling af måleudstyr til astronomiske og metrologiske formål. Nürnbergs instrumenter var meget efterspurgt i resten af Europa, da de blev fremstillet med en nøjagtighed og omhyggelighed, der langt overgik den måde, hvorpå man i store dele af Europa fremstillede sådanne instrumenter.

En medvirkende årsag til denne ekspertise var blandt andet, at Nürnberg var det første sted i Europa, hvor man oprettede et institut, der arbejdede på et naturvidenskabeligt grundlag helt uden teologisk påvirkning. Dette stod i modsætning til datidens universiteter i Europa. De var baseret på Platons og Aristoteles' filosofi og under kraftig påvirkning af kirken og dens dogmer. Det naturvidenskabelige institut i Nürnberg blev oprettet af Johannes Müller (1436-1476 e.kr.) også kaldet Regiomontanus i 1471 med økonomisk hjælp af en velhavende borger Bernhard Walter (1436-1504 e.kr.). Instituttet havde et fuldstændigt astronomisk observatorium, bogtrykkeri og instrumentværksted. Der arbejdede flere instrumentmagere i Nürnberg, hvor der samtidig fandt en industriel produktion sted af blandt andet kanoner og kanonkugler[1]. Eksistensen af det astronomiske observatorium kan samtidig være en medvirkende årsag til, at man i Nürnberg i 1474 fastlagde og udgav den første tyske kalender.

Til forståelse af Nürnbergs betydning udover den allerede nævnte skal det i parentes nævnes, at Copernikus' store astronomiske værk "De revlutionibus" blev trykt i Nürnberg i 1543. Dette værk fik meget stor indflydelse på den naturvidenskabelige udvikling i Europa, og det medførte for nogle et eklatant brud med Platons og Aristoteles' opfattelse af naturen.

Nürnberg havde i 1500-tallet et veletableret enhedssystem for mål og vægt, hvor:

1 nürnbergsk stadsfod = 134,68 Pl = 303,8 mm
1 werchfod = 11/12 stadsfod = 123,45 Pl = 278,48 mm
1 nürnbergsk artillerifod = 128,82 PL = 290,6 mm

Den parisiske fod = 144 parisiske linier = 324,84 mm · 1 parisiske linie (Pl) = 2,2558 mm.

Længdeenheden 1 fod er i almindelighed opdelt som følger:

1 fod = 12 tommer à 12 linier à 12 skrupler eller punkter

I første halvdel af 1600-tallet anså man den parisiske fod = 324,84 mm eller rhinlandske fod = 314,02 mm for at være en slags længdenormaler, og andre regioner i Europa brugte disse længdenormaler til at fastlægge deres egne længdenormaler relativt til den parisiske eller rhinlandske fod.

For vægtsystemets vedkommende anvendte man i Nürnberg som udgangspunkt:

1 nürnbergsk handelspund = 10621 ass = 510,1 g.

hvor 1 ass er en hollandsk vægtenhed ass og hvor 1 ass = 0,04803 g, idet et svensk pund = 8848 ass = 425,0 g ⇒ 1 ass = 0,04803 g.

For den lokale vægtenheds vedkommende var det almindeligt, at man fastlagde den relativt i forhold til den hollandske vægtenhed, idet man anså denne vægtenhed for at være den mest stabile og uforanderlige i Europa på daværende tidspunkt.

Det store handelssamkvem og den kulturelle påvirkning samt overførelse af viden mellem Nürnberg og Venedig/ Italien har utvivlsomt dannet grundlag for, at Valerius Corus i 1543 kunne udgive den første tyske farmakope i Nürnberg. Denne tyske farmakope var baseret på italienske vægtenheder, der stort set var opbygget på samme måde i hele Italien, hvor vægtene af de italienske pund (libra) dog var lidt forskellige. De italienske vægtsystemer fra de forskellige bystater havde stort set følgende opbygning med mere eller mindre samme stavemåde for de enkelte vægtenheder:

1 libra = 12 oncie à 8 dramme à 3 serupoli à 20 grani ≈ 350 g

I det efterfølgende vil der blive anvendt danske navne på de ovenstående vægtenheder for alle andre landes medicinske målesystemer for at undgå den forvirring, der kan opstå, når der refereres til deres medicinske målesystemer ved at bruge disse landes stavemåder for de samme enheder. Inddelingen af vægtsystemet er det samme som ovenstående, og de navne, der vil blive anvendt, er følgende:

1 pund = 12 unse à 8 dram à 3 skrupel à 20 gran

Flere af navnene på de forskellige vægtenheder og de målemæssige traditioner går langt tilbage i tiden. Vægtenheden 1 libra = 1 pund stammer sammen med enheden 1 unse fra romerne. Enheden 1 drachm = dramme = dram stammer fra Persien, hvorfra den blev overført til grækerne og derfra til Rom. Danskernes brug af ordet dram er opstået ved, at brændevin tidligere blev udskænket fra apotekerne som et medikament. Det rummål, der i daglig tale var 1 dram, havde vægten 1 dram $_{m}$, dvs. ca. 4 g. Enheden 1 skrupel, der oprindelig betyder "små sten", stammer fra romerne, og den har en vægt på ca. 1 g. Oprindelig stammer enheden 1 gran fra Egypten og betyder korn. Denne vægtenhed har en vægt af størrelsesorden på 0,06 g.

På apotekerne blev der i ældre tid brugt mængdebestemmelser af mere slumpagtig karakter, så som:

1 gran ≈ hvad man kunne have mellem to fingre
1 pris ≈ hvad man kunne have mellem 3 fingre ≈ 1 dram
1 håndfuld ≈ hvad der kunne ligge på en håndflade ≈ 3 dram

I midten af 1500-tallet havde Venedig et handelspund = 477,0 g, som blev delt i 16 unse, og Nürnberg havde et sølvpund = 477,3 g, som også blev delt i 16 unse. Dette pund blev brugt til vejning af umøntet guld og sølv. Set med datidens øjne kunne vægten af disse to pund godt betragtes som værende lige tunge, da forskellen mellem dem var mindre end 1 ‰. Om de to byers pund var det samme, og om det var Nürnberg, der brugte Venedigs handelspund som sølvpund eller omvendt, må stå hen i det uvisse.

Med udgivelsen af den tyske farmakope i 1543 opstod der behov for et vægtsystem, der passede så nogenlunde til de italienske farmakopeer, som havde været udgangspunkt for den tyske. Da man efter al sandsynlighed ved

udarbejdelsen af den tyske farmakope som vægtenhed benyttede et italiensk pund ≈ 350 g, var der brug for et medicinpund, der havde en vægt af samme størrelsesorden og med udgangspunkt i det allerede eksisterende vægtsystem. Nürnberg fastlagde et medicinpund ud fra det nürnbergske sølvpund, der kun var 12 unse af sølvpundets 16 unse.

1 nürnbergsk medicinpund = 12/16 nürnbergsk sølvpund =
12/16 · 477,3 = 357,9 g

Det nürnbergske medicinpund underdelte man på samme måde som de italienske handelspund.

1 nürnbergsk medicinpund = 12 unse à 8 dram à 3 skrupel à 20 gran

hvor vægten af de enkelte vægtenheder var:

1 pund $_m$ = 357,9 g
1 unse $_m$ = 29,83 g
1 dram $_m$ = 3,728 g
1 skrupel $_m$ = 1,243 g
1 gran $_m$ = 0,062 g

På basis af disse vægtenheder udviklede man i Nürnberg et sæt af lodder ved at underdele den medicinske unse efter det traditionelle tvedelingsprincip, så man endte op med lodder, der vejede:

1 unse $_m$ = 29,83 g
½ unse $_m$ = 14,91 g,
denne vægtenhed kaldes undertiden også for 1 lod

2 dram $_m$ = 7,456 g
1 dram $_m$ = 3,728 g
2 skrupel $_m$ = 2,485 g
½ dram $_m$ = 1,846 g
1 skrupel $_m$ = 1,243 g
1 gran $_m$ = 0,062 g

Disse lodder blev fremstillet af bronze og havde form som pyramidestubbe, og i Nürnberg gav man de forskellige vægtenheder specielle symboler til angivelse af vægtenheden og antallet af vægtenheder, nemlig:

Unse $_m$ ⇒ ℨ
Dram $_m$ ⇒ ʒ
Skrupel $_m$ ⇒ ℈
Gran $_m$ ⇒ gn

Lodderne, der vejede flere gange de enkelte vægtenheder, blev mærket med et romertal efter enhedsmærket, der angav hvor mange gange loddet var tungere end enheden, og hvis loddet var 2 gange tungere, kunne det være mærket med et y med 2 prikker over ÿ dvs. ʒ II eller ʒ ÿ var 2 dram etc. Lodder, der havde den halve vægt af enhederne, blev mærket med et s (semis), et *fs*, et *f*5 eller et ß, der havde samme betydning, dvs. ʒ ß var en ½ dram etc., se billede 2.

For at kunne veje nøjagtigt lavede man også et sæt granlodder, der blev udformet som små pladestykker af kobber med ombukket kant. De havde vægten fra 10 gran til ½ gran, således at det var muligt at veje 1 skrupel med granlodderne. Den klassiske måde at mærke sådanne pladelodder på var ved at forsyne dem med det antal prikker eller romertal, der svarede til, hvor mange gran lodderne vejede, men man benyttede også arabiske tal til mærkningen.

Det nürnbergske vægtsystem for medicin bredte sig efterhånden over hele den vestlige del af verden og deres kolonier, efterhånden som de forskellige lande fik udarbejdede nationale farmakopeer.

Udarbejdelsen af den danske opskriftsamling af Thomas Bartholin i 1658 brugte det nürnbergske vægtsystem som grundlag for mængdebestemmelse i fremstillingen af medicin og dosering af de enkelte lægemidler i sygdomsbehandlingen af patienter.

Der er to grunde til dette forhold. Dels byggede enhver ny farmakope på tidligere formler/opskrifter samt de erfaringer, der var i allerede eksisterende opskriftsamlinger og farmakopeer, dels var det nürnbergske vægtsystem an-

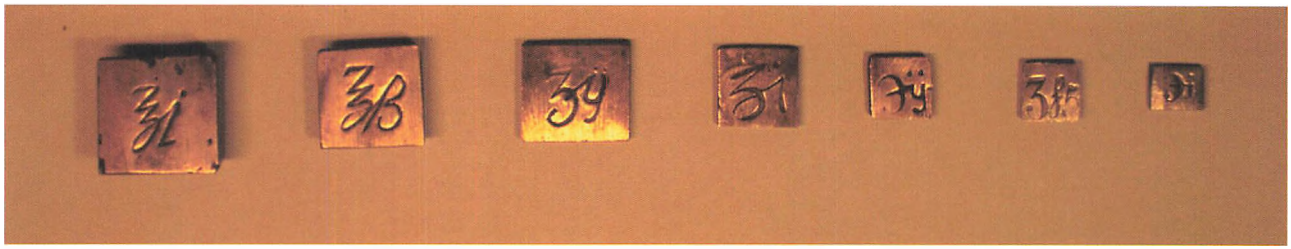

Billede 2. Sæt af nürnbergske medicinlodder i klassisk udformning. Foto: Kurt Petersen.

Set of classical medicinal weights from Nurnberg. Photo: Kurt Petersen.

vendt i disse tidligere farmakopeer. Det var meget vanskeligt at få indarbejdet og accepteret en farmakope, hvis måle- og vægtenhederne blev radikalt ændret, når man i øvrigt havde et anerkendt og rationelt målesystem – vanens magt er stor, især inden for det måletekniske område, og det har den altid været. Desuden var udvikling og fremstilling af medicin ikke blot et lokalt foretagende, men som i dag var det et rent internationalt anliggende med handel mellem mange lande, hvorfor det var naturligt, at man havde et fælles målesystem for medicin med samme internationale karakter.

Et indirekte bevis for accepten af det nürnbergske vægtsystem for medicin i 1600-tallet i Danmark kan man se af det forhold, at Ole Rømer [1683] i forordningen for mål og vægt, kapitel 10 skrev følgende:

"Apotechervahre som til medikamenter foreskrives/vejes med sædvanlig Medicinvægt; Men naar de sælges i Gros, vejes de som alt andet med Dansk Vægt".

Dette viser, at Ole Rømer accepterede det nürnbergske vægtsystem for medicin. Han fandt ikke anledning til at ændre dette forhold i medicinfremstillingen og ved salg til patienter. Det nye danske vægtsystem var blevet indført ved køb og salg af varer på alle andre områder.

Det medicinske målesystems udbredelse

Frem til midten af 1800-tallet brugte en række lande det nürnbergske vægtsystem, dels i den oprindelige form og dels med det nürnbergske sølvpund som udgangspunkt. Disse lande og fyrstendømmer var bl.a.: Baden, Bremen, Danmark med Slesvig og Holsten, Hessen-Darmstadt, Lübeck, Norge, Oldenburg, Finland, Rusland og Württemberg.

Andre lande og fyrstedømmer i en del af Europa, f.eks. Frankrig, Hamburg, Preussen, Braunschweig anvendte det kølniske sølvpund = 467,72 g som normalvægt for sølv. De brugte det som udgangspunkt for deres medicinske pund, og det resulterede i et medicinpund = 350,78 g, der havde samme opbygning og underdeling som det nürnbergske medicinpund. I den ældre metrologiske litteratur blev det nürnbergske pund og det kølniske pund anset for at være lige tunge, hvilket senere kontrolmålinger har vist ikke var tilfældet. I det kølniske vægtsystem for medicin anvendte man til mærkning af lodderne de samme symboler som i det nürnbergske vægtsystem. Det gjorde det umuligt at kende forskel på de to vægtsystemers lodder.

Anvendelsen af det kølniske medicinpund, der var 7 g lettere end det nürnbergske pund, resulterede i, at alle de andre vægtenheder blev en lille smule lettere end enhederne i det nürnbergske system. Når man betænker kvaliteten af apotekernes vejeudstyr, loddernes beskaffenhed og kvaliteten af de produkter og opskrifter, som apotekerne brugte i medicinfremstillingen, er det et spørgsmål om denne vægtforskel overhovedet har haft nogen afgørende betydning for fremstillingen af medicin i 1600- og 1700-tallet. Ved brug af de mindre lodder er vægtforskellen mellem de to systemer meget lille.

Endnu et forhold har gjort sig gældende. Der blev først

fra begyndelsen af 1800-tallet indført forskrifter i lærebøgerne for personalet på apotekerne om, hvorledes de skulle udføre vejeprocesser, hvis de skulle veje bare nogenlunde nøjagtigt.

En karakteristisk ting for medicinlodder i stort set alle lande var, at de ikke blev verificeret (justeret) af landenes justermyndigheder. Man kunne således kopiere medicinlodder og sælge dem frit uden myndighedernes kontrol, og der var stor spredning af vægte på disse lodder, hvad kontrolvejning af et stort antal medicinlodder viser.

Da det engelske vægtsystem blev grundlagt i 1300-tallet, blev der taget udgangspunkt i det gamle franske vægtsystem. Englænderne benævner stadig vægtenheden for deres handelspund, 1 pund avoirdupois, fra gammel fransk "aver de peis ≈ vægt af vare". Dette engelske pund = 453,6 g var/er lig med 7000 gran af sølvvægten, der også kaldes Troy-vægt. Navnet Troy stammer fra en by i Nordfrankrig, der i middelalderen var berømt for sine handelsmarkeder, og hvor man benyttede sølv i forbindelse med handlerne. 1 troy-pund = 5760 gran = 373,2 g, og dette troy-pund var lig med det engelske medicinpund. Det engelske vægtsystem for medicin havde samme inddeling i unse, dram, skrupel og gran som det nürnbergske medicinsystem, og englænderne brugte de samme symboler for vægtenhederne som i det nürnbergske system. Den amerikanske medicinvægt var identisk med den engelske, og det interessante ved disse to systemer er, at de var i brug indtil slutningen af 1940'erne. I princippet blev det nürnbergske vægtsystem derved brugt i 400 år, hvor det endeligt blev afløst af det metriske system.

Da franskmændene indførte det metriske målesystem i slutningen af 1700-tallet, blev det starten på ændringen af de måletekniske systemer for stort set hele Europa. Denne ændring af mål og vægt var for stor en mundfuld for franskmændene at håndtere på en gang. Derfor indførte de i 1812 et måleteknisk system, der byggede på de gamle traditioner, hvor de kendte navne på de forskellige enheder blev anvendt, enheder som folk var vant til, samtidig med at de nye metrologiske størrelser fra det metriske system blev indført. Så man indførte de nye størrelser under

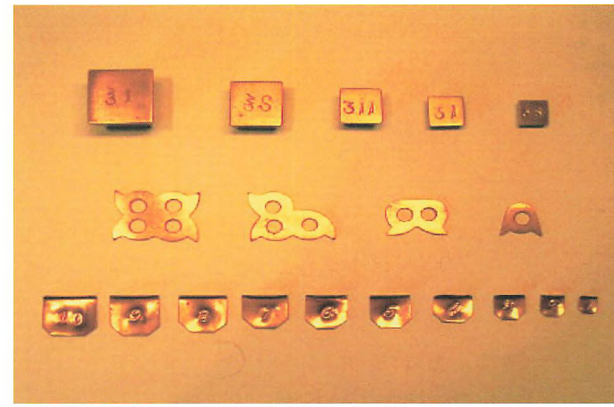

Billede 3. Justervæsenets sæt af nürnbergske medicinlodder. Se tabel 1, som indeholder en liste over de enkelte lodders værdier. Foto: Kurt Petersen.

Set of Nurnberg medicinal weights belonging to the Bureau of Standards. See Table 1, which is a list over the individual values of the weights. Photo: Kurt Petersen.

dække af de gamle navne på enhederne. I 1840 indførte franskmændene så igen det metriske system konsekvent med de navne og absolutte størrelser på de metriske enheder, som vi kender dem i dag, meteren, literen og kilogrammet etc. Desuagtet det ved lov var blevet forbudt at anvende de gamle enheder efter 1840, kunne man finde dem på markedspladsen så sent som i 1870'erne.

Efterhånden som flere og flere lande i Europa tilsluttede sig det metriske system, stoppede anvendelsen af den nürnbergske medicinvægt. Dette skete ikke uden stærk modstand fra både apotekere og læger, hvor især de sidstnævnte var lidt seje i betrækket. På de engelske og amerikanske universiteter indførte man lidt efter lidt det metriske system i forskning og uddannelse, så efterhånden gled også her det nürnbergske vægtsystem ud.

Det medicinske vægtsystem

I det danske Justervæsenets Samling findes der to sæt af medicinlodder, der er stemplet med de gamle symboler for vægtangivelser for unse Z og for dram Z. Ved kontrolvej-

Billede 4. Justervæsenets sæt af kølniske medicinlodder. Se også tabel 2, som indeholder en liste over de enkelte lodders værdier. Foto: Kurt Petersen.

Set of weights from Cologne, belonging to the Bureau of Standards. See Table 2, which is a list over the individual values of the weights. Photo: Kurt Petersen.

ning af disse lodder har det vist sig, at det ene loddesæt er fremstillet med det nürnbergske sølvpund πt = 477,13 g som udgangspunkt. Det nürnbergske sølvpund indeholder 16 unse, hvor 1 unse = 29,82 g, og man dannede det nürnbergske medicinpund πm = 357,85 g ved at tage 12 af sølvpundets unse, se Billede 3.

Det andet loddesæt har som udgangspunkt det kølniske sølvpund πt = 467,71 g på 16 unse, og 12 af disse unse danner det kølniske medicinpund πm = 350,78 g, hvor 1 unse = 29,23 g. Disse to pund kaldes også for henholdsvis det preussiske sølvpund og det preussiske medicinpund, se Billede 4.

Det kølniske sølvpund var det sølvpund, som Hamborgs bankvæsen brugte fra 1600-tallet til afvejning af umøntet sølv. Det blev også brugt i Danmark, da det sølvpund, som Ole Rømer havde defineret som 16/17 dansk pund = 470,35 g[2], var for tungt[3].

Begge medicinske sæt af lodder, der stammer fra midten af 1800-tallet, har ikke den klassiske vægtenhed for en skrupel ℈ i deres underinddelinger af 1 dram. I stedet for underdeles 1 dram i 60 gran. I princippet er denne måde at underdele 1 dram på den samme som den klassiske måde, man har blot udeladt enheden skrupel i underdelingen og da:

1 dram = 3 skrupel = 60 gran

bliver de medicinske pund underdelt på følgende måde:

1 πm = 12 unse à 8 dram à 60 gran

De tungeste lodder har den klassiske udformning, nemlig omvendte pyramidestubbe af bronze, medens de lettere lodder er udformet som pladestykker af bronze med et antal huller, der angiver vægten af pladestykket, se Billede 3 og 4. Plader med 4 huller vejer 40 gran og plader med 3 huller vejer 30 gran.

Begge loddesæt indeholder desuden et antal mindre lodder fra 10 – 1 gran, der består af tynde plader af kob-

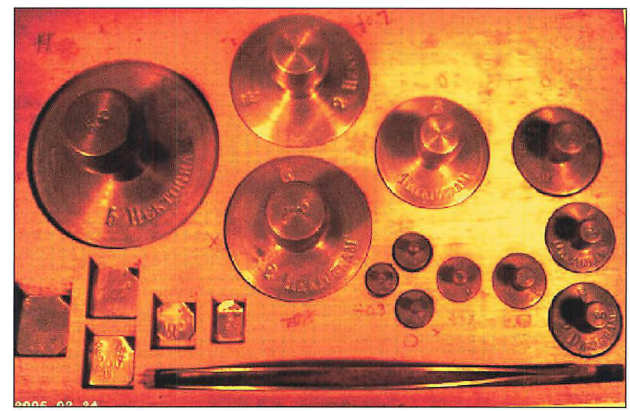

Fra Justervæsenets samling. Et sæt af de tidlige danske medicinlodder efter det metriske system. Foto: Kurt Petersen.

From the collections of the Bureau of Standards. A set of the earliest Danish medicinal weights adopting the metric system. Photo: Kurt Petersen

Det nürnbergske medicinpund består af 12 unser = π_m = 357,85 g

Symboler/enheder	Vægt i gram	Vægt: tabelværdi i gram	Afvigelse Δ %
ℨ I ≈ 1 unse	29,779	29,821	0,14
ℨ s ≈ ½ unse	14,907	14,91	0,02
ℨ II ≈ 2 dram	7,445	7,455	0,134
ℨ I ≈ 1 dram	3,738	3,728	0,279
ℨ I ≈ 1 dram	3,735	3,728	0,188
ℨ s ≈ ½ dram	1,871	1,864	0,376
ℨ s ≈ ½ dram	1,871	1,864	0,376
: : ≈ 40 gran	2,488	2,485	0,121
: : ≈ 40 gran	2,488	2,485	0,121
: . ≈ 30 gran	1,867	1,864	0,559
: . ≈ 30 gran	1,867	1,864	0,559
. . ≈ 20 gran	1,236	1,243	0,474
. . ≈ 20 gran	1,237	1,243	0,474
. ≈ 10 gran	0,618	0,621	0,474

Tabel 1: Fra Justervæsenets samling. Den nürnbergske medicinvægt. Liste, der illustrerer de enkelte lodders nøjagtighed.

Table 1: From the collections of the Bureau of Standards. The medicinal scales from Nurnberg. List illustrates the accuracy of the individual weights.

ber, så man var i stand til af veje lægemidler med 1 gran nøjagtighed.

De to loddesæt er kontrolvejet og i Tabel 1 og 2 kan man se loddernes vægt sammenlignet med de tilsvarende tabelværdier og hvor afvigelsen i % mellem loddernes vægt og tabelværdien er beregnet. Beregningerne viser, at de to loddesæt er rimelig nøjagtige.

De danske apotekere var i midten af 1800-tallet meget utilfredse med de medicinlodder, de fik fra tyske leverandører. En årsag hertil kan have været, at lodderne var fremstillet med udgangspunkt i to forskellige medicinpund. Som man kan se på Billederne 3 og 4 er de to forskellige sæt af lodder mærket ens, og det er derfor umuligt at kende forskel på, om lodderne er fremstillet fra det nürnbergske medicinpund eller det kølniske medicinpund. Det kan skabe forvirring, samtidig med at det giver mulighed for at begå systematiske fejl. I 1858 blev det derfor besluttet, at medicinlodder fremover skulle verificeres (justeres) af Justerkammeret. Ved samme lejlighed blev der indført et dansk medicinpund med relation til det danske handelspund π_h = 100 qvint à 10 ort = 500 g, hvor 1 qvint = 5 g og 1 ort = 0,5 g. Det danske medicinpund skulle være ¾ af handelspundet, hvilket betød, at 1 dansk medicinpund π_m = 375 g. For det nye medicinpund opretholdt man den klassiske underdeling:

1 π_m = 12 unse à 8 dram à 3 skrupel à 20 gran

hvor de forskellige vægtenheder i forhold til den danske handelsvægt og det franske vægtsystem vejede:

Det kølniske medicinpund består af 12 unser = π_m = 350,78 g

Symboler/enheder	Vægt i gram	Vægt; tabelværdi i gram	Afvigelse Δ %
ℨ I ≈ 1 unse	29,26	29,232	0,082
ℨ s ≈ ½ unse	14,64	14,616	0,192
ℨ II ≈ 2 dram	7,339	7,308	0,424
ℨ II ≈ 2 dram	7,341	7,308	0,14
ℨ I ≈ 1 dram	3,682	3,654	0,766
ℨ I ≈ 1 dram	3,683	3,654	0,794
ℨ s ≈ ½ dram	1,841	1,827	0,766
ℨ s ≈ ½ dram	1,839	1,827	0,657
: : ≈ 40 gran	2,452	2,436	0,658
: : ≈ 40 gran	2,452	2,436	0,658
: . ≈ 30 gran	1,839	1,827	0,657
: . ≈ 30 gran	1,839	1,827	0,657
. . ≈ 20 gran	1,228	1,218	0,821
. . ≈ 20 gran	1,225	1,218	0,821
. ≈ 10 gran	0,617	0,609	1,314
. ≈ 10 gran	0,617	0,609	1,314

Tabel 2: Fra Justervæsenets samling. Den kølniske medicinvægt. Liste, der illustrerer de enkelte lodders nøjagtighed

Table 2: From the collections of the Bureau of Standards. The medicinal scales from Cologne. List illustrates the accuracy of the individual weights.

1 πm = 75 qvint = 375 g
1 unse = 6,25 qvint = 6 qvint + 2,5 ort = 31,25 g
1 dram = 0,7813 qvint = 7,813 ort = 3,906 g
1 skrupel = 0,2604 qvint = 2,604 ort = 1,302 g
1 gran = 0,1302 ort = 0,065 g

Disse danske størrelser på de nye medicinske vægtenheder var næsten lig med enhederne i det engelske/amerikanske medicinsystem, hvor 1 π_m = 373,24 g, og for de mindste enheders vedkommende vejede de stort set det samme. Der er ingen medicinlodder i Justervæsenets Samling fra perioden fra 1858 til 1869.

I 1869 blev det besluttet, at apotekerne skulle anvende det metriske vægtsystem, som franskmændene allerede havde indført. Det danske medicinske pund π_m var derefter lig med 500 g, og man indførte betegnelserne hektogram for 100 g, dekagram for 10 g og gram på de nye lodder. For vægtbetegnelser mindre end 1 gram indførte man enheden milligram ≈ mg, der er lig med 1/1000 g. Alle lodderne blev verificeret af Justervæsenet. Der er flere sæt af medicinlodder i Justervæsenets Samling.

Apotekerne blev således de første, der anvendte det metriske vægtsystem i Danmark, mere end 45 år før det metriske system blev indført for alle andre i Danmark. Det

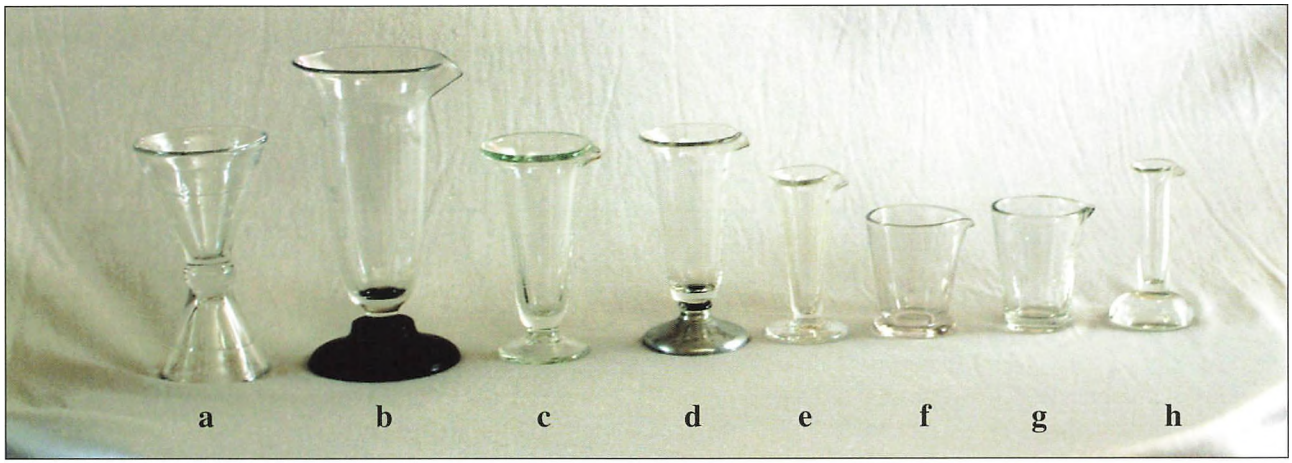

En samling af gamle måleglas for medicin, hvor:
a er et dobbeltglas med enhederne 1fluid og ½ fluid unse
b med enhederne fluid unse og fluid dram,
c med enhederne fluid dram
d med enhederne fluid unse og fluid dram
e med enhederne fluid dram og minim
f med enhederne tablespoon og teaspoon
g med enhederne milliliter
h med enhederne minim.
1 fluid unse = 1 tablespoon = teaspoon ≈ 30 cm³.
Foto: Kurt Petersen

A collection of old measuring glasses for medicine where:
a is a double glass marked with the units 1 fluid ounce and ½ fluid ounce
b is marked with the units 1 fluid ounce and 1 fluid dram
c is marked with the unit 1 fluid dram
d is marked with the units 1 fluid ounce and 1 fluid dram
e is marked with the units 1 fluid dram and minimum
f is marked with the units tablespoon and teaspoon
g is marked in units of millilitres
h is marked with minimum
1 fluid ounce = 1 tablespoon = teaspoon = 30cm³
Photo: Kurt Petersen

var kun det metriske vægtsystem, der blev indført ved lov for danske apotekere i 1869. Apotekerne fortsatte med at bruge de gamle længde- og rummål, som de havde anvendt hidtil.

Det medicinske volumensystem

For at kunne fremstille medicin på væskeform var det nødvendigt for apotekerne at have et enhedssystem for rummål, så den ønskede medicin kunne blive fremstillet i den rette koncentration. I den forbindelse brugte man et system med underinddeling af rumenhederne, der var helt analogt til underinddelingen af vægtenhederne, dog med den afvigelse, at man ikke havde en enhed 1 fluid[4] gran, men man indførte en ny enhed 1 minim i stedet for. Rumsystemet havde følgende opbygning:

1 fluid unse = 8 fluid dram à 60 minim

hvor 1 fluid unse fersk vand vejer 1 unse $_{av}$ (av betyder avoirdupois ≈ vægt af vare), medens 1 fluid dram vejer 2 dram $_{av}$, og 1 minim fersk vand vejer 1 gran $_{av}$. Denne slags måleglas blev hovedsagelig anvendt i England og Amerika, men også i Danmark.

I England og Amerika benyttede apotekerne konsekvent deres almindelige rumsystem for væsker. Det almindelige rumsystem blev også benyttet af nogle danske apotekere.

	Gallon	Pint	fluid unse	fluid dram	minim
England	4546	568,2	28,41	3,552	0,0592
Amerika	3785	473,2	29,57	3,697	0,0616
Danmark			30,25	3,78	0,0591

Tabel 3: Oversigt over medicinske rumenheder, alle enheder i cm ^{3}

Table 3: review of medicinal units of volume, all in cm^3

For de danske apotekere der ikke benyttede de angelsaksiske rumsystemer, var der den mulighed, at de kunne benytte sig af det danske rumsystem. Ved at underdele den danske pot = 968 cm^3 efter halveringsprincippet, dvs. underdele med 2^n, hvor n = 1, 2, 3, 4 etc., opnåede de rummål, der i nogen grad svarede til de engelske og amerikanske.

De danske rummål vil efter halveringsprincippet blive:

For n = 5, 1 unse = 968 / 2^5 = 30,25 cm^3
For n = 8, 1 dram = 968 / 2^8 = 3,78 cm^3
For n = 14, 1 gran = 968 / 2^{14} = 0,0591 cm^3

England og Amerika har forskellige størrelser på deres grundlæggende enheder indenfor rumsystemerne. Det giver lidt forskellige størrelser på deres mindre rumenheder, selvom de har samme benævnelser. Det modsvarer de overensstemmelser, som der herskede indenfor det klassiske vægtsystem. I efterfølgende tabel bliver der vist en oversigt mellem de engelske og amerikanske rumenheder sammenlignet med de tilsvarende danske rumenheder efter halveringsprincippet.

Danske apotekere har benyttet såvel danske rummål som rummål af udenlandsk oprindelse med enhederne unse og dram. Så det har ikke kun været på vægtområdet, der herskede forvirring og unøjagtighed, det samme har været tilfældet for rummålenes vedkommende. Årsagen til, at der ikke har været lovgivet for rummålenes vedkommende, kan være uopmærksomhed overfor, at man i realiteten havde samme problematik for rummålenes vedkommende som for vægtlodderne. Den direkte årsag til den manglende erkendelse af forskellen mellem de forskellige rummål er sikkert, at det var lettere at sammenligne lodder end rummål på grund af den store relative usikkerhed ved måling af væsker.

Først efter indførelsen af det metriske system i Danmark i 1907 blev der indført lovbestemmelser for de mindre rummål af glas.

Kilder og litteratur

Kilder

Forordningen af 1. maj 1683. *Forordning om Vegt og Maal.*

Litteratur

Petersen, Kurt. 2002. *Mål og vægt i Danmark.* 1. udgave. Polyteknisk Forlag

Petersen, Kurt. 2005. *Det Militære Målesystem.* 1. udgave. Polyteknisk Forlag.

Noter

1 I løbet af 1540'erne lavede instrumentmageren Georg Hartmann den første målestok, den såkaldte kaliberstok til artilleriet, hvormed man med et længdemål kunne bestemme vægten af kanonkugler af bly, jern og sten med forskellige diametre. Den nürnbergske kaliberstok kan karakteriseres som det første måleinstrument i standardiseringen af et industriprodukt, nemlig kanoner og kanonkugler. Dette måleinstrument blev udbredt over store dele af Europa og kom til at danne skole for mange landes artillerier i over 300 år. Kaliberstokken blev anvendt som måleinstrument, så længe man anvendte glatløbede forladerkanoner. Petersen [2005]

2 i Forordning om mål og vægt fra 1698

3 Havde man brugt Ole Rømers sølvpund til udmøntning af danske sølvmønter, var det med risiko for, at man i udlandet ville beholde og omsmelte de danske sølvmønter, da de udenlandske mønter havde et lavere sølvindhold.

4 Flydende

Resume: Justervæsenets Samling og den gamle tønde af kobber

Mål og vægt er begreber, vi normalt ikke spekulerer meget over. Men det har været en alvorlig sag at kontrollere de forskellige mål og vægte, som er blevet anvendt rundt i landet. Dertil kræves der særlige måleinstrumenter til kontrol af de metrologiske enheder. Der findes ikke mange af de tidlige instrumenter bevarede på de danske museer, for Ole Rømer anvendte megen energi på at afskaffe de gamle instrumenter, da han fik indført en ny forordning i 1683. Med denne forordning blev der indført nye standarder eller måleenheder i det danske mål og vægtsystem.

Til at måle rumfang har vi to gamle måleenheder, Chr. IV's standardtønde fra 1602 og Ole Rømers tønde fra efter 1683. Kurt Petersen spørger sig selv, om kobbertønden i Justervæsenets samling kan være identisk med Chr. IV's standardtønde for alle korntønder i Danmark, den såkaldte Aabo-tønde.

Gennem matematiske beregninger viser Kurt Petersen, at tønden meget vel kan være den oprindelige standardtønde, som senere er banket op i bunden for at justere på rumfanget, således at den efterfølgende kunne passe til det nye mål for rumfang, som Ole Rømer indførte. Rumfangene passer på de to forskellige måleenheder, når tøndens bund er plan og når den er rundet indad.

Gennem andre matematiske beregninger beviser Kurt Petersen, at der er god overensstemmelse mellem de skriftlige kilders angivelser af de gamle måle- og vægtenheder og de genstande, som er bevarede til f.eks. måling af den sjællandske alen og det københavnske pund. Matematikken og historien har fundet sammen og leverer dokumentation af de skriftlige kilders troværdighed.

Resumé: Collections of the Bureau of Standards and the old copper barrel

Weights and measures are terms that are not subject to much speculation. However, it has been a serious matter to control the various weights and measures that have been in use throughout the country. Specific measuring instruments are required to control the units of measurement. Very few of the early instruments are preserved in Danish museums, because Ole Rømer enthusiatically destroyed many of the old instruments, when his new set of measures was introduced and became the official standard in Denmark in 1683.

Two old units exist for the measurement of volume:

Christian IV's standard barrel from 1602; and Ole Rømer's standard barrel from 1683. Kurt Petersen poses the question as to whether the copper barrel in the collection of the Bureau of Standards is possibly identical to the standard barrel for all the corn barrels in Denmark, the so-called Aabo-barrel.

Using a mathematical approach, Kurt Petersen illustrates that his derived calculations are comparable to the records of old units of weights and measures and the old instruments still in existence, e.g. the measurement of the old alen from Zealand and the old pound from Copenhagen. Mathematics and history have been united to deliver documentation of the credibility of the written sources.

Justervæsenets Samling og den gamle tønde af kobber

af Kurt Petersen

Mål og vægt er begreber, vi normalt ikke spekulerer meget over. Men det har været en alvorlig sag at kontrollere de forskellige mål og vægte, som er blevet anvendt rundt i landet. Dertil kræves der særlige måleinstrumenter til kontrol af de metrologiske enheder. Der findes ikke mange af de tidlige instrumenter bevarede på de danske museer, for den berømte danske astronom Ole Rømer (1644-1710) anvendte megen energi på at afskaffe de gamle instrumenter, da han fik indført en ny forordning i 1683. Med denne forordning blev der indført nye standarder eller måleenheder i det danske mål og vægtsystem.

Til at måle rumfang har vi to gamle måleenheder, Chr. IV's standardtønde fra 1602 og Ole Rømers tønde fra efter 1683. Kurt Petersen spørger sig selv, om kobbertønden i Justervæsenets samling kan være identisk med Chr. IV's standardtønde for alle korntønder i Danmark, den såkaldte Aabo-tønde.

De primære metrologiske enheders størrelser

På grund af Ole Rømers energiske afskaffelse af de gamle mål og vægte er det yderst sparsomt, hvad der eksisterer af måleinstrumenter og andet til kontrol af de tre primære metrologiske enheder, længde, rumfang og vægt fra tiden før 1683.

De tre primære metrologiske enheder før Ole Rømers forordning fra 1683 var:

1. Den sjællandske alen
2. Det københavnske pund
3. Aabo-tønden

Den sjællandske alen bliver bl.a. bestemt ud fra Jean Picard og Rasmus Bartholins målinger fra 1671, der gav følgende resultat:

1 sjællandsk alen = 632,56 mm ⟹
1 sjællandsk fod = 316,28 mm

I 1687 angiver Jørgen Dinesen Oxendorph forholdet mellem den sjællandske alen og den rhinlandske alen til 6347/6300, hvilket giver:

1 sjællandsk fod = 316, 22 mm

Det stemmer godt overens med Picard og Bartholins målinger.

Den eneste kendte sjællandske alen, der eksisterer i dag, er i privat eje. En måling af denne alens længde giver:

1 sjællandsk alen = 632,5 mm

Som man kan se, er der god overensstemmelse mellem de skriftlige kilders værdier og den eksisterende målestok.

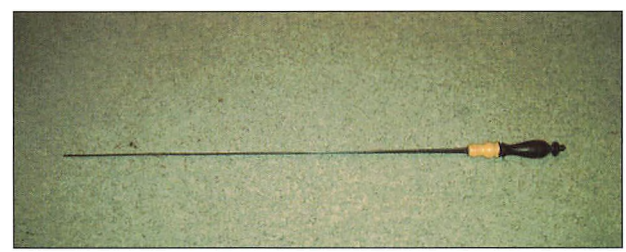

Den sjællandske alen. Foto: Kurt Petersen.

The alen from Zealand. Photo: Kurt Petersen

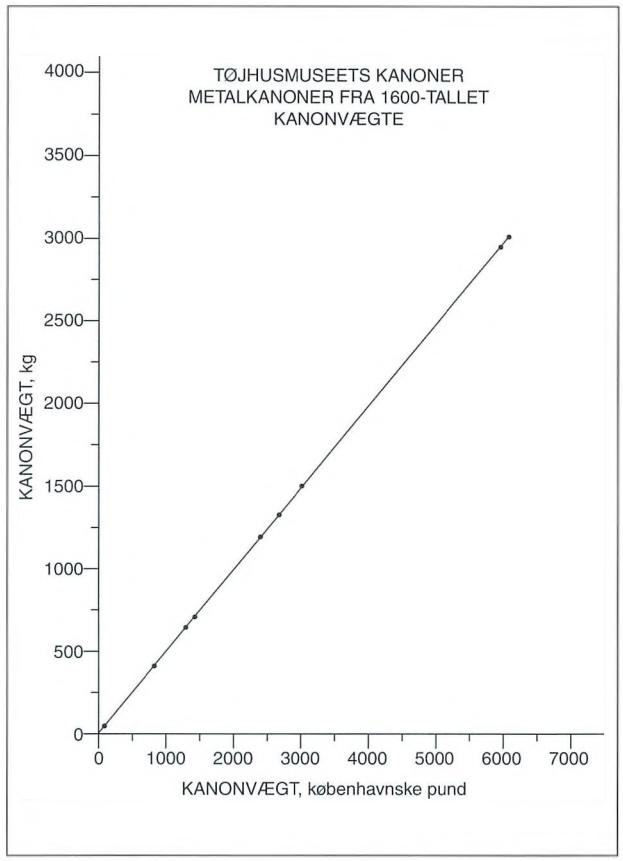

Bestemmelse af det københavnske pund.

Determination of the Copenhagen pound

Ole Rømer lavede en sammenligning mellem det københavnske pund og det danske pund, som han fastlagde, hvor 1 dansk pund = 499,75 g. Dette forhold fik Ole Rømer til 106/107, hvilket giver:

1 københavnsk pund = 499,75 · 106/107 = 495,1 g

Ved vejning af et antal kanoner på Tøjhusmuseet i København fra 1. halvdel af 1600-tallet har det været muligt at bestemme det københavnske pund, idet disse kanoner er påstemplet deres vægt i københavnske pund, se ovenfor. Disse vejninger gav det resultat, at 1 københavnsk pund = 495,2 + 1,0 g.

Som man kan se, er der god overensstemmelse mellem Ole Rømers værdi af det københavnske pund og resultatet af vejningerne.

Ud fra Ole Rømers forordning fra 1687[2] er det muligt stort set at beregne alle rummål fra tiden før 1684, idet Ole Rømer i forordningen beregner alle de gamle rummål relativt til rummålene i forordningen fra 1683, således også for det mest almindelige kornmål, nemlig Aabo-tønden = 148,5 nye potter = 143,75 liter. Den nye korntønde = 4,5 kubikfod = 144 potter = 139,4 liter.

Justervæsenets kobbertønde. Foto: Kurt Petersen.

Copper barrel from the Bureau of Standards. Photo: Kurt Petersen

Den gamle tønde af kobber

I Justervæsenets Samling findes der en stor tønde af kobber[3]. I sin udformning og ud fra den måde den er fremstillet på, kunne den godt passe på den kobbertønde, som Chr. IV lod fremstille efter forordningen af 1602[4]. Tønden var placeret i Provianthuset vis a vis Tøjhuset i København, som standardtønde for alle korntønder i Danmark.

Kobbertønden er blevet opmålt. På grund af tøndens asymmetriske form er opmålingen foretaget som vist på tegningen i figur 4.

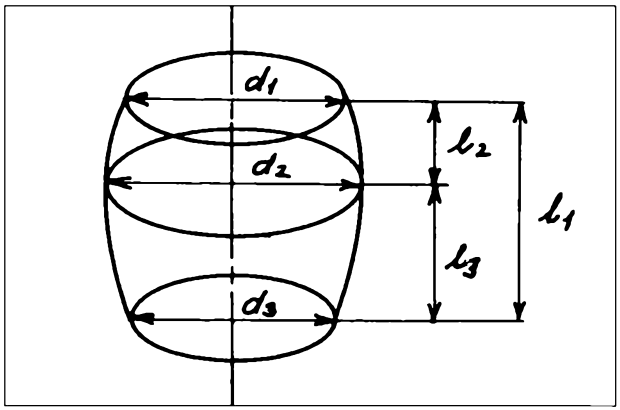

Figur 4. Tegning af Justervæsenets kobbertønde, hvor:

Drawing of the Bureau of Standards copper barrel where:

d1 = 530,3 mm ⟹ r1 = 265,2 mm
d2 = 563,0 mm ⟹ r2 = 281,5 mm
d3 = 458,0 mm ⟹ r3 = 229,0 mm
$\ell_1 = 643{,}0$ *mm*
$\ell_2 = 230{,}5$ *mm*
$\ell_3 = 412{,}5$ *mm*

Da bunden på kobbertønden er hvælvet indad i tønden, se figur 5, er der beregnet en middelplan for bunden i forhold til overkanten og længderne ℓ_1 og ℓ_3 er resultatet af korrektion for denne hævning.

For at kunne beregne tøndens rumfang skal man pga. tøndens asymmetri beregne den øvre halvdel og den nedre halvdel hver for sig og efterfølgende addere disse to rumfang.

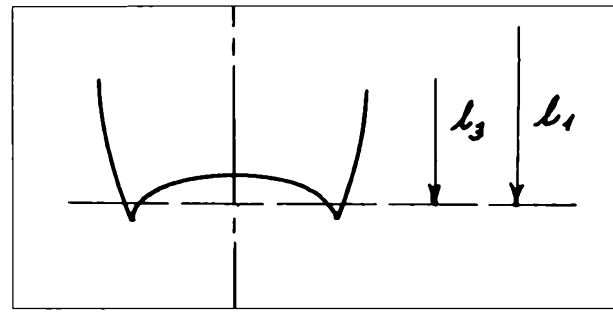

Figur 5. På denne tegning kan man se den meget hvælvede bund på kobbertønden.

The drawing shows the concave base of the copper barrel.

Det er ikke muligt på forhånd at afgøre, hvilke formler man skal bruge for at bestemme tøndens rumfang, men umiddelbart er der to muligheder, nemlig:

1. Som to sammensatte halvtønder
2. Som to sammensatte keglestubbe

Først gennemføres beregningerne som to halvtønder:

Formlen for en halvtønde er:

$$V \approx \frac{\pi \cdot \ell}{15}(d_1^2 + d_1 \cdot d_2 + 0{,}75 \cdot d_2^2)$$

Rumfanget af øverste halvdel:

$$V_1 = \frac{\pi \cdot 2{,}305}{15}(2 \cdot 5{,}63^2 + 5{,}63 \cdot 5{,}303 + 0{,}75 \cdot 5{,}303^2)$$

$$= 55{,}2 \text{ liter}$$

Rumfanget af nedre halvdel:

$$V_2 = \frac{\pi \cdot 4{,}125}{15}(2 \cdot 5{,}63^2 + 5{,}63 \cdot 5{,}303 + 0{,}75 \cdot 5{,}303^2)$$

$$= 90{,}6 \text{ liter}$$

Det samlede rumfang $V_a = V_1 + V_2 = 145{,}8$ liter

Formlen for en keglestub er:

$$V = \frac{\pi \cdot h}{3}(r_1^2 + r_1 \cdot r_2 + r_2^2)$$

Rumfanget for øverste halvdel:

$$V_1 = \frac{\pi \cdot 2{,}305}{3}(2{,}815^2 + 2{,}815 \cdot 2{,}652 + 2{,}652^2)$$
$$= 54{,}12 \text{ liter}$$

Rumfanget for nederste halvdel:

$$V_2 = \frac{\pi \cdot 4{,}125}{3}(2{,}815^2 + 2{,}815 \cdot 2{,}29 + 2{,}29^2)$$
$$= 84{,}73 \text{ liter}$$

Det samlede rumfang $V_b = V_1 + V_2 = 138{,}9$ liter

Vurderer man de to beregnede rumfang i forhold til hinanden, så må konklusionen være, at:

$V_a = 145{,}8$ liter er øvre grænse for tøndens rumindhold

$V_b = 138{,}9$ liter er nedre grænse for tøndens rumindhold

Chr. IV's standardtønde fra 1602 var den såkaldte Aabo-tønde, og den havde et rumindhold = 143,78 liter. Da Ole Rømers korntønde havde et rumindhold = 139,4, er der en mulighed for at begge disse tønder kan ligge i det beregnede interval, hvorfor det er nødvendigt at foretage en måling af kobbertøndens rumfang for at afgøre, om kobbertønden er en Aabo-tønde eller en Rømer-tønde.

For at afgøre denne problematik blev der udført en måling af tøndens rumfang på FORCE Technology. Målingen blev udført gennem først at veje tønden, hvorefter den blev fyldt med vand. Så blev den samlede vægt af tønde og vandindhold fundet. Ud fra differencen mellem de to målinger blev tøndens rumfang bestemt. Målingen viste, at tønden har et rumfang = 138,8 + 0,4 liter, så tønden, som den står, er en Rømer-tønde og det eksperimentelle resultat er i god overensstemmelse med den nedre grænse af de geometriske udmålinger.

Hvad nu hvis?

Man kan godt i nogen grad undre sig over, hvorfor tøndens bund er hvælvet indad. Den almindelige metode ved fabrikation af en tønde har været at fremstille den med flad bund. Hvis man så efterfølgende konstaterede, at tønden ikke havde det rette mål, at den f.eks. var for stor, så var det ikke ualmindeligt, at man bearbejdede bunden, indtil den fik det rette mål. Det kunne ske ved at hamre bunden ind i tønden, så dens rumfang blev korrigeret.

Et naturligt spørgsmål vil nu være, hvad tøndens rumfang ville være, hvis bunden var flad?

Længderne i figur 4 vil være, hvis tønden havde en flad bund:

$\ell\, 1 = 662{,}0$ mm
$\ell\, 2 = 230{,}5$ mm
$\ell\, 3 = 431{,}5$ mm

For at få det ønskede rumfang er det tilstrækkeligt kun at beregne tøndens nederste keglestub, det giver følgende rumfang:

$$V_c = \frac{\pi \cdot 4{,}315}{3}(2{,}815^2 + 2{,}815 \cdot 2{,}29 + 2{,}29^2)$$
$$= 88{,}63 \text{ liter}$$

Det samlede rumfang af tønden, hvis den havde en flad bund, ville være:

$$V_d = V_1 + V_c = 54{,}12 + 88{,}63 = 142{,}75 \text{ liter}$$

Dette rumfang afviger kun 1 pot fra Chr. IV's kobbertønde. En nærliggende tanke kunne være, at Justervæsenets kobbertønde oprindeligt har været den standard Aabo-tønde, som Chr. IV fik fremstillet som kontrolmål for alle de

trætønder, han fik lavet. De blev fordelt i hele landet, så Danmark kunne få et ensartet kornmål.

I forordningen af 12. maj 1602 skrev Chr. IV bl.a.:

"Saa fandt Kongen for godt udi begge sine Riger paa egen bekostning, at lade forfærdige en stor Mængde Korntønder, som blev brændte med hans eget navn og mærkede med Rigets Vaaben, som han sendte omkring til alle Kjøbstæder i begge Riger, saa og til sine Slotte og Amtsstuer, stræng befaling . . ."

Kilder

Forordningen af 12. maj 1602. Givet af Chr. IV.

Forordning om Vegt og Maal af 1. maj 1683.

Forordning om adskillige Landgilde oc Afgifters Maal oc Vægts ligning i Danmark efter den nye anordnede Maal oc Vægt. Frederiksborg dien 30 Augusti Anno 1687.

Litteratur

Hægstad, Rasmus. 1983. *Mål og vægt i Danmark fra 1283 til 1973.* Den legale metrologi igennem 700 år. Dantest. København

Nyerup, Rasmus. 1799. *Colletania i Cronologisk Orden om Maal og Vægt i Danmark.* I: Borgervennen nr. 23 etc. København

Petersen, Kurt. 2002. *Mål og vægt i Danmark.* 1. udgave. Polyteknisk Forlag

Noter

[1] Forordning om Vegt og Maal. Hafnia den 1. Maj 1683

[2] Forordning om adskillige Landgilde oc Afgifters Maal oc Vægts ligning i Danmark efter den nye anordnede Maal oc Vægt. Frederiksborg dien 30 Augusti Anno 1687.

[3] Jv. 693. Genstandsnummer fra Justervæsenets Samling.

[4] Forordningen af 12. maj 1602. Givet af Chr. IV. Forordningen er omtalt hos Nyerup [1799]. Der blev udgivet en oversigt over mål og vægt i Danmark efter fransk ønske. Det skete i forbindelse med indførelsen af det metriske system i Frankrig.

Resume: Nyt om jernalderens bebyggelse i Sydvestsjælland

De seneste års mange anlægsarbejder og udstykninger af store arealer til parcelhusbyggeri har givet arkæologerne ved Sydvestsjællands Museum mange opgaver, hvor de med store gravemaskiner har gravet kilometervis af søgegrøfter med spændende resultater til følge.

På blot fem år er der ved 22 arkæologiske undersøgelser i Sydvestsjælland afdækket ny viden, der giver et andet og mere nuanceret billede af bebyggelsen i jernalderen, som indtil da var et særdeles tyndt beskrevet blad i vores ansvarsområde. Det var længe et åbent spørgsmål, om vi overhovedet ville finde velbevarede huse ved det arkæologiske feltarbejde indenfor museets arbejdsområde.

Vores artikel tager udgangspunkt i udgravningerne ved Kassebjerggård i den østlige del af Slagelse, men også andre udgravninger fra museets arkæologiske arbejdsområde inddrages. Udgravningerne ved Kassebjerggård gav for første gang adskillige huse indenfor et begrænset område, og det var derfor muligt at følge bebyggelsens udvikling gennem tid og få et indtryk af, hvordan bebyggelserne blev placeret i jernalderens første 900 år.

De mange fund har givet indsigt i håndværk og levevis, ligesom de mange dyreknogler viser, hvilket husdyrhold de tidlige beboere havde. Analyser af velbevaret organisk materiale som frø, planterester og lign. har givet et øjebliksbillede af bevoksningen omkring en enkelt brønd. Med en efterfølgende C-14 datering kan der gives et tidsmæssigt fikspunkt for denne sammensætning.

Artiklen kommer nærmere ind på jernalderens bebyggelse, dens topografi og bevaringsforhold. Der bliver gjort op med tidligere antagelser om, at husene altid havde en fast topografisk placering. Vi kan samtidig gøre op med en forestilling om, at de tidlige kort over ejerlaugene fra omkring 1780 kan give gode indikationer af, hvor vi skal søge jernalderbebyggelserne. Der afsluttes med glimt fra nyere jernalderudgravninger.

Resusmé: News about the Iron Age Settlement in Southwest Zealand

Housing development of large grounds in latter years has provided archeologists in Southwest Zealand with many assignments. They have investigated vast areas of ground with large excavators, and this has provided a variety of exciting results.

Over the short period of 5 years, 22 archeological investigations in Southwest Zealand have uncovered new information that presents a more varied picture of the Iron Age buildings in the area. Previously only sparse accounts had been written. For a long time, it had been an unanswered question, as to whether well-preserved buildings could be uncovered by field work in the area around the museum.

Our article begins with the excavations around Kassebjerggård, on the eastern outskirts of Slagelse. Other excavations are also included from the museum's archeological work schedule. The excavations from Kassebjerggård provide, for the first time, several houses from a limited area. This makes it possible to follow building development during the period, and also gives an impression of settlement plans during the first 900 years of the Iron Age.

The numerous finds have given insight into craftsmanship and the way of life and the many animal bones indicate the type of household creatures kept by the early settlers. Analysis of well preserved organic material such as seeds, plant remains etc., have provided an up-to-date account of growth around individual wells in the region. Accurate dating of the site is provided from C-14 measurements.

The article provides a more detailed account of Iron Age buildings, topography and preservation. Earlier assumptions that the houses always had a fixed topographic position are confirmed. Also confirmed is the supposition that maps of landownership from around 1780 are good indicators of where to seek Iron Age settlements. Finally a glimpse is given from more recent Iron Age excavations.

Nyt om jernalderens bebyggelse i Sydvestsjælland

af Varaporn Poorisrisak, Henrik Høier og Kirsten Christensen

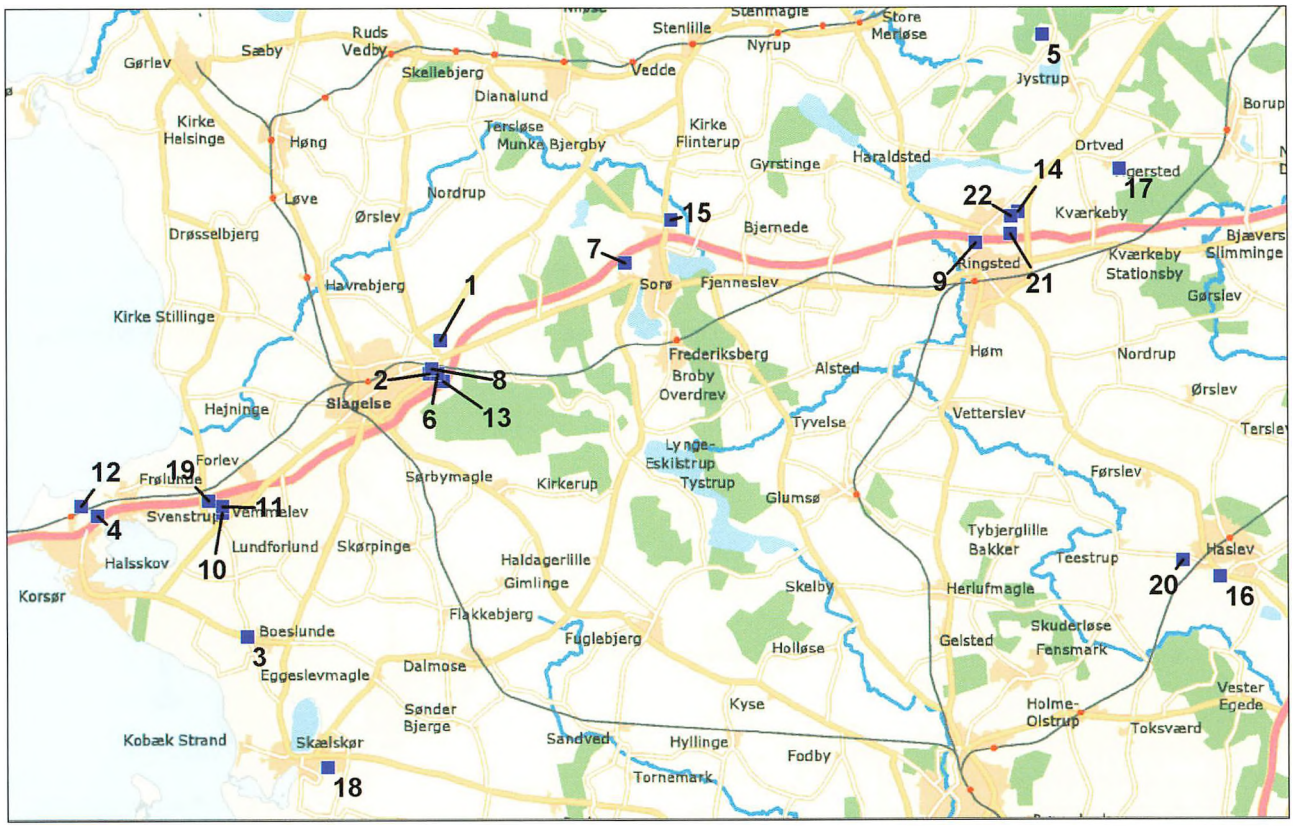

Fig. 1. 22 lokaliteter med jernalderbebyggelser undersøgt af Sydvestsjællands Museum i perioden fra oktober 2002 til september 2007. Numrene refererer til lokalitetslisten sidst i artiklen, hvor læseren kan finde yderligere oplysninger om de enkelte lokaliteter samt henvisning til rapporter m.v. Baggrundskort © Kort og Matrikelstyrelsen.

Areas with Iron Age buildings examined by Southwest Zealand Museum during the period October 2002 until September 2007. The numbers refer to the localities listed in the reference list. Here the reader can find more information concerning the individual localities and references to more literature. Background map © from The National Survey and Cadastre.

I perioden 2002-2007 har vi ved 22 arkæologiske undersøgelser (se fig. 1) afdækket mere eller mindre velbevarede bebyggelsesspor fra jernalderen i det midt- og vestsjællandske område.

Overordnet set begrænser de bevarede rester af fundne jernalderhuse sig især til sporene efter nedgravede, tagbærende stolper[1]. Sporene efter de tilhørende vægforløb, indgangspartier og hegnsforløb har vi indtil for ganske nylig kun kendt fra tilsvarende jernalderbebyggelser på andre lokaliteter i Danmark, f.eks. fra ældre udgravninger af store jyske, samlede og hegnede jernalderlandsbyer. Indenfor de sidste ca. 20 år er der dog også udgravet mange jernalderhuse på Sjælland, primært på den københavnske vestegn samt i Køge og på Stevns.

Artiklen tager sit udgangspunkt i Slagelses østlige del på lokaliteterne omkring Kassebjerggård, som længe har udgjort vores bedst undersøgte jernalderbopladser. Med dem vil der blive gjort status over, hvad vi har fået af nye oplysninger om jernalderens bebyggelser i Sydvestsjælland. Vi gør endvidere op med en forestilling om, at de tidlige ejerlavskort fra omkring 1780 kan give indikationer af, hvor vi skal søge jernalderbebyggelser. Endelig afslutter vi artiklen med et par glimt fra tre af museets nyeste jernalderudgravninger.

Indledning

Ved to lokaliteter (lok. nr. 12, 14) i Korsør og Ringsted er vi stødt på partier af jernaldergårdens omgivende hegn. Det er i sig selv ganske opsigtsvækkende for sjællandske bopladser fra denne periode. Den ene plads (lok. nr.12) har endog gode bevaringsforhold for husenes konstruktionsdetaljer som indgangspartier, vægforløb osv.

Vi har selvfølgelig også registreret bopladsrelaterede nedgravninger på en lang række andre lokaliteter. Det har været koge-, affalds- og lertagningsgruber[2] samt ildsteder, der via det tilknyttede fundmateriale kan dateres til jernalder. Kogegruberne har været anvendt i forbindelse med tilberedning af mad og muligvis andre funktioner, hvor opvarmede sten har været i brug. Lertagningsgruberne er opstået, når bopladsernes beboere har gravet ler i undergrunden til keramikfremstilling og til husenes lerklining. Hullerne, der opstod efter gravning af ler, er efterfølgende ofte blevet fyldt op med affald i form af ødelagte lerkar, knogler fra måltiderne osv.

På lokaliteter, hvor vi "kun" finder gruber og affaldslag, antager vi, at den tilhørende jernalderbebyggelse har ligget i nærheden, men det er i sagens natur ikke altid muligt at lokalisere selve bebyggelsen - hvis den altså overhovedet længere kan påvises indenfor denne efterhånden meget kraftigt opdyrkede del af Sjælland. Vores undersøgelser er næsten alle begrænsede til arealer, der skal bebygges eller forstyrres af andre jordarbejder. Vi kan derfor ikke altid lede efter spor af huse og lignende, selvom vi har indikationer af, at de er eller har været der.

Jernalderhuset

Jernalderens bebyggelse bestod af gårdsenheder, der enten kunne ligge for sig selv eller indgå som del af en større, samlet landsby. Den enkelte gårdsenhed bestod typisk af

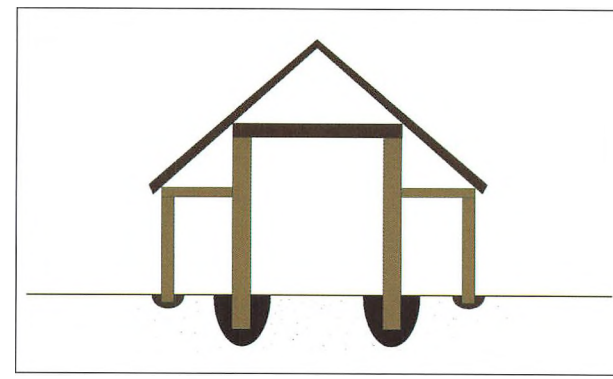

Fig. 2. Skematisk fremstilling af et gennemskåret jernalderhus set fra gavlen. Tilbageværende er i dag kun den nederste del af de nedgravede stolpehuller, dvs. de mørkebrune markeringer under jordoverfladen. © Sydvestsjællands Museum.

Schematic illustration of an Iron Age house seen from the gable. Only the bottom section of the cavities for sunken uprights remain today, i.e. dark brown markings under the original soil surface. © Southwest Zealand Museum.

et langhus til beboelse samt en eller flere mindre økonomibygninger til opstaldning af dyr og opbevaring af hø/korn.

Langhuset er en treskibet bygning, hvilket vil sige, at huset består af to rækker tagbærende stolper, som inddeler rummet i tre langsgående rum. Langhusenes dimensioner varierer en del afhængigt af deres datering og formodentlig også deres anvendelse. Oftest måler beboelseshusene mellem 15-30 meter i længden og 4-6 meter i bredden. Økonomibygningerne var ofte mindre og kunne bestå af helt ned til 4 tagbærende stolper svarende til 2 sæt.

Som hustype består jernalderhuset af en trækonstruktion med jordgravede stolper, der øverst bærer tværgående remme, der igen bærer selve taget. Taget har formodentligt bestået af let tilgængelige materialer som f.eks. strå, tørv, tagrør eller lign, men reelt ved vi ikke ret meget om tagenes udseende i perioden. Væggene bestod som regel af gren- eller risfletværk med påklasket ler – en konstruktion som i princippet er fortsat helt frem til nutiden i det velkendte bindingsværkshus med lerklinede tavl. De senere års undersøgelser har dog vist, at væggene også kunne være bygget af lyng- eller græstørv.

Hustomter fundet under rigtigt gode bevaringsforhold viser, at de har haft indvendig brolægning med grebning. Det viser, at man i nogle af husene har haft stald i østenden og beboelse i vestenden, ofte med et ildsted placeret midt i beboelsesdelen. Vi er endnu ikke stødt på huse med sådanne fundforhold i vores område, så for at klarlægge brugen af de enkelte huse er vi henvist til at analysere os frem til et anvendelsesmønster på baggrund af det forkullede organiske materiale, vi finder i stolpehullerne.

Orientering

Langhusenes orientering er tilnærmelsesvis øst-vest, ofte med en drejning mod vestnordvest, hvilket giver den bedste udnyttelse af solen og den bedste læ for vinden. Orienteringen kan imidlertid godt variere lidt, og dette er årsagen til, at vore arkæologiske "søgegrøfter", der ofte kan iagttages i lokalområdet, er orienterede ca. nord-syd og gerne med en svag drejning, således at de ligger placeret lidt nordnordøst-sydsydvest. Med en sådan orientering på søgegrøfterne har vi en statistisk større chance for at påtræffe de bevarede bebyggelsesspor efter jernalderhusene.

Topografi

Tidligere har der hersket den opfattelse, at huse fra jernalderen havde en ret fast topografisk placering på den øvre, sydvendte del af bakkedrag. Arkæologerne søgte derfor overvejende efter huse med denne placering, hvilket kom til at virke selvforstærkende. De koncentrerede sig primært om at undersøge bakketoppene, derfor blev der sjældent fundet jernalderhuse med en anderledes placering.

I forbindelse med vedtagelsen af den nuværende museumslov blev der lagt faste normer for de arkæologiske forundersøgelser, der nu har fået en større dækningsgrad, dvs. at en større procentdel af undersøgelsesområderne bliver afdækket. Dermed får vi et langt mere dækkende billede af bebyggelsessporene fra især bronze-, jern- og middelalder, hvor sporene er særligt lette at lokalisere i søgegrøfterne. Vore registreringer viser, at det er muligt at lokalisere huse med en ganske anden topografisk placering end tidligere antaget, selvom de fleste huse stadig ligger tørt og højt. Eksemplerne fra Kassebjerggård viser en stor variation i den topografiske placering.

Bevaringsforhold

Efter et par årtusinders forløb fremstår en langhuskonstruktion, sammen med al anden aktivitet på en boplads fra jernalderen, i dag blot som mørkere opfyldte nedgravninger på de steder, hvor de tilhørende stolper har været rejst, eller hvor f.eks. ildsteder og affaldshuller har været anlagt[3].

Når vi med gravemaskine systematisk har afrømmet muldlaget til ren råjord, vil stolpehullerne stå som mørkere pletter i den lysere råjord. Dette skyldes den opblanding med muld, der findes i enhver opfyldt nedgravning. Fylden i et sådant stolpehul kan være tilført trækul, keramikstykker eller andet fra den overfladefyld, der fandtes

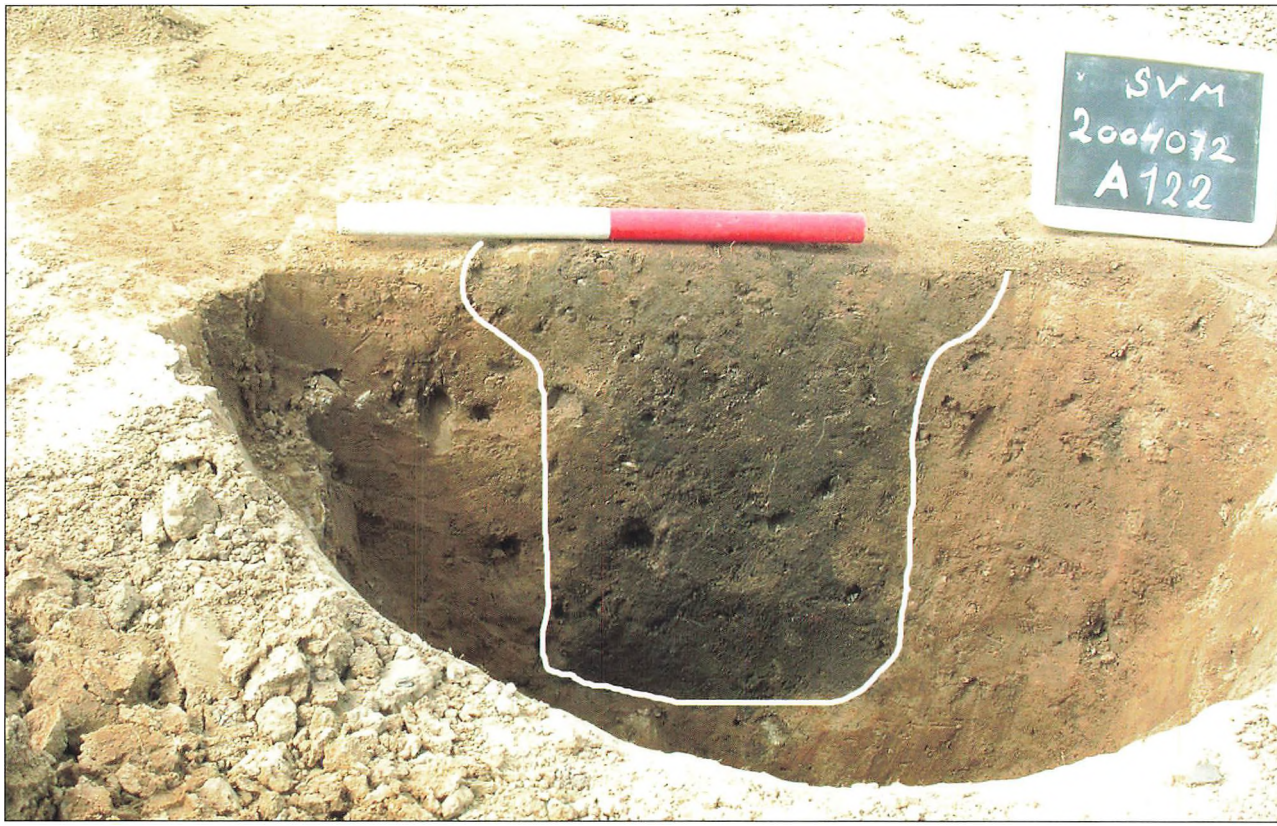

Fig. 3. Spor efter nedgravet stolpe fra et hus – et stolpehul, her kunstigt markeret med lys streg. Bemærk den tydeligt mørkere fyld, der adskiller sig fra den omgivende undergrund. Stolpen har stået midt i den sydlige række af tagbærende stolper til hus 2, område E (fig. 9). De rød-hvide felter på målepinden er hver 20 cm. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Traces of sunken uprights from a house – one cavity is deliberately marked with a white line to highlight the darker patch. The upright was in the centre of the row of pillars bearing the roof of house 2, in the area marked E (fig.9). Each section of the red and white measuring stick represents 20 cm. Photo: Southwest Zealand Museum.

på stedet på nedgravningstidspunktet, eller da stolpen blev trukket op i forbindelse med opgivelsen af huset. Det er især fra fylden i de efterladte stolpespor, at vi kan få rigtigt gode oplysninger om husenes funktioner.

Tilstedeværelsen af trækul i stolpehullernes fyld kan imidlertid også skyldes, at man havde brændt den jordgravede del af stolpen for at forlænge dens "levetid". Det svageste punkt for denne type huse har altid været den jordgravede del af stolpen, og her især overgangsstykket mellem jord og luft. Jernalderens huse antages at have haft en "levetid" på 30 til 40 år, og af og til kan vi se, at det har været nødvendigt at udskifte en eller flere stolper eller, at man ganske enkelt har nedtaget huset og genopført et "nyt" sekundært hus samme sted. Måske er

Fig. 4: Tidstavle med jernalderens periodeinddelinger
© Sydvestsjællands Museum.

Chronological table of periods in the Iron Age.
© Southwest Zealand Museum.

placeringen blevet flyttet lidt i forhold til det tidligere hus, og i denne arbejdsgang er alt brugbart bygningsmateriale sikkert blevet genanvendt.

Sporene efter jernalderhuset og de andre nedgravninger fra bopladsen fremstår efter rentegningen på museet i et tydeligt "mønster", som det vises på nogle af de nedenstående kortudsnit. Det er på baggrund af disse mønstre eller husgrundplaner, at man i dansk arkæologi har kunnet opbygge en kronologi for jernalderhusets udvikling op gennem perioden[4].

Generelt kan vi sige, at konstruktionen af husene "udvikler" sig fra at være korte og brede til at blive smallere og længere. I ældre romersk jernalder står de tagbærende stolper i samme sæt med en afstand på 2,6-3,3 m, og der er 3,1 - 3,7 m mellem sættene, hvilket betyder at husene generelt er korte og bredde. I yngre romersk jernalder står de tagbærende stolper tættere (1,8 - 2,3) og der er længere mellem sættene, hvilket betyder, at husene generelt bliver længere og smallere (Boye 1992). Samtidig med at husene bliver længere, får de et ekstra rum.

Vi opfatter opbygningen af denne hustypologi som en kontinuerlig proces, idet der naturligvis altid vil komme nye informationer, der kan ændre eller nuancere typologien yderligere. Bl.a. får vi fra de seneste års undersøgelser langt flere præcise dateringer af f.eks. korn fra stolpesporene og dermed en bedre basis for at sammenholde vores opstillede udviklingsrækker med dateringen af materialet.

Det er i virkeligheden essensen af vores anstrengelser, idet vi allerede ved, at der selv i et forholdsvis lille område som Danmark er tydelige regionale forskelle og/eller ligheder i byggetraditionen indenfor jernalderens underperioder. Med et mere dækkende materiale og bedre dateringer skaber vi basis for at forstå udviklingen igennem jernalderen langt bedre ud fra det helt basale i økonomien, nemlig landbruget og fødevareproduktionen, som den udvikler sig i vores lokale område.

Kassebjerggård ved Slagelse

Kassebjerggårdudgravningerne ved Byskovvej i den østlige del af Slagelse er et godt typeeksempel på en større samling af jernalderhuse, og bevaringsgraden er ganske typisk for vores del af Sjælland. I flere år fremstod bebyggelsessporene hér som de mest informative i vores område, og det har derfor været oplagt at tage udgangspunkt heri i det følgende.

De arkæologiske undersøgelser ved Kassebjerggård (se fig. 5) gik forud for de enkelte udstykningsetaper til parcelhusbyggeriet på vestsiden af Byskovvej[5]. Efter i alt fire udgravningskampagner, hvoraf Nationalmuseet stod for den tidligste (fig. 5, lokalitet A) i 2000 på området længst mod sydøst, havde vi i alt registreret 21 langhuse og otte tilhørende mindre udbygninger (områderne B, C, D, E). Hertil kommer yderligere fem langhuse og tre udbygninger, der blev undersøgt på arealet øst for Byskovvej i efteråret 2006 (område F og G). De skal utvivlsomt opfattes som del af samme jernalderbebyggelse, selvom vi naturligvis ikke kan vide med sikkerhed, hvordan landsbybegrebet blev opfattet i jernalderen.

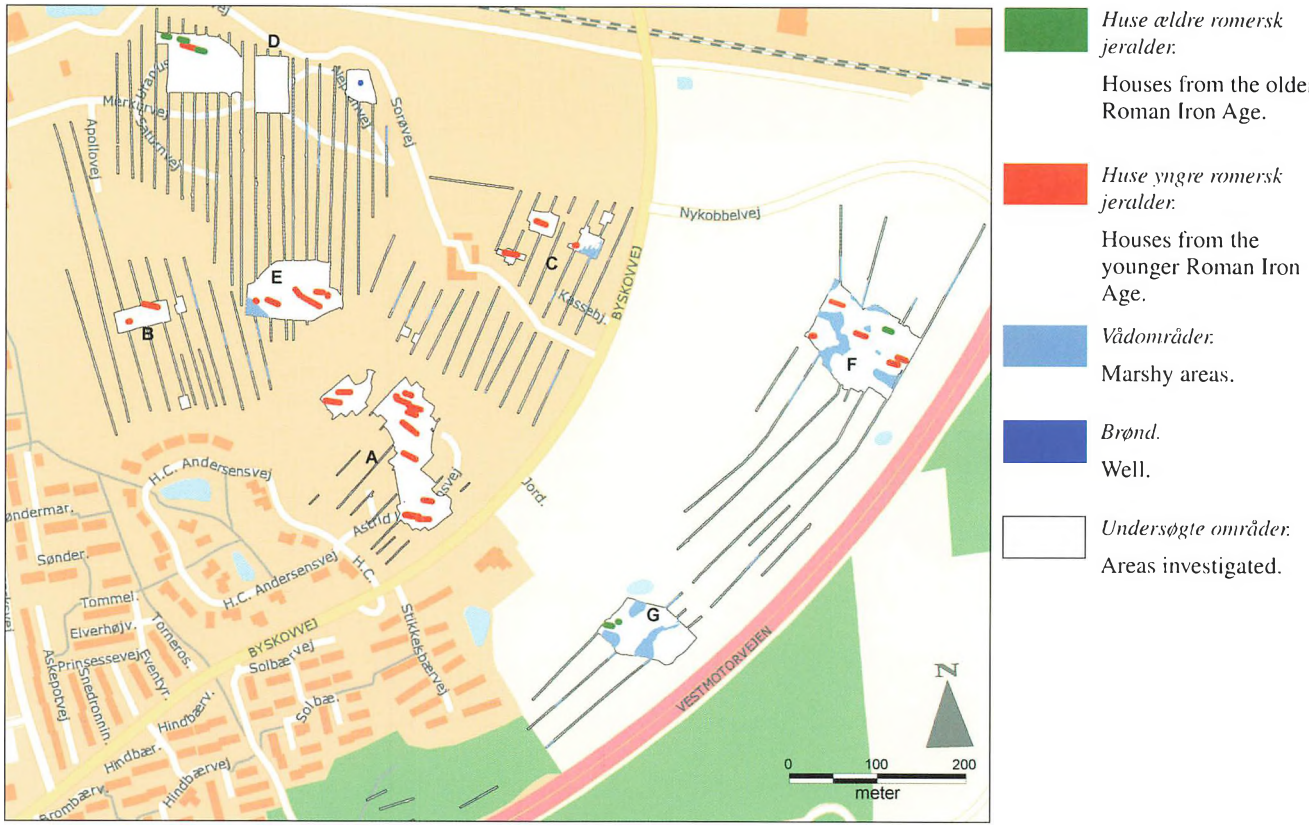

Fig. 5. De fundne jernalderhuse m.m. ved lokaliteterne omkring Kassebjerggård og en oversigt over de undersøgte arealer. Lokaliteterne er betegnet med bogstaver, der benyttes som henvisning i teksten. Huse med tilhørende udbygninger fra ældre romersk jernalder er vist med grøn. Huse med tilhørende udbygninger fra yngre romersk jernalder med rødt. Baggrunden er et skærmkort, © KMS.

The Iron Age houses found in the the area of Kassebjerggaard, and a survey of the area excavated. The localities are marked with a letter, referring to the text. Houses with accompanying outhouses from the younger Roman Iron Age are marked with red. The background is a screen map, © KMS.

De eneste bevarede rester af husene var sporene efter de nedgravede stolper. Detaljer omkring husenes vægforløb og indgangspartier kunne ikke påvises på lokaliteten.

Husene grupperer sig indenfor syv områder (område A er Nationalmuseets udgravning, område B er lok. nr. 2, område C er lok. nr. 6, områderne D, E er lok. nr. 8 og områderne F, G er lok. nr. 13) med forskellige antal huse på hvert. Det er sandsynligt, at det drejer sig om en eller flere gårdsenheder, der bliver flyttet lidt rundt i terrænet over en længere periode. Men da alle husene ligger isoleret uden at berøre hinanden, og derved ikke

opviser nogen indbyrdes stratigrafi, kan det ikke afvises, at det drejer sig om flere samtidige jernaldergårde.

Husene på de forskellige områder

Nationalmuseet foretog den første udgravning af Kassebjerggård lokaliteten (fig. 5, område A). På det højtliggende plateau og de nord og vestvendte skråningerne ligger 11 langhuse og 3 udbygninger. De fleste af husene har 3 eller 4 tagbærende stolpesæt, men der er også et hus med 6 sæt. Længden på husene varierer fra 13 – 24 m og bredden ligger mellem 5 og 5,5 m. På grundlag af husenes konstruktion kan de dateres til yngre romersk jernalder (jf. fig. 4).

På sydsiden af et lille, markant bakkedrag ligger et mindre bopladsområde (fig. 5, område B, lokalitetslisten nr. 2) med en gårdsenhed bestående af et langhus hus 1 og en mindre bygning hus 2 (fig. 6), der er af en type, vi almindeligvis benævner økonomibygning eller udbygning. Der er bevaret 4 sæt tagbærende stolper af langhuset, som har

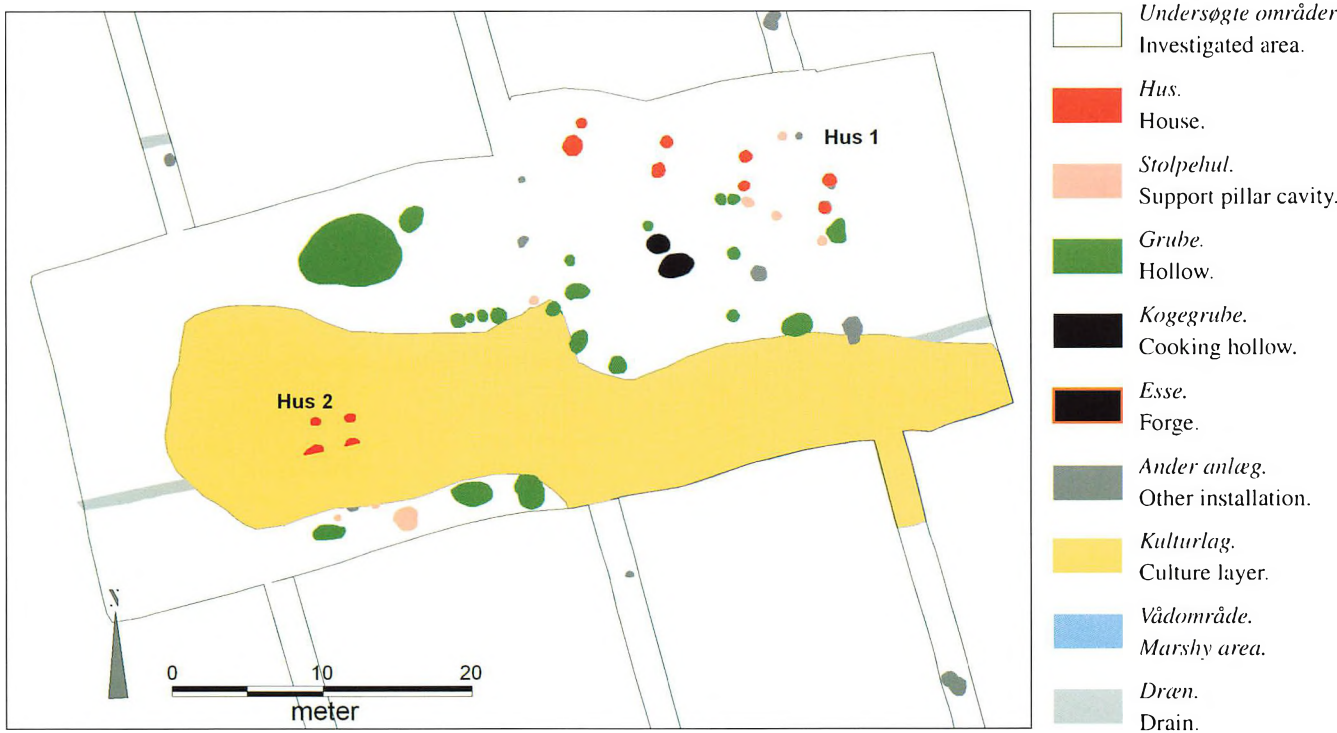

Fig. 6. Kassebjerggård, område B. En gårdsenhed bestående af et langhus og en udbygning liggende på den klassiske placering på en sydvendt skråning. Datering i yngre romersk jernalder. Mod syd ligger en lavning fyldt op med sten, hvoraf en del har været brændte. © Sydvestsjællands Museum.

Kassebjeggaard, area B. A farm, comprising of a longhouse and an outhouse in the classic position on a south facing slope. Date: younger Roman Iron Age. A hollow to the south, filled with stones of which several have been burnt. © Southwest Zealand Museum.

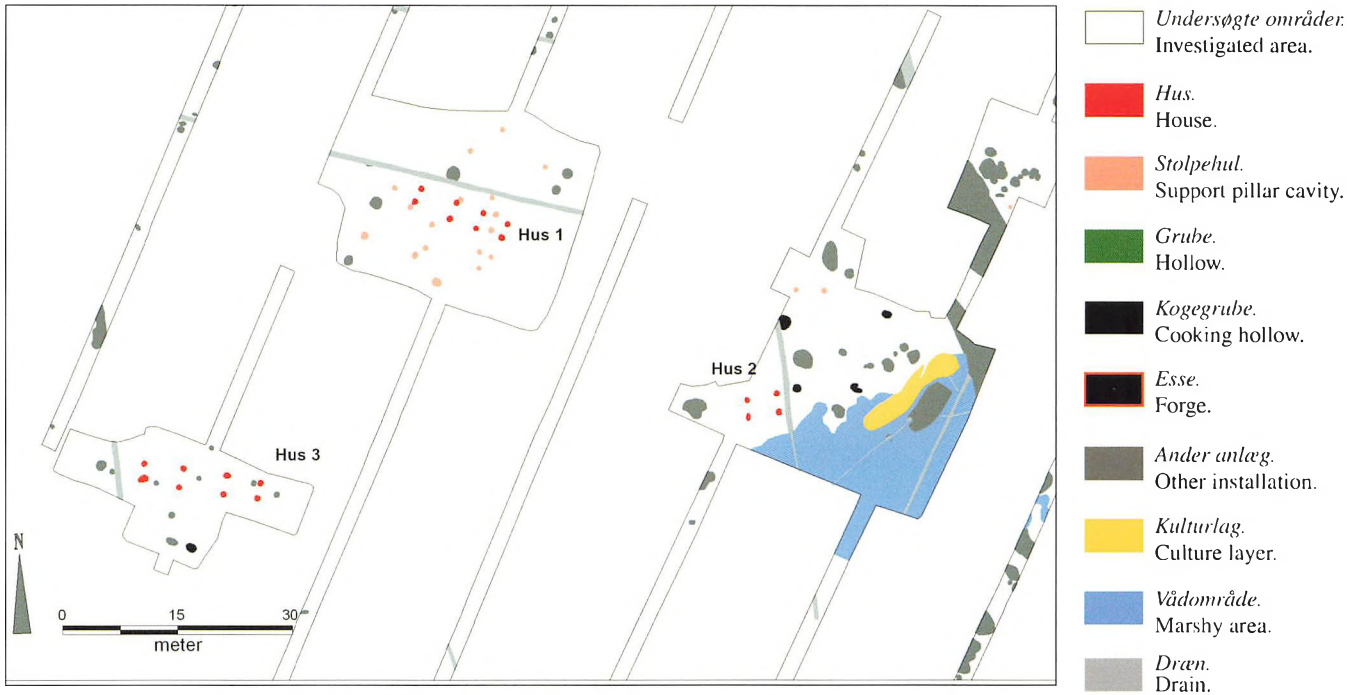

Fig. 7. Kassebjerggård, område C. To langhuse og en udbygning formodentlig tilhørende samme gårdsenhed liggende på lavt terræn. Datering yngre romersk – ældre germansk jernalder. Øst for hus 2 er fundet et massivt lag af brændte sten i kanten af vådområdet. © Sydvestsjællands Museum.

Two longhouses and an outhouse, possibly belonging to the same farm lying on the low terrain. Date: younger Roman Iron Age - older Germanic Iron Age. A massive layer of burnt stones were found east of the house, at the outskirts of the marshy area. © Southwest Zealand Museum.

været 5 m bredt og 20 m langt. Huset er bygget således, at de parvise stolper i det sammenhørende sæt står tæt, med ca. 2 meters mellemrum, mens der er langt mellem sættene, næsten 6 m. Denne form og konstruktion daterer sammen med keramikfund huset til yngre romersk jernalder eller tidligt i ældre germansk jernalder (jf. fig. 4). Bopladsens beliggenhed på sydskråningen af et bakkedrag er den placering, der bliver anset for at være klassisk for en jernalderbebyggelse.

Syd for huset ligger en mindre lavning, som var fyldt op med et op til 30 cm tykt lag af nævestore sten, hvoraf en del er varmepåvirkede. Mellem stenene lå enkelte lerkarskår, og vi tolker laget som et kulturlag, dvs. resterne af det oprindelige overfladelag fra bebyggelsens brugstid. Den lille økonomibygning, hus 2, var bygget efter opfyldningen af lavningen, idet stolperne til den lille bygning på 3 x 3 m var gravet ned igennem dette lag af sten.

På små højninger i et lavtliggende, delvist fugtigt område (fig. 5, område C, lokalitetslisten nr. 6) har vi fundet to langhuse og en staklade. Der er bevaret 4 sæt tagbærende stolper til hus 1, som har været 14 m langt og 5 m bredt. Huset er konstrueret, så afstanden mellem de parvise stolper i hver ende bliver mindre, og det således bliver smallere ved hver gavl. Hus 3 ligger på en lille for-

højning godt 40 m syd for hus 1 og er ca. 18 m langt og 5 m bredt. Igen har huset haft 4 sæt tagbærende stolper, men uden at det er blevet smallere ved gavlene. Knap 40 m øst for hus 1 ligger en lille økonomibygning hus 2 på 5 x 6 m, konstrueret med 4 stolper. Udbygningen ligger på kanten af et vådområde, som er fyldt op med et massivt lag af brændte sten. Vi tolker det som et regulært kulturlag, et udsmidslag i et gammelt vandhul.

Langhusene bliver ud fra deres konstruktion/form dateret til yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder. Umiddelbart ser det ud til, at hus 1 er ældre end hus 3. Da husene er nogenlunde lige store, er det derfor oplagt, at hus 3 har afløst hus 1.

Med den usædvanlige placering på nordsiden af et lille bakkedrag ligger et bopladsområde med fire treskibede langhuse (fig. 5 område D, lokalitetslisten nr. 8). Der kan udskilles tre mindre langhuse (hus 1,3,4) af nogenlunde ensartet størrelse, 12-14 lange og 5-6 m brede. Hus 3 og 4 har tre sæt tagbærende stolper, mens hus 1 har fire sæt tagbærende stolper. Henover hus 1 ligger et større langhus, hus 2, konstrueret med seks sæt tagbærende stolper, en godt 28 m lang og 5,5 m bred bygning. Stolperne i hus 2

Fig. 8. Kassebjerggård, område D. Tre mindre langhuse (hus 1, 3, 4) fra ældre romersk jernalder (grøn linie) og et større hus (hus 2) fra yngre romersk jernalder (rød linie). Det store hus ligger delvis henover det ene af de mindre, ældre huse. Placeringen på en nordvendt skråning er usædvanlig.
© Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggaard, area D. Three smaller longhouses (house 1, 3,4) from the older Roman Iron Age (green line) and a bigger house (house 2) from the younger Roman Iron Age (red line). The large house lies partly over the one of the smaller, older houses. The position is unusually a north facing slope.
© Southwest Zealand Museum.

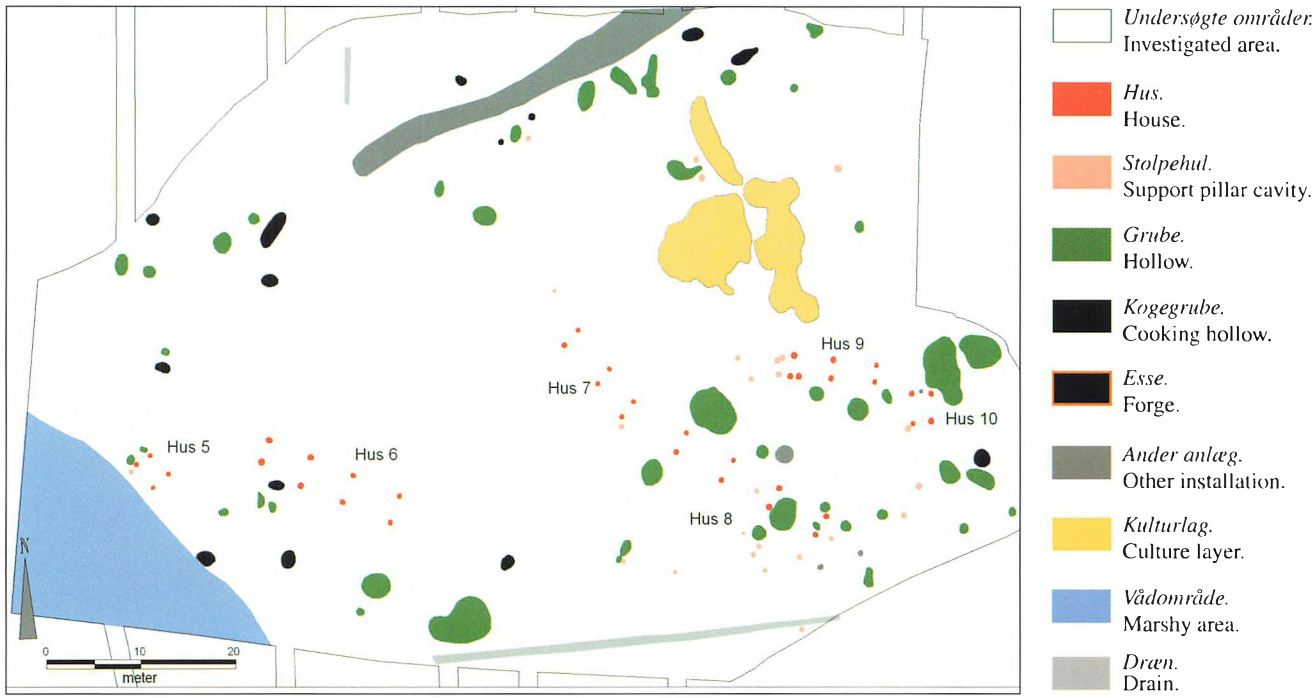

Fig. 9. Kassebjerggård, område E. 3 gårdsenheder hver bestående af et langhus og en udbygning. De har ikke stået samtidig, da der er nedgravninger med affald henover enkelte af husene. Dateringen er yngre romersk jernalder. © Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggaard, area E. Three farms each comprising of a longhouse and an outhouse. They have been built at different times because there is refuse buried on top of the one. Date: younger Roman Iron Age. © Southwest Zealand Museum.

er kraftigere og dybere end i hus 1, hvilket ikke kan undre, da bygningen er større. Ud fra konstruktionen daterer vi hus 1, 3 og 4 til ældre romersk jernalder, mens hus 2 er fra yngre romersk jernalder.

Hus 1, 3 og 4 ligger tæt og har nogenlunde samme størrelse, så det kan være tre faser af den samme bygning, vi har fundet. Der er nedgravninger med fund af keramik under hus 3, og det er ikke normalt at begrave sit affald inde i husene, så det må komme fra et af de andre huse.

På toppen af et mindre lokalt bakkedrag (fig.5 område E, lokalitetslisten nr. 8) ligger tre gårdsenheder bestående af langhus og udbygning.

Den ældste enhed består af det 12 m lange og knapt 5 m brede langhus, hus 9, med udbygningen, hus 10, på 4 x 4m liggende lidt mod sydøst. Hus 9 har tre ekstra stolpehuller ved vestgavlen, hvis funktion ikke umiddelbart kan afgøres, men som uden tvivl har indgået i bygningens konstruktion! I de opfyldte nedgravninger (gruber) længere mod øst er lerkarret (fig. 16) fundet sammen med en del skår af lignede lerkar. Tenvægten (fig.14) og vævevægten (fig. 15) lå i kulturlaget nord for hus 9. På grundlag af konstruktionen daterer vi dette hus til yngre romersk jernalder.

Mod vest ligger de to andre gårdsenheder hus 6 & 5 og hus 8 & 7. Hus 6 er konstrueret med fire sæt tagbærende

stolper, og det er 18 m lang og 5,5 m bredt. Den tilhørende udbygning hus 5 på 4 x 5 m ligger umiddelbart vest herfor og tæt ved et vådområde. De tagbærende stolper til de to bygninger hus 7 og 8 er vanskelige at skille fra hinanden. Vi vælger at udskille hus 8 med fem sæt tagbærende stolper, og det når dermed op på en længde af ca. 25 m. Udbygningen hus 7 ligger tæt på hus 8, og de to huse har måske været bygget sammen. Disse langhuse daterer vi på grundlag af konstruktionen til at være lidt yngre end hus 9 og dermed fra slutningen af yngre romersk jernalder.

Det er usikkert, om hus 6 og 8 er samtidige, eller om de afløser hinanden. Det mest oplagte er, at de tre gårdsenheder har afløst hinanden, og der dermed kun har ligget en gårdsenhed ad gangen på stedet. Vores dateringer af husene er dog ikke nøjagtige nok til, at vi kan afgøre deres indbyrdes rækkefølge.

På mindre lokale forhøjninger (fig. 5 område F, lokalitetslisten nr. 13) omgivet af områder med våd eller i hvert fald fugtig bund blev resterne af fem langhuse hus 1, 2, 3, 4, 7 og en økonomibygning hus 6 udgravet.

Hus 4 er et 3 sæts-hus på 12 x 5 m. I det sydvestligste stolpehul fandt vi keramikskår af et fodbæger, der i tid tilhører perioden omkring Kr. f., og huset må dermed være fra

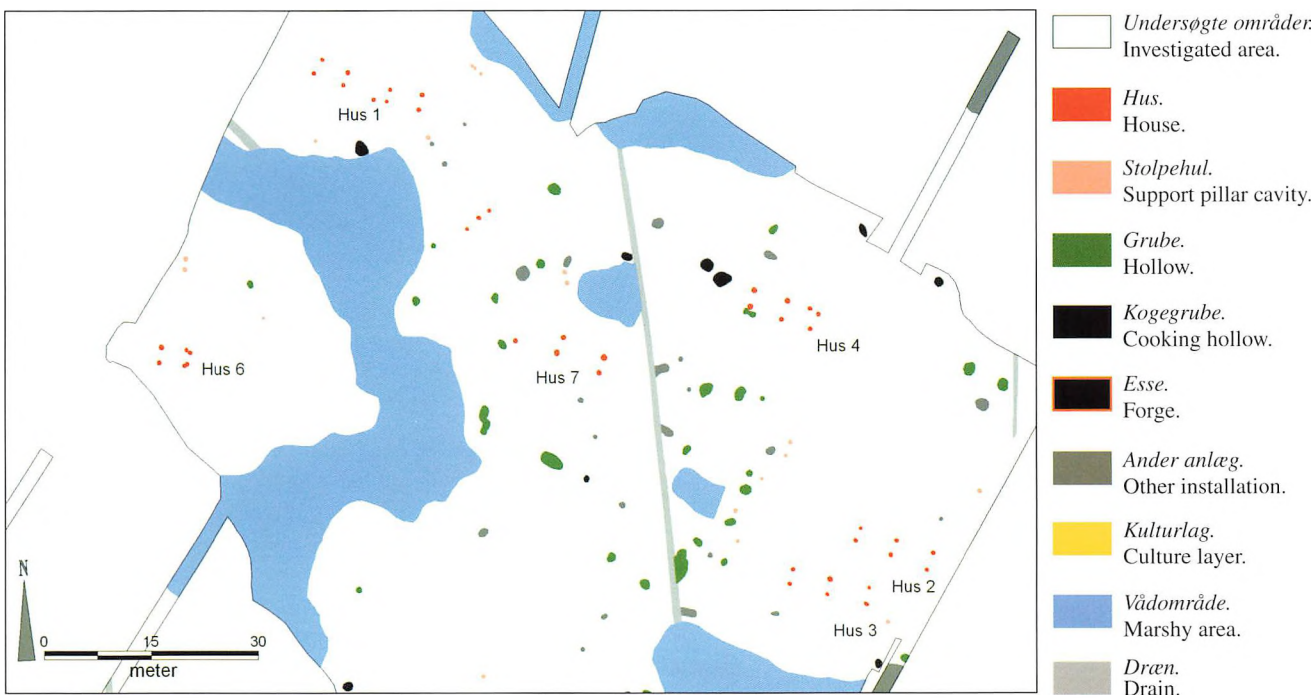

Fig. 10. Kassebjerggård, område F. Fem huse og et udhus ligger på højningerne mellem vådområderne. Hus 4 er fra ældre romersk jernalder, mens de andre dateres til yngre romersk jernalder. Hus 2 og 3 identiske og formodentlig to faser af samme bygning. © Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggard, area F. House 5 and one outhouse are positioned on an elevation between two marshy areas. House 4 is from the early Roman Iron Age, and the others date to the younger Roman Iron Age. House 2 and 3 are identical and probably two phases of the same building. © Southwest Zealand Museum.

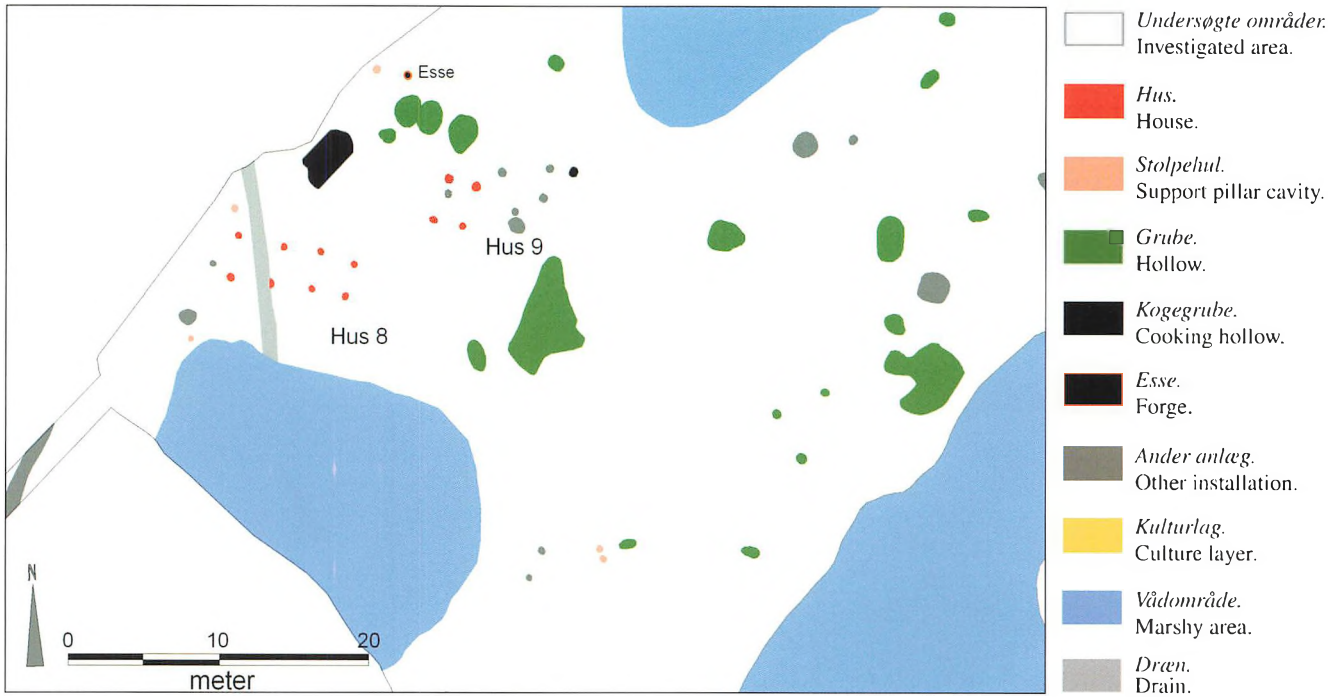

Fig. 11. Kassebjerggård, område G. Gårdsenhed bestående af et langhus og en udbygning ligger på det lidt højere terræn midt i et fugtigt område. © Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggaard area G. The farm comprises of a longhouse and an outhouse positioned on slightly higher terrain, in the middle of a marshy area. © Southwest Zealand Museum.

ældre romersk jernalder. Syd for hus 4 ligger de identiske huse 2 og 3 med tre sæt tagbærende stolper og en dimension på knapt 14 x 5 m. Husenes tagbærende stolper ligger for tæt til, at bygningerne kan have stået samtidigt. I stedet er det formodentlig to faser af samme bygning, vi ser. Begge huse bliver ud fra deres konstruktion dateret til yngre romersk jernalder.

Hus 1 og 7 er længere og smallere end de andre langhuse og formodentlig også yngre end hus 2 og hus 3. Hus 1 er som det eneste på dette område konstrueret med fire sæt tagbærende stolper, og det har været ca. 18 m langt og knapt 5 m bredt. Hus 7 har været knapt 16 m langt og 5 m bredt.

I områdets sydvestlige hjørne registrerede vi desuden en mindre bygning hus 6, der består af to sæt tagbærende stolper, der oprindeligt har udgjort en bygning på ca. 6 x 7 meter. Dobbeltstolperne i bygningens østgavl kan antyde et indgangsparti her, men kan teoretisk også indikere en "udskiftning" af stolper.

Analyser af planterester, frø og lignende organisk materiale fra prøver udtaget af de tagbærende stolper i hus 2, 3 og 4 viser, at disse huse ikke har været beboelseshuse. I et beboelseshus er der normalt bevaret en bestemt sammensætning af korn og ukrudtsfrø samt meget små stykker af brændt knogle fra tilberedningen af vegetabilske og animalske fødevarer. Dette er ikke tilfældet i prøverne fra disse huse, hvor der kun er bevaret meget få

korn og frø. I stedet kan bygningerne have fungeret som stalde eller økonomibygninger (Moltsen 2007).

Skønt dette areal ligger lidt højere end ovennævnte område, viser billedet med en bebyggelse beliggende på mindre forhøjninger (fig.5 område G, lokalitetslisten nr.13) omgivet af fugtigere sænkninger det samme. Det skal tilføjes, at der i forlængelse af den fugtige lavning nordvest på arealet befinder sig et større, næsten tilvokset vådområde. På højningerne her fandt vi et langhus hus 8 med fire sæt tagbærende stolper. Huset er godt 10 meter i længden

Fig. 12. Et tværsnit gennem det brøndlignende anlæg ved Kassebjerggård efter at den ene halvdel var gravet væk med gravemaskine. Nederst ses det tykke lag blåler, som har holdt det opsamlede vand inde og forhindret indsivning af rent grundvand. Derover ligger forskellige mørke lag, som dels er opfyld og dels er tilgroning af anlægget. Dyreknoglerne (fig. 17) er fundet i det nederste mørke lag. De rød/hvide felter på landmålerstokkene er hver 20 cm. Foto: Sydvestsjællands Museum.

A cross section of the well construction at Kassebjerggaard after one half was excavated by machine. On the base is a thick layer of blue clay, which had retained the accumulated water and prevented the seepage of pure ground water. Above are various dark layers, partly filled and partly extentions of the construction. Animal bones (fig. 17) found in the lowest dark layer. The red and white sections of the measuring pin are each 20 cm. Photo: Southwest Zealand Museum.

og godt 5 meter i bredden. Umiddelbart nordøst for dette langhus ligger en tilhørende udbygning hus 9 på omkring 4-5 x 4-5 meter. Den har to sæt tagbærende stolper. Hus 8 dateres til ældre romersk jernalder. Umiddelbart nord for hus 8 og hus 9 fandt vi et sort, trækulsholdigt område på ca. 35 x 40 cm. Det har tydeligvis været udsat for stærk varme, idet den omgivende undergrund var meget hårdtbrændt. Vi tolker det som bundlaget af en mindre esse, der har været anvendt til forarbejdning af jern.

Analyser af planterester fra prøver af nogle af de tagbærende stolper i hus 8 viser, at det har været et beboelseshus. I den vestlige del af huset blev der fundet en del korn samt rester af rødbrændt ler, som viser, at der i denne del af huset har været et ildsted eller en ovn,

Fig.13. Lille kop, ca. 7 cm høj, fundet i det sydøstlige stolpehul til hus 7, ved Kassebjerggård, område F (fig.10). Dateret til yngre romersk jernalder på grundlag af huskonstruktionen. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Little cup, 7 cm high, found in the south western pillar cavity of house 7 at Kassebjerggaard, area F (fig. 10). Dated as younger Roman Iron Age because of the house construction. Photo: Southwest Zealand Museum.

Fig. 14. Kassebjerggård. Tenvægt af brændt ler, ca. 5 cm i diameter. Anvendt til at give tenen tyngde ved spinding af tråd. Fundet i kulturlag nord for hus 9, område E (fig. 09). Foto: Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggaard. Spindle weight of burnt clay, ca. 5 cm in diam. Used for weighing down the spindle when spinning thread. Found in a culture layer, north of house 9 in area E (fig.09). Photo: Southwest Zealand Museum .

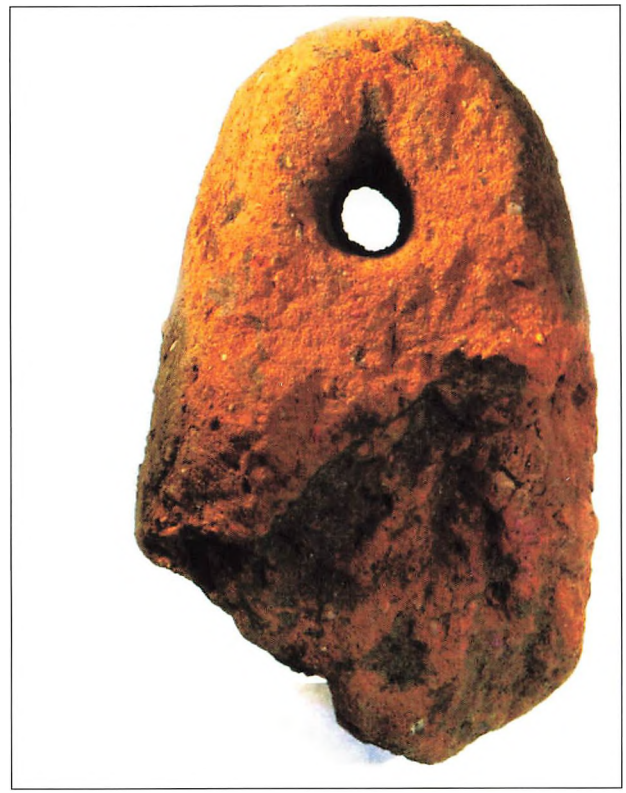

Fig. 15. Kassebjerggård. Vævevægt af brændt ler, ca. 10 cm lang og 6 cm bred. Anvendt til at holde trenden (de lodrette snore) stramme i det opretstående væv. Fundet i kulturlag nord for hus 9, område E. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggaard. Weight of bunt clay for a weaving loom, ca. 10cm long and 6cm wide. Used for holding the vertical warp threads taut on the loom. Found in a culture layer. Found north of house 9 in area E. Photo: Southwest Zealand Museum

hvor beboerne har tilberedt føde. Der blev fundet lidt korn i den østlige del af huset, men ingen frø fra græslandsplanter, så der har ikke været stald i denne del af huset (Moltsen 2007).

Et brøndlignende anlæg

Af særlig interesse for beskrivelse af bebyggelsernes nære landskab og bevoksning er et knap to meter dybt brøndlignende anlæg, fundet på et af de lavere liggende områder nordøstligt på arealet ved Kassebjerggård (fig.5). Når vi kalder nedgravningen et brøndlignende anlæg, er det fordi, det ikke har fungeret som en lukket drikkevandsbrønd. I stedet har det været en nedgravning, som er blevet foret med blåler for at holde vand inde som i en cisterne. Anlægget må have haft en funktion, hvor det var nødvendigt, at vandet blev holdt inde samtidigt med, at der ikke kom rent grundvand ind udefra.

Da bunden af anlægget stadig var vandførende ved udgravningen, var organisk materiale som træ, planterester

Fig. 16. Kassebjerggård. Smukt udført og ornamenteret lerkar fra yngre romersk jernalder ca. 2-400 e.Kr. Fundet i en affaldsgrube i nærheden af hus 10, område E (fig.9). Foto: Sydvestsjællands Museum.

Kassebjerggaard. Beautifully formed and decorated clay pot, dated younger Roman Iron Age, ca. 2-400AD. Found in a refuse hollow nearby house 10, in area E (fig.9). Photo: Southwest Zealand Museum.

og knogler ekstremt velbevaret. En jordprøve udtaget af de nederste mørke lag (se fig.12) er blevet undersøgt for planterester, frø og lign. Resultatet af prøven viste, at f.eks. birk, hassel, hyld, skræppe, pileurt og fuglegræs groede i området lige omkring brønden i jernalderen. Vi skal altså forestille os et åbent vandhul, hvor der groede andemad på overfladen. Omkring det har stået birketræer og hyldebuske (Moltsen 2005).

Nogle frø fra brøndanlæggets bundlag har været til C-14 datering, og resultatet har placeret anlægget tæt på 400 e. Kr. i perioden sen yngre romersk /ældre germansk jernalder. Vi får hermed et tidsmæssigt fikspunkt og et øjebliks-

billede af stedets plantesammensætning og en datering, der er samtidig med de nærliggende huse. Dette er spændende og helt unikke oplysninger om jernalderforholdene på Slagelseegnen. Vi har ikke foretaget undersøgelser i vandhullets nærområde, så vi kender ikke den nøjagtige placering af disse huse.

Genstandsmaterialet

Vi har fundet enkelte keramikskår i stolpehullerne. Det er rester af ituslåede lerkar fra husenes brugstid. Når vi finder et helt lerkar, går vi ud fra, at det bevidst er sat ned i stolpehullet og ikke kun tilfældigt affald. I det sydøstligste stolpehul til langhus 7, område E (fig. 10) fandt vi en hel, lille kop, der ganske givet er nedsat som en slags husoffer (fig. 13). Koppen har været ca. 6,5-7 cm høj og ca. 8 cm i diameter. Dette er ikke et ualmindeligt tiltag i forbindelse med opførelsen af jernalderens huse.

Vi har registreret tilsvarende offerfund på to af vore øvrige jernalderpladser fra de senere år, nemlig ved lokaliteterne Skovse Naturpark (fig.1, nr.1) og Kærup (fig.1, nr. 14). Traditionen med nedsættelse af husofre, sandsynligvis i forbindelsen med opførelsen af det enkelte hus, har været meget udbredt og er anvendt i Danmark i århundrederne efter Kr.f. (Hansen 2005) og fortsætter helt op i nyere tid.

Omkring husene har vi fundet rester af de tilhørende aktivitetsområder. Her har vi undersøgt et meget stort antal nedgravninger tilhørende bopladsen. Det drejer sig primært om nedgravede koge- og affaldsgruber samt en række andre, hvis oprindelige funktion ikke altid kan afklares. Vi har fundet et stort genstandsmateriale i nedgravningerne som f.eks. knusesten, jernslagger (smedeaffald), ten- og vævevægte udført i brændt ler (til tekstilfremstilling), en enkelt jernkniv samt et omfattende keramikmateriale (potteskår).

Med hensyn til jernkniven og de mange fund af mindre jernslagger viser det sig nu, at muligheden for at det kan være lokalt fremstillet jern ikke er udelukket[6]. Ved område G fandt vi bunden af en esse, der har været brugt til jernbearbejdning. Regulære ovnanlæg fra den tidlige jernalder til udvinding af jern fra den lokale malm fra moser, myremalm, kender vi i Vestsjælland fra Espevej ved Boeslunde (Andersen 1987, Voss 2002) og senest fra Lysehøj (fig. 1, lok. 12). Disse ovnanlæg er indtil videre de eneste, der er fundet på Sjælland.

De hjembragte potteskår udgør et stort og meget varieret keramisk materiale. Til fremstilling af keramikken har jernalderfolkene anvendt lokalt ler fra undergrunden. Leret blev slemmet, dvs. udblødt, og blandet (magret) med knust granit inden udformningen og brændingen af lerkarrene.

Størsteparten af den keramik, vi har fundet ved Kassebjerggård, er forholdsvis "grov" bopladskeramik, men i fundmaterialet er også finere udført keramik med ornamentik, der kan dateres til yngre romersk jernalder (ca. 2-400 e.Kr.). Det absolut bedst daterende materiale kommer fra to store affaldsgruber beliggende øst for hus 10 på område E (fig.9). I disse to gruber fandt vi en del velbrændt og meget fint udformet mørk keramik dekoreret med sirligt indridsede mønstre (fig.16).

Knoglematerialet fra bopladsen

Materialet kan opdeles i to hovedgrupper: Ubrændt og brændt. Bevaringsforholdene for knoglemateriale på stedet er særdeles ringe. Ubrændt knoglemateriale var kun bevaret i det brøndlignende anlæg, der er omtalt ovenfor. Det brændte knoglemateriale er bevaret, fordi den kraftige varmepåvirkning i forbindelse med madtilberedningen gør knoglerne mere modstandsdygtige overfor de nedbrydende processer i jorden.

En gennemgang af knoglematerialet fra lokaliteten viser, at det primært består af meget små stykker knogle- og tandmateriale fra bopladsens husdyr med arterne ko, svin, får/ged samt hest. Det er således bosættelsens dyrehold, vi får et lille glimt af. Der er desværre ingen intakte knogler, der kan måles og derved sige noget om dyrenes størrelser. Eneste undtagelser er et mellemfodsfragment fra en "lille ko" samt et mellemhåndsfragment fra "en gammel udtjent hest". Begge disse fund stammer fra det brøndlignende anlæg (fig.13).

Fig. 17. Eksempler på brændt knoglemateriale fra Kassebjerggård. Fundet i samme affaldsgrube som lerkarret (fig. 16) ved hus 10, område E. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Examples of burnt bone material from Kassebjerggaard. Found in the same refuse hollow as the clay pot. (fig 16) nearby house 10 in area E. Photo: Southwest Zealand Museum.

Når vi finder faunamateriale på jernalderbopladserne, er det generelt meget informativt, og selv i et forholdsvis lille materiale, som det her foreliggende, er det muligt at identificere de mest almindelige husdyr. På Kassebjerggård fandt vi knogler fra ko, svin, får, muligvis ged samt hest.

Hertil kommer, at vi f.eks. ofte ser det meget karakteristiske "hundegnav" på de større lemmeknogler fra husdyrene, men derimod ikke selve hundens knogler. Således kan tilstedeværelsen af hunden hermed kun indirekte dokumenteres på pladserne.

I øvrigt kan det som kuriosum nævnes, er det også er i disse første århundreder e.Kr., at tamkatten og tamhønen bliver introduceret i jernalderens dyrehold, som resultat af kontakter til de romerske provinser i Tyskland og Centraleuropa. Disse to arter er dog ikke registreret ved Kassebjerggård.

Sammenfatning

De fleste af langhusene på Kassebjerggård, undersøgt af Sydvestsjællands Museum, har været konstrueret med tre eller fire sæt tagbærende stolper. Dog er der enkelte huse med fem eller seks sæt tagbærende stolper. Størrelsesmæssigt er husene op til 28 meter lange, mens de i bredden typisk har været 5 til 6 meter. Husenes orientering var tilnærmelsesvis øst-vest, de fleste dog med en svag drejning mod vestnordvest, jvf. oversigtskortet fig. 5.

På grundlag af husenes konstruktion er det muligt at give dem en grov datering indenfor de forskellige underperioder af ældre jernalder. Det store fundmateriale fra lokaliteten indikerer imidlertid en datering af bebyggelsen til romersk jernalder, dvs. perioden ca. 0-400 e.Kr.,

Fig. 18. Eksempler på ubrændt knoglemateriale fra det brøndlignende anlæg ved Kassebjerggård (fig. 5). Kæben med de 3 tænder er fra en ko. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Examples of burnt bone material from the well construction at Kassebjerggaard (fig. 5). Jaw with 3 teeth is from a cow. Photo: Southwest Zealand Museum.

Kortet viser samme husgrundrids, vådområder og andre spor i jorden som fig. 5 og med samme farver, men her på et såkaldt Rytterdistriktskort over Skovsø ejerlaug. Signaturforklaring til Rytterdistriktskortet består af det udsnit, der dog ikke er fuldstændigt, jf. teksten. Kortet er skannet af Kort og Matrikelstyrelsen og georefereringen er foretaget af Sydvestsjællands Museum med en vurderet usikkerhed omkring 30 meter, d.v.s. ca. et jernalder hus længde.

This "Rytter" district map from Skovsø Landowners Guild shows the same house grounds, marshy areas and other traces in the earth as fig. 5, and also with the same colours. The map is scanned by The National Survey and Cadastre, and the geographical references are by Southwest Zealand Museum, with an inaccuracy reckoned as approximately 30 metres i.e the length of an Iron Age house.

hvilket stemmer udmærket overens med husenes udformning[7].

Flere steder har vi kunnet iagttage gårdsenheder bestående af et langhus og en mindre bygning liggende tæt ved. Disse bygninger har ofte været konstrueret med to sæt stolper, og vi tolker dem som udbygninger med funktioner som f.eks. staklader, kornmagasiner e. lign. Andre steder har udbygningen ligget længere fra langhuset, op til en radius af 40 m.

Det er en iøjnefaldende detalje, at flere af disse mindre udbygninger ligger placeret på steder tæt ved gamle vådområder. I kanten af vådområdet er der i to tilfælde (område B og C) fundet tykke lag af sten, hvoraf en stor del var brændte. Vand og opvarmede sten leder tanken hen på hørproduktion. Først skal hørren "rødne"(rådne) for at nedbryde de yderste cellelag. Dette foregår ved, at hørren lægges i næsten stillestående vand. "Rødningsprocessen" foregår hurtigere, hvis der ikke er tilgang af rent grundvand, hvilket leder tankerne hen på det forede, brøndlignende vandhul omtalt tidligere i artiklen. Efter rødningen vaskes hørren i rent vand, hvorefter den skal tørres. Her kommer fund af de mange brændte sten ind i billedet. De opvarmede sten giver en ensartet varme, og de kan ved minimal fyring holde varmen i meget lange perioder. De varme sten mindsker faren for, at der går ild i hørren, da der ikke er åben ild (Hansen et. al. 2000).

Der er ikke fundet fibre af hør eller hørfrø ved Kassebjerggård, så vi ved ikke, om der har været en hørproduktion på lokaliteten. Men de mange brændte sten og det brøndlignende anlæg tyder på det.

Ældre jernalders bebyggelser og arealudnyttelsen omkring 1780

Indledningsvis har vi vist, hvordan bønderne i romersk jernalder udnyttede landskabet omkring Kassebjerggård meget intensivt og benyttede selv små tørre områder til bebyggelse. Indenfor det her behandlede område er det særligt tydeligt i områderne F og G, hvor husene kun akkurat får plads mellem de vådområder/lavninger, der er registreret ved de arkæologiske undersøgelser.

Billedet af en meget intensiv udnyttelse af landskabet på Midtsjælland i jernalderen støttes samtidig af naturvidenskabelige undersøgelser af pollen og trækulindhold i en lille mose eller et lille vandhul beliggende i Suserup Skov ved nordenden af Tystrup sø. På baggrund af et pollendiagram, dvs. en skematiske fremstilling af områdets vegetationshistorie ud fra plantepollen aflejret/fundet i vandhullet, kan det ses, at der kun er en meget lille kulturpåvirkning af området indtil jernalderens begyndelse omkring 600-500 f.Kr. I løbet af jernalderen bliver landskabet mere åbent med større områder med græsning og landbrug, og denne tilstand varer ved indtil vikingetiden (ca. 800 e.Kr.), hvor området igen springer i skov. Den vilde og uplejede bøgeskov, som kendetegner området i dag, er således resultatet af en årtusind lang landskabshistorisk udnyttelse (Hannon, G. et. al. 2002).

Vi finder ikke spor af jernalderens marker bevaret her. De har været små, "havelignende" marker med jordvolde omkring såkaldte digevoldinger, som her og der findes bevaret i skove og på gamle hedearealer. På Midtsjælland er der bl.a. et velbevaret system ved Topshøj syd for Sorø og i Næsbyholm Storskov, der som den nærliggende Suserup skov (Nielsen 1984) har været forholdsvis uberørt i tiden indtil jernalderen. Her blev store dele opdyrket for igen at blive opgivet efter jernalderen. Sporene efter marksystemerne er blevet bevaret i skoven (Andersen, S. Th. 1989).

Ser vi på vores kort fig. 11 med de mange vådområder, kan det være svært at forestille sig, hvordan der er blevet plads til marker, men de var som sagt ikke store. Små plove eller arder kunne let vendes med et forspand bestående af en hest eller et par okser.

Forestiller vi os, at jernaldersamfundets landbrugsmæssige ekspansion skyldes samhandel med romerriget mod syd, skal vi nok også snarere tænke i opdræt af dyr til kød og ikke mindst huder til beklædning, militærudrustning og tovværk.

Rytterdistriktskortet[8] er et såkaldt "økort" med kun ét ejerlaug. Det er opmålt på "Høilovlige Rentekammers befaling" for at gavne landbruget, og med opdragsgiveren in mente også for at skaffe et bedre beskatningsgrundlag (Korsgård 2006, s. 90-91).

Signaturerne på kortet er ikke fuldstændigt gengivet på selve kortet, hvor kun den viste oversigt er med. Når vi skal tolke kortet, er det derfor med den viden i baghovedet, at der er tale om en opmåling af en landsbys jorder i fællesskabstiden, altså før udskiftningen af landsbyernes gårde.

Landsbyens marker lå opdelt i lange agerstriber med højryggede agre. De var velegnede til pløjning med muldfjælsploven, der i sig selv var lang og krævede et langt forspand af okser eller heste.

Vi ser tydeligt på kortet, at nogle af de lavninger, der er konstateret ved de arkæologiske undersøgelser, har ligget i dyrket mark, mens andre har ligget i skov i 1780.

Når vi ser på de mange små agerstriber inde i skovene og rundt om enkelte vandhuller, er der ingen tvivl om, at landskabet også i 1700-tallet var hårdt udnyttet. Se bl.a. fig. 19 nederst til højre ved målestokken, hvor en række marker er placeret i skoven, dels spredt rundt og dels i en firkant omkring en lavning.

Når den med grønt tegnede bevoksning betegnes med skov, må vi ikke forveksle den med den skov, vi kender nu efter fredskovsforordningen, der påbød indgærdning af skovene, og forbød at dyrene blev sat på olden. Skovene var gennem middelalderen og længe før en vigtig del af udmarken, hvor dyrene græssede og gik på olden, og hvor bønderne stynede træerne, så de kunne gro op med retvoksede grene til gærdsel m.v.

Hvis vi holder kortet med marker og skove omkring 1780 op imod de arkæologiske resultater fra jernalderen (fig.19), er det tydeligt, at der ikke er nogen entydig sammenhæng mellem dyrkede og udyrkede arealer i 1780 og placeringen af husene i jernalderen. Ser vi nærmere på de enkelte lokaliteter, ligger lokalitet A og B på bakketoppe, selv om lokalitet A ifølge kortet skulle ligge på "Byes Eng". Lokalitet E ligger på en mindre højning omgivet af våde arealer. D ligger på en større rundet bakke med en lavning mod øst. Lokaliteterne C, F og G ligger alle på små, lave højninger i et småkuperet terræn med mange lavninger.

Vi kan derfor ikke alene med udgangspunkt i f.eks. Rytterdistriktskortene og boniteringerne[9], og den arealudnyttelse de afspejler, slutte os præcist til, hvor jernalderbebyggelserne har været placeret, som det bl.a. har været forsøgt i en række lokalområder på Fyn og i Jylland i projektet "Foranderlige Landskaber". (Grau Møller, P. 2002 s. 102).

Vurderer vi bebyggelsesgraden ud fra en skelnen mellem agerbygd og skovbygd (se bl.a. Grau Møller 2002, s. 117 ff.), har vi stadig ikke tilstrækkeligt materiale til at vurdere eventuelle forskelle.

Ved Kassebjerggård befinder vi os akkurat på grænsen mellem agerbygderne[10] og de midtsjællandske skovbygder, der i vore dage stadig strækker sig fra lokaliteterne F og G til Sorø og Tystrup Sø, og igen kan opleves på egnen nord for Ringsted mod Roskilde.

Eksemplet fra Kassebjerggård repræsenterer ét lokalområde med jernalderbebyggelse, og det kan ikke umiddelbart betragtes som repræsentativt for større dele af Sjælland, men måske nok for de knapt så "rige" agerjorder på det indre af øen.

Nye jernalderbopladser - ny viden

Indenfor de sidste år har vi fået mange nye informationer om jernalderens bebyggelsesstruktur og lidt om de tilknyttede håndværksfunktioner. Ved Kassebjerggård har de mange undersøgte områder givet os et billede af en meget tæt bebyggelse i romersk jernalder. Det virker, som om ethvert blot nogenlunde velegnet område har været bebygget med en enkelt eller et par gårde i de første fire til fem hundrede år fra starten af vores tidsregning. Her slår indflydelsen fra romerriget tydeligt igennem i de arkæologiske fund, ikke på gårdene, men i de våben, smykker, bægre og andet, som de rigeste fik med i deres grave. Intet tyder på, at vi

ved Kassebjerggård har fat i samfundets højere lag, men snarere har fundet det, vi må forstå som "den almindelige bondes" gårde.

Ser vi ud over vores udvalgte område ved Kassebjerggård, har vores undersøgelser de seneste år givet os en række lokaliteter, der viser nogle anderledes bebyggelsesmønstre samt et spændende indblik i den lokale jernudvinding.

Kærup

Ved Kærup nær Benløse (fig.1 nr.14, 21, 22) har vi fundet en jernalderboplads med et betydeligt antal huse, hvoraf nogle er meget store. Ved en af gårdene har vi fundet partier af et tilhørende hegnsforløb, som på steder har bestået af to tilnærmelsesvis parallelle rækker af pæle. Mest spændende er fundet af 11 rigt udstyrede grave, som de nøjere analyser viser, repræsenterer otte kvinder og fire børn fra yngre romersk jernalders sidste århundrede.

Udgravningsresultaterne er endnu ikke gennembearbejdet, men der er materiale i dem til en større fremlæggelse.

Lysehøj

Ved Lysehøj (fig. 1 nr.12) nær Korsør har vi afdækket en indhegnet boplads med mindst 15 hustomter, som på baggrund af deres konstruktion og C-14 analyser bliver dateret til førromersk og romersk jernalder (perioden ca. 500 f.Kr. til 375 e.Kr.). De fleste af husene her er betydeligt bedre bevarede end husene ved Kassebjerggård. I flere tilfælde fandt vi bevarede rester af lergulve, heraf et med et ornamenteret ildsted placeret midt i huset. Et af husene har desuden påviseligt haft vægge af græstørv.

Vest for husene lå et hegn bestående af kraftige, tætstillede stolper i en gravet grøft, der formodes at have omgivet hele bopladsen, der har været langt større end det nu undersøgte areal.

Vi finder ofte spor efter jernudvinding i form af jernslagger på bopladserne, men sjældent spor efter ovnene. Her var der spor efter to jernudvindingsovne. Ovne fra ældre jernalder er sjældne i Danmark, og har indtil for nylig kun været påvist enkelte steder i Jylland og i området omkring Boeslunde, der ikke ligger langt fra Lysehøj. Resultaterne af denne udgravning giver mange nye oplysninger om jernalderens bebyggelse på Sjælland, og de vil blive fremlagt i en senere artikel.

Vigersted

Naturvidenskabelige analyser af stolpehullerne fra en stald på en lille jernalderboplads ved Vigersted nord for Ringsted (fig. 1 nr.17) viser, at den har haft vægge af græstørv. Det har tidligere været antaget, at huse med græstørvsvægge ikke fandtes på Sjælland, men vi har indenfor vores arbejdsområde fundet to bopladser, hvor det var tilfældet. De manglende vægstolper til de sjællandske jernalderhuse skal muligvis forklares med, at nogle af husene har haft vægge af græstørv og ikke lerklinede tavl.

Afslutning

Indenfor en forholdsvis kort periode har vi fået en bedre indsigt i jernalderens bebyggelsesmønstre i museets geografiske virkeområde, idet vi har undersøgt over 100 jernalderhuse. Selvom der ofte kun er bevaret de tagbærende stolper af husene, er det muligt at få ny viden om husenes konstruktionsformer og de tilhørende aktivitetsområder. For at vi skal forstå husenes funktion og det omgivende landskabs sammensætning, er det nødvendigt med naturvidenskabelige analyser af bevaret plantemateriale fra stolpehuller og nedgravninger. Disse analyser skal suppleres med C-14 dateringer for at få tidsfæstet de forskellige huskonstruktioner, så vi på den måde kan forbedre vores hustypologi.

Fortsætter byudvikling, vejbyggerier m.v. vil vi efterhånden få grundlag for at give et mere dækkende billede af bebyggelsesudviklingen gennem forhistorien, og i det arbejde vil også de tidlige kort som Rytterdistriktskortene kunne indgå i analyserne sammen med de mere håndfaste resultater af de arkæologiske forundersøgelser. Undersøgelser, der efter vedtagelsen af den nye museumslov foregår mere ensartet og standardiseret end tidligere, bl.a. med så dækkende og informative resultater, som vi har vist her ved Kassebjerggård.

Lokalitetsliste

Numrene svarer til kortet fig. 1:

Ved hjælp af museets journalnummer kan læseren finde kopi af rapporterne for undersøgelserne på museets hjemmeside. "Sognenummer" og "SB-nr." henviser til nummereringen i Kulturarvsstyrelsens registrering af Fund og Fortidsminder, der er tilgængelig via Kulturarvsstyrelsens hjemmeside.

Nr.	SVM j.nr.	Lokalitetsnavn	Sognenummer-SB-nr.
1	2002008	Skovse Naturpark	040312-22 til 25
2	2003009	Kassebjerggård SV	040312-46
3	2003024	Rovbjerg SV	040401-131
4	2003051	Højbjerg	040319-117
5	2004007	Skjoldenæsholm NV	040218-19
6	2004011	Kassebjerggård Ø	040312-47
7	2004039	Haverup NØ1	040109-29
8	2004072	Kassebjerggård NV	040312-49
9	2005014	Klostermarken NØ	040213-55
10	2005032	Vejsgårdsparken 3	040320-53
11	2005048	Vejsgårdsparken Nord	040320-55
12	2005047	Lysehøj	040319-105
13	2005098	Kassebjerggård SØ1	040312-5
14	2005103	Kærup N	040202-47
15	01002	Kirkebjerggård S2	040109-27
16	01007	Troelstrupgård 2	040207-37
17	01018	Vigersted Ø1	040220-55
18	01020	Guldagergård Ø1	040402-59
19	01045	Elkærgård	040319-136
20	01061	Skovholmslund	040207-41
21	01099	Kærup SV1	040202-46
22	01114	Kærup NV1	040202-49

Delresultater af Nationalmuseets undersøgelse ved Kassebjerggård indgår i artiklen alene med husgrundrids. Der er tale om Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid, journalnummer: 8180/00-17 og i Kulturarvsstyrelsens Fund og Fortidsminder nummer 040312-39.

Litteratur

Andersen, Arne. H. et al. 1987: *Danmarks ældste jernudvindingsovne.* I: Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat (red) Danmarks Længste Udgravning. København. s.176-180.

Andersen, S. Th., 1989. *Natural and cultural landscapes since the ice age: shown by pollen analyses from small hollows in a forested area in Denmark.* I: Journal of Danish Archaeology. - Vol. 8 (1989). - s.188-199.

Boye, L.: *Huskronologi for sjællandske jernalderhuse.* I: Hansen, U.L. & S. Nielsen (eds): Sjællands jernalder. Beretning fra et symposium 24. IV.1990 i København. s.159-166.

Grau Møller, P. 2002. *Foranderlige Landskaber.* Serie: University of Southern Denmark studies in history and social sciences. Odense 2002.

Hannon, G., E.; Bradshaw, R.; Emborg, J., 2002. *6000 years of forest dynamics in Suserup Skov, a seminatural Danish woodland.* I: Global Ecology & Biogeography, Volume 9, Number 2, March 2000 , pp. 101-114.

Hansen, J. 2005. *Åsum – en bebyggelse viet til Guderne?* I: Aktuel Arkæologi nr. 7, Forår 2005, Kalvehave. s. 26-28.

Hansen, K. Møller & H. Høier: *Næs – en vikingebebyggelse med hørproduktion.* I: Kuml 2000 s. 59-89.

Hatt, G. 1949. *Oldstidsagre.* Serie: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Arkæologisk-kunsthistoriske skrifter ; bd. 2, nr. 1. København 1949.

Jensen, J. 2003. *Danmarks oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.* Gyldendal

- 2004. *Danmarks oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e.Kr.-1050 e.Kr.* Gyldendal.

Korsgård, P., 2006. *Kort som Kilde – en håndbog om historiske kort og deres anvendelse.* Dansk Historisk Fællesråd, Sammenslutningen af Lokalarkiver 2006.

Moltsen, A. 2005: *Lag- og makrofossilanalyser fra et brøndlignende anlæg fra Kassebjerggaard ved Slagelse* (SVM2004072). NOK rapport nr. 11-2005.

Moltsen, A.2007: *Makrofossilanalyser af huse fra Kassebjerggård Slagelse* (SMV 2005098-2). NOK rapport 11-2007.

Nielsen, V.: Prehistoric *Field Boundaries in Eastern Denmark.* I: Journal of Danish Archaeology vol. 3 1984, pp135-163.

Voss, O. 2002. *Jernproduktion i Danmark i oldtid og middelalder – status og fremtid.* I: Drik - og du vil leve skønt. Festskrift til Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen 18. august 2002. Publications from The National Museum. Studies in Archaeology & History 7. Copenhagen. s.139-148

Noter

[1] Lokale jordbundsforhold kombineret med dyrkningsforhold ligger til grund for en meget varierende bevaringsgrad for de danske fund. De jyske bopladser er f.eks. ofte anlagt på meget sandede jorder, der ikke har været opdyrket nær så intensivt som de sjællandske lermuldede jorder med større bonitet. Det er vores hovedindtryk, at vi ofte står overfor lokaliteter, hvor kun rester af de dybeste stolpehuler er blevet bevaret pga. nedpløjningsgraden forårsaget af moderne tiders effektive dyrkningsmetoder.

[2] Betegnelsen gruber er vores almindeligt brugte fagbetegnelse for nu opfyldte nedgravninger med varierende anvendelse.

[3] Nutidens arkæologer får altså blot de dybest gravede partier af sådanne anlæg at se. Dem der er bevarede under de pløjede lag.

[4] Der har selvfølgelig været tale om en lang og vanskelig proces, som er opbygget over årtier hjulpet af daterbart tilknyttet genstandsmateriale kombineret med de naturvidenskabelige hjælpediscipliner, og her frem for alt C-14 dateringer fra organisk materiale fra de respektive stolpehuller.

[5] De er blevet fundet på et areal, hvor der bliver opført støjvold langs Vestmotorvejen.

[6] Se mere herom i forbindelse med omtalen af Lysehøjpladsen sidst i artiklen.

[7] I denne forbindelse kan det nævnes, at vi ved 2006-undersøgelsen af husene øst for Byskovvej kunne registrere anvendeligt materiale til C-14 dateringer i enkelte stolpehuller. Mens artiklen blev skrevet havde vi endnu ikke modtaget resultaterne fra disse prøver.

[8] Opmålt i 1768 af A.N. Borer

[9] Værdisætning af jorden

[10] Med en stor mængde agermark i 1600-1800-tallet.

Resume: Lektier, livsglæde og lancier. Om livet bag Klosterporten

Der findes en righoldig litteratur om Sorø Akademis historie, og tidligere elever har i stor stil fortalt om deres skolegang og givet levende, både positive og negative, beskrivelser af deres oplevelser på Akademiet.

I skoleåret 2003-04 gennemførte cand.mag. i Etnologi Henny Tønner Pedersen 20 interviews med elever på Sorø Akademi. Det er deres beretninger og opfattelse af skolen, der ligger til grund for denne artikel, som omhandler den moderne gymnasieelevs dagligdag og fester på Sorø Akademi. Formålet var bl.a. at afdække det levede hverdagsliv, og det kom derfor meget til at handle om livet udenfor undervisningen. Undersøgelsen supplerer hermed museets tidligere undersøgelser, som bl.a. omfattede en kortlægning af tidligere tiders elevers fritid, både den kontrollerede og den rigtig frie uden voksenkontrol. En hovedkonklusion må være, at nutidens akademielever lever et langt friere liv end deres forgængere, der var elever på Sorø Akademi i "Tugtens tid".

I undersøgelsen svarede eleverne bl.a. på spørgsmål om, hvilken betydning de mener, at omgivelserne og stedets historie har for ungdommen i dag. Hvordan er kostskolemiljøet? Hvordan er forholdet mellem eleverne indbyrdes? Og hvordan er forholdet udadtil overfor byens ungdom? Der er lagt særlig vægt på festtraditionerne, som går langt tilbage. En del af traditionerne er forbeholdt kosteleverne, noget enkelte dagelever ærgrer sig over.

I store træk viser undersøgelsen, at der ikke er de store forskelle på de unge kost- og dagelever, som grundlæggende går op i de samme ting. Eleverne virker meget prægede af deres tid på Sorø Akademi og af skolens værdier. Mange virker stolte over at være elever dér, de respekterer og går op i traditionerne.

Homework, leisure and the Quadrille. Life behind the monastery gate

A wealth of literature exists about the history of Sorø Academy, and former pupils have contributed generously with accounts of experiences during their school years. The lively descriptions, both positive and negative, are about life at the Academy.

Throughout the school year 2003-4 Cand. Mag. in Ethnology, Henny Tønner Petersen, conducted 20 interviews with pupils of Sorø Academy. It is their accounts and opinions of the school that are the basis of this article. It deals with the daily life, and the festivities of modern high school pupils at Sorø Academy. The purpose was to describe the daily life, and the focus is therefore mainly on life outside the classroom. The present research supplements earlier investigations by the museum that partly spotlighted the leisure time of former pupils, both that controlled by and that completely free of adult supervision. The main conclusion must be that the life of today's pupils is much more relaxed than their predecessors during the "Disciplinary Years" at Sorø Academy.

In the investigation pupils answered questions concerning:

The importance of the surroundings and their history for the youth of today.

The atmosphere in the boarding school.

The realtionship between the puils themselves.

The attitude to the youth of the town.

Special attention is paid to old traditional celebrations. Some of these are only reserved for the living-in pupils, to the annoyance of the day pupils.

In general the investigation reveals that there is little difference between the boarders and the day pupils of the Academy, and fundamentally they are devoted to similar causes. The pupils appear to be greatly influenced by their time at Sorø Academy and the values of the school. Many of them are proud to be former pupils and they continue to display respect and enthusiasm for traditions.

Lektier, livsglæde og lancier

Om livet bag Klosterporten

Af Henny Tønner Pedersen

Der findes en righoldig litteratur om Sorø Akademis historie, og tidligere elever har i stor stil fortalt om deres skolegang og givet levende, både positive og negative, beskrivelser af deres oplevelser på Akademiet[1].

I skoleåret 2003-04 gennemførte cand.mag. i Etnologi Henny Tønner Pedersen 20 interviews med elever på Sorø Akademi. Det er deres beretninger og opfattelse af skolen, der ligger til grund for denne artikel, som omhandler den moderne gymnasieelevs dagligdag og fester på Sorø Akademi. Formålet var bl.a. at afdække det levede hverdagsliv, og det kom derfor meget til at handle om livet udenfor undervisningen. Undersøgelsen supplerer hermed museets tidligere undersøgelser, som bl.a. omfattede en kortlægning af tidligere tiders elevers fritid, både den kontrollerede og den rigtig frie uden voksenkontrol. En hovedkonklusion må være, at nutidens akademielever lever et langt friere liv end deres forgængere, der var elever på Sorø Akademi i "Tugtens tid".

Indledning

"Når man kommer gående igennem Klosterporten og li'som ser stedet, det gi'r en lidt anderledes fornemmelse, end hvis det bare var en normal skole. Her er der nogle omgivelser, også Akademihaven, som li'som løfter én op på en måde"[2].

Nej, Sorø Akademi er ikke en helt normal skole. Det er en gammel og speciel skole, som gør den anderledes end andre gymnasier, men hvordan foregår egentlig det levede hverdagsliv bag Klosterporten i dag? Og hvad sker der ved de traditionsrige fester?

Indledningscitatet er en slags fællesnævner for elevernes holdning til deres skole. Trods forskellige meninger om undervisningen, værdier og traditioner understreger de alle betydningen af de smukke, historiske omgivelser og den inspiration, atmosfæren giver til den daglige lektielæsning. En elev udtrykker det således:

"Det er et sted, hvor man føler, at der er traditioner, at der er ting, der har foregået før, og der li'som er en stemning. Der er Klosterkirken, og der er Akademihaven og de forskellige bygninger, som har en historie. Det gør det meget mere spændende at gå i skole, end hvis det bare var en eller anden betonklods, der var smækket op et eller andet tilfældigt sted uden nogen rigtig historie. Det giver én et ekstra pust, så man føler, at man kan opnå mere, og man kan yde lidt ekstra".

En anden elev siger om omgivelserne: "Man skal bare kigge ud af vinduet, så er der flot have og vand, så er man koncentreret igen".

Der er noget særligt over skolen, fordi den er flere hundrede år gammel. De unge føler det nærmest som et privilegium at gå på Akademiet og således være en del af den fortsatte historie. "Man føler sig næsten speciel", mener en dreng, mens andre kalder selve stedet specielt. Eleverne tænker over, at det er et spændende sted, de går.

I det hele taget udtrykker eleverne sig i superlativer, når de beskriver skolens historie, bygninger, Akademihaven og søen.

Forholdet mellem eleverne

Kosteleverne synes, at de er bedre end dageleverne. "Vi føler os som lidt mere værd, for hvis vi ikke var her, så var skolen her jo heller ikke. Den startede jo som kostskole - det kan vi drille dem (dageleverne) med", siger en af kosteleverne.

Selvom kosteleverne generelt føler, at skolen lidt mere er deres skole, fordi de bor der, så er forholdet mellem de

Klosterporten i Sorø. Foto: Sydvestsjællands Museum.

The monastery portal in Sorø. Photo: Southwest Zealand Museum

to elevgrupper godt - men der er en forskel. Førhen kunne der være ret markante sociale skel, men nu er der elever fra forskellige sociale grupper både blandt kost- og dagelever, selvom der nok er et overtal af børn af rige forældre på kostskolen.

Den største forskel ligger i, at de fleste af dageleverne kommer fra det samme miljø omkring Sorø og byens nærmeste omegn. Når der i nogle klasser kan være en forholdsvis stor kløft mellem kost- og dagelever, har det noget at gøre med forskellen i holdninger, der afspejler om man kommer fra København eller fra en lille købstad.

Kosteleverne kommer fra alle dele af landet og nogle fra udlandet. De sidstnævnte er diplomatbørn eller unge, hvis forældre arbejder i udlandet. De har således levet i forskellige samfund og tænker og taler anderledes end folk fra Sorøegnen. Desuden kommer en del kostelever fra brudte hjem.

Eleverne mener selv, det er en fordel, at så mange forskellige unge bor og lever så tæt sammen. Det er både spændende og lærerigt med forskelligheden. De får en større forståelse af og åbenhed for hinandens levemåde samt ny viden om kulturlivet andre steder i landet. Den generelle holdning er, at man bliver modnet på en anden måde som kostelev i forhold til dem, der bare går hjem til far og mor efter skoletid.

Den nye kostelev bliver meget hurtigt en del af fællesskabet på kostskolen. Elever fra 10.kl., 1.g og 2.g. bor blandet mellem hinanden i de forskellige huse, der hører til Alumnatet. Når man bor, spiser og snakker sammen med de andre unge fra forskellige årgange, bliver der skabt venskaber på tværs af klasserne. Der er meget socialt samvær, hvor alle taler sammen. Eleverne er enige om mange ting, og hvis der er uenighed, så diskuterer de.

3.g'erne bor for sig selv på Rektorgården, hvor de har eget spiselokale, så 1. og 3.g'erne har ikke meget med hinanden at gøre, hvorimod 2.g'erne har forbindelser begge veje. De bor nu sammen med 1.g'erne og kender 3.g'erne fra året før, hvor de var husfæller.

Hvor skolen både er undervisningssted og hjem for kosteleverne, har Akademiet en anden status for dageleverne. For dem er det den gymnasieskole, de har valgt at gå på.

For nogle dagelever er det bare et almindeligt gymnasium, hvor de sjældent lærer andre end deres egne klassekammerater at kende, og de kommer aldrig eller kun i forbindelse med opgaveskrivning på kostskolen. Andre får en ekstra dimension til deres skolegang ved at komme meget på kostskolen og få del i kostelevernes fællesskab. En dagelev, som har mange venner blandt kosteleverne, der også kommer i hans hjem, siger:

"Man kunne måske godt tro, at kosteleverne var lukkede og meget med, at vi har vores eget og følte sig højere hævet end dageleverne, men sådan er det overhovedet ikke. Det, synes jeg, er en positiv overraskelse. Jeg synes, at de er meget åbne mennesker, og de har ikke noget imod, at man kommer og besøger dem og li'som er med til nogle af deres arrangementer indbyrdes".

Kosteleverne kan også godt lide at komme med dageleverne hjem, hvor forældrene gerne vil høre om livet på kostskolen. Det er rart at komme hjem og mærke den familietæthed, der er med en mor og en far, når du ikke kommer hjem så tit.

Dageleverne fra landet og fra de små landsbyer har problemer med at være med i noget socialt, og derfor får de ikke samme holdning til skolen, hvor de ikke bliver en del af fællesskabet. Det største problem for dem er transporten. De skal nå en bus hjem, hvorimod dagelever fra Sorø eller Ringsted hurtigt kan komme hjem efter en aften på kostskolen.

For bare få år siden i midten af 1990'erne og før var der et modsætningsforhold og en del konflikter mellem kost- og dagelever. Da kom drengene op at slås til skolefesterne, og piger kom grædende hjem, når de var blevet mobbet af kosteleverne.

Der eksisterer stadig en lille rest heraf, men det er mest på et drilagtigt plan, som når dageleverne kaldes "madpakker". "Man kan godt mærke grupperingen", siger en dagelev, "men når man brokker sig over en kostelev, er det bare for sjov".

Mange kostelever tror, at dageleverne synes, de enten er: Højrøstede og smarte. En flok snobber. Mærkelige og anderledes. Lidt for kæphøje. Eller føler sig bedre end dageleverne.

Det positive i denne undersøgelse har været, at ingen af de interviewede dagelever er kommet med disse udsagn. En dagelev mener, at kosteleverne er af en anden støbning end dageleverne, og de er mere udadvendte. De fleste kalder kosteleverne for ganske normale, flinke mennesker li'som alle andre. En tilføjer med et glimt i øjet: "Men man kan da godt drille jyderne".

På de fleste områder er de to elevgrupper ret ens, da de er på samme stadie i livet. De er optaget af de samme ting, og "vi går alle op i fester, lektier og skole", som en dagelev udtrykker det.

Undervisningen

"Man bliver nødt til at være en lille smule stræber, hvis man skal have noget ud af at gå her".

"Lærerne kan mere her, man lærer meget, og man har mange lektier for. Det er selvfølgelig hårdt, men det er godt. Så lærer man det, inden man kommer ud i det virkelige liv".

Sorø Akademi er ikke en skole for unge mennesker, der har det dårligt med lektielæsning. Der skal virkelig bestilles noget, hvis man vil klare sig godt, men hvis man sørger for at lave sine ting, er der ingen problemer.

Eleverne er glade for undervisningsformen, som er venlig og professionel, men med en distance mellem lærer og elev. De roser lærernes viden og evne til at få de elever med, som er bagud. Nogle kalder lærerne for overkvalificerede og undervisningsformen lidt gammeldags, men til gengæld er den god, og "vi lærer en hel masse af det". En elev understreger, at man får mere ansvar end i folkeskolen. Hun kan vældig godt lide lærerne og kommer med denne begrundelse:

"For det første fordi lærerne er meget spøjse. De er ikke pædagoger mere, og det kan man tydeligt mærke. De er meget specielle og på en eller anden måde kluntede og hyggelige".

Især mange af kosteleverne forventer at få bedre faglige kvalifikationer på Akademiet end i en almindelig gymnasieskole. De mener ligeledes, at det kan give fordele senere, at de får en studentereksamen fra Sorø Akademi.

Dagligdagen på kostskolen

"Det er meget det samme hele tiden".

Der er ikke levnet megen tid til at lave ingenting i kostelevernes døgnrytme, som ser således ud:

Kl. 7.00:	Står eleverne op
7.30:	Morgenmad
8.05:	Lektionerne begynder
11.45:	Middagsmad
12.10:	Undervisning i 2-3 timer
16.30:	Lektielæsning i en time - hvor der skal være ro på værelserne
17.30:	Aftensmad
18.00-19.30: . .	Lektielæsning
22.45:	Skal der være stille

Der er afsat 2½ time hver dag til lektielæsning, men de fleste bruger 3-4 timer. Der er tilbud om ekstra sprogundervisning om eftermiddagen. Der er lektiecafé for både dag- og kostelever, hvor det er muligt at få hjælp af faglærere. Efter lektierne er der tid til sport. Efter skoletid er det især kosteleverne, der mødes og spiller tennis eller fodbold i skolens hal. Om sommeren er der mulighed for at tage en kajaktur på Sorø Sø.

Der mangler ikke tilbud om fritidsaktiviteter til de unge, der bor på skolen. De har samme variation af muligheder som andre unge. Når eleverne deltager i skolens udbud af aktiviteter betyder det, at de færreste har tid til at være medlem af sportsklubber eller dyrke andre interesser i Sorø.

De musikinteresserede kan låne musiklokalet og øve sig. Skolen har et kor og et orkester, og der bliver opført en skolekomedie hvert år. Disse aktiviteter er åbne for både dag- og kostelever.

Der er tilbud om undervisning i ekstra billedkunst / formning hver torsdag eftermiddag.

På skolens gange er der billard og bordtennis, og om aftenen kan eleverne se TV i fælleslokalerne, hvis de ikke foretrækker at mødes hos hinanden på værelserne.

Skrevne og uskrevne regler

"Det er fair regler. Man skal bare være inde, når man skal sove, og når man skal lave sine lektier. Det er faktisk det eneste, som de kræver. Jeg synes, at her er meget frit. Man må ikke gøre noget forkert, og man skal bare sige til, hvis man ikke spiser med og sige til, hvis man går ud. Det er normale regler. De er ikke meget anderledes end hjemme".

Der må nødvendigvis være en række faste regler på en kostskole, hvor så mange unge mennesker bor sammen. De fleste elever accepterer disse regler, men et af klagepunkterne er, at husene låses af fra kl. 8 til 12 om formiddagen, så eleverne ikke kan komme ind på værelserne. Hvis de første to timers undervisning bliver aflyst, må man opholde sig i kantinen, og det er ikke særligt tilfredsstillende.

Brønden i fratergården. Foto: Sydvestsjællands Museum.

The well in the quadrangle. Photo: Southwest Zealand Museum.

Der er regler for påklædning og opførsel i spisesalen. Man må ikke have overtøj på eller have sin taske og mobiltelefon med ind. Man vil gerne have, at "det er et sted, hvor man ikke kommer over i natbukser, som man gør hjemme hos sig selv, men det skal heller ikke være en kantine, hvor man går ind med sin skoletaske og har hue på".

Inden middagen står eleverne bag stolene, indtil der bliver sagt: Værsgo! og de rejser sig først fra bordet, når der bliver sagt: Velbekomme!

Eleverne bor i forskellige huse på akademiets grund. Hvert hus har en præceptor / kostlærer, der også er under-

viser. De er skolens kontakt til familien, hvis der er problemer, og de ser efter, om eleverne overholder reglerne med hensyn til lektielæsning og nattero. Det er hos præceptoren, man kan låne nøglen til sportshallen og musiklokalet efter skoletid, og det er præceptoren, der skal give drikketilladelse til øl og vin i weekenden. Stærkere varer er strengt forbudt. Eleverne får et anderledes og tættere forhold til deres kostlærer, som de lærer bedre at kende end de andre lærere.

Der bliver dog slækket lidt på reglerne på Rektorgården, da der regnes med, at 3.g'erne er "store nok" til selv at finde ud af det. "Man lever li'som op til det ansvar, der bliver lagt i hænderne på én".

3.g'erne har i det hele taget en særlig status som øverst i elevernes hierarki. De har mere at sige end de andre elever, og det er dem, der styrer de uskrevne regler. Officielt er hele det system blevet afskaffet, men uofficielt eksisterer det stadig, og det har indflydelse på hverdagen på akademiet.

Den vigtigste uskrevne regel er, at de nye elever skal udvise respekt overfor 3.g'erne. Dette viser sig bl.a. ved, at de nye elever ikke må komme op på Rektorgården uden invitation, de må ikke komme ind i 3.g'ernes spisesal og de må ikke komme for tæt på brønden i Fratergården, da den tilhører 3.g'erne.

Overtrædelse af disse regler medfører en straf, som dog er blevet mindre brutal nu, hvor fræseriet, et begreb som ingen kender oprindelsen til, rent faktisk er blevet forbudt. Det mest almindelige er, at den formastelige får en tur under bruseren, men det sker stadig, at folk bliver smidt i søen.

Flere elever fortæller, at de kender nogen, der har været under bruseren, og en af de interviewede har selv været smidt ud i søen, da han var lidt for smart overfor nogle større elever. Han synes dog selv, at det bare var sjovt.

Nogle af eleverne giver udtryk for, at det er hyggeligt og sjovt med de uskrevne regler. De vil gerne beholde lidt af det, så de selv engang kan mærke, at de er blevet de store.

"Hvis fræseriet helt hører op, forsvinder de uskrevne regler efterhånden, da der ikke er en måde at håndhæve dem på. Samtidig mister 3.g'erne deres opdragefunktion overfor de yngre", mener nogle. "Der er jo altid nogen, som skal prøve grænser af og f.eks. er frække overfor pigerne". Et effektivt middel til at stoppe den slags er, når gavflaben får besked på at følge med nogle store drenge fra 3.g. efter spisetid og derefter får en afsvalende tur i søen.

Den almindelige holdning er, at fræseriet vil aftage efterhånden med nye årgange af 3.g'ere. En af de interviewede, der ellers er modstander af systemet, fortæller, at en dreng efter tre gange i søen endnu ikke har lært, hvordan man opfører sig. Hun betegner ham som: "Det mest provokerende drengebarn, jeg nogensinde har mødt".

"Hvis vi får et slag på hovedet af en 3.g'er, så skal vi sige: "Tak for god opdragelse". Det lærte vi til dåben", fortæller en dreng, "men det er kun et lille klap, man får", siger han smilende.

Dåben

"Vi vækker dem kl. 12 to dage efter, de er ankommet. Hos os foregik det på den måde, at vi var klædt sort, uhyggeligt på og havde sat stearinlys ude på gangen. Vi stod og ventede på, at uret oppe på kirken slog 12. Lige da der lød det første BANG, går vi ind og tænder for noget af det mest forfærdelige musik. Alle vores stereoanlæg står på det højeste, og så løber vi rundt og banker på dørene: Så er det ud!"

"Dåben" er en uofficiel tradition, som lærerne godt ved, finder sted. Det er et stort arrangement, hvor 2.-års eleverne modtager de nye. Det foregår på forskellig måde i de forskellige huse, men formålet er det samme: at byde de nye elever velkommen og optage dem i fællesskabet. "De skal skræmmes og ydmyges lidt, men det hele skal være både spændende, uhyggeligt og komisk".

"De nye får et fræsernavn, som de skal lyde det første år".

"Det værste, der skete, var, at vi fik en spand søvand i hovedet".

Bagefter sidder alle og griner og snakker om, hvad der er sket. Eleverne fortæller, at det virkelig var sjovt, og det var noget, som fik rystet folk sammen. Der findes ikke et tilsvarende indvielsesritual for dageleverne.

Skoleuniform

"Der er et eller andet kitsch ved, at der er nogen, der har den på ik'. Selvfølgelig er der et eller andet status over det, at der er nogen af de kostelever, der li'som er kliché eller symbolet for Sorø Akademi".

Skoleuniformen er frivillig på Akademiet, og det er en uskreven regel, at den kun er for kostelever. Der er delte meninger om brugen af skoleuniform. Nogle mener, at alle skulle gå med den hver dag, for så var der ingen konkurrence om tøj, og alle var lige. "Det passer bare ikke", siger andre, for der er andre måder at vise forskel på, og "folk er nu engang ikke ens".

Mange kostelever har en skoleuniform eller ønsker at få en, men den er temmelig dyr. Når de har den på, føler de sig lidt mere som soranere. Den er en del af traditionerne, og den giver en ekstra prestige. Nogle har den på hver torsdag. Brugen af skoleuniform er helt frivillig med undtagelse af de to gange om året, hvor der bliver afholdt Vandbal og Kongebal. Her skal de elever, der ønsker at være marskaller, bære uniformen. Det er dog muligt at låne et eksemplar hos oldfruen.

Sport

"Det er krig. Der er kamp imellem Herlufsholm og Sorø, det er der, det er en tradition. Det er sjovt at være med til".

Det er den årlige fodboldkamp mellem kosteleverne på Herlufsholm og Sorø, der henvises til. Den kamp skal bare vindes. Akademiet er desuden tilmeldt en fodboldturnering mellem alle kostskoler på Sjælland. Der bliver udtaget et hold bestående af spillere fra alle årgange og af både kost- og dagelever.

"Der er også et pigehold. Vores piger er virkelig gode, de vinder turneringen i år, der er ikke nogen, som kan hamle op med dem".

Idrætstimerne er fælles for drenge og piger. Eleverne har undervisning i de samme sportsgrene som i andre gymnasieskoler. Men omgivelserne og traditionerne har udvidet repertoiret noget. På Sorø Sø er der rum for kano- og kajakundervisning og der bliver tilbudt golfundervisning i Sorø Golfklub, som har en stærk ungdomsafdeling.

Marskal i uniform pyntet til Kongebal. Foto: Steen Jensen.

The marshal in uniform, dressed for the King's Ball. Photo: Steen Jensen.

Sorø Akademi er den lokalitet i Danmark, hvor den første cricketkamp efter sigende fandt sted. Efterfølgende er sporten blevet fastholdt i Sorø, og undervisningen i cricket er en tradition, der bliver gjort meget ud af hver onsdag eftermiddag. Skolens crickethold optager både drenge og piger.

Den første uge i 1.g. er der lancierundervisning i sportshallen. Der bliver samtidig brugt idrætstimer på at lære at danse ordentligt. Man kan ikke gå på Sorø Akademi uden at kunne denne turdans, da der altid bliver danset lancier både til de almindelige skolefester og til de traditionsrige store baller.

Vandballet

"Til Vandballet i 1.g. blev jeg valgt til førerpar, så jeg skulle gå forrest. Så skulle jeg jo ha' en rigtig flot kjole - det syntes min mor i hvert fald. Så gik vi ud og ofrede i dyre domme en kjole inde fra "Lilly" af. Den var helt vild smuk".

Vandballet er ligesom Kongeballet et gallabal, hvor mor og far bliver inviteret med sammen med en række gæster fra Sorø By. Ballet bliver holdt i februar som velkomstbal for 10. klasse og 1.g. Til den tid regner man samtidig med, at de nye elever har lært at danse lancier.

Der er forskellige forklaringer på, at det hedder Vandbal. En af dem går ud på, at det var fordi alle eleverne for år

Program

Kl. 19.05 Indmarch for elever.
19.20 Velkomst v. rektor. Ballet erklæres frit.
19.30 Baren åbnes. Øl og vand kan købes.
20.30 Souper – ordet er frit.
21.30 Kaffe.
24.00 Ballet slutter.

Program til Vandbal, trykt bag på den officielle invitation.

Programme for the Water Ball, printed on the rear of the official invitation.

tilbage havde fået buksevand lige efter, at de var startet på Akademiet. En anden forklaring er, at der førhen deltog elever allerede fra 7. klasse på skolen, og derfor blev der kun serveret saftevand ved dette bal.

Pigerne skal invitere drengene med, så de starter allerede i begyndelsen af skoleåret med at gå på jagt efter en kavaler. Der bliver snakket meget om de to store baller i skolens hverdag, og alle glæder sig meget til dem.

Til vandballet bliver de inviterede gæster modtaget på skolens brede havetrappe af elever, der som marskaller er pyntet med røde bånd over jakken. De bukker og siger: "God aften og velkommen", hver gang gæsterne går forbi. Eleverne står med få meters mellemrum og hermed bliver gæsterne ledt i den rigtige retning mod garderoben, hvor vinterfrakkerne bliver afleveret, og der bliver skiftet fra vinterstøvler til balsko. Alle gæsterne venter på at eleverne fra 1. g. og 10. klasse i deres fine rober går indmarch i en lang række. Førerparret først efterfulgt af resten, der parvis tripper ind over det bonede gulv i festsalen, hvor kongerne kigger ned fra de store portrætter, og hvor orkestret spiller op.

Både Vandbal og Kongebal foregår hvert år efter samme gamle traditioner, og begge baller er for både dag- og kostelever.

Kongeballet

"Der er jo så mange traditioner forbundet med det. Man går jo en hel dag, og man kan næsten ikke vente, vel. Så kommer man til frisøren og får sat hår og går rundt med sit fine hår og går bare og glæder sig". Især pigernes forberedelser med hensyn til køb af kjole og tilbehør har stået på i lang tid. Drengene kommer i smoking.

Marskallerne tager imod. Foto: Steen Jensen.

The Marshals welcome the guests. Photo: Steen Jensen.

Kongeballet foregår i november og er et afskedsbal for 3.g'erne. Det hedder Kongebal, fordi man som de ældste elever nærmest er blevet konger på stedet.

Festinspektoren, som arrangerer Vandbal og Kongebal, skal bruge ca. 20 frivillige hjælpere / marskaller fra 1. og 2.g. De fungerer som en slags tjenere hele festaftenen. Ballet finder sted om lørdagen, men marskallernes job starter allerede om fredagen, hvor de er med til at dække borde og bære vinflasker og andet udstyr op i lokalerne. De får desuden at vide, hvilke job de skal varetage næste dag.

Festen starter kl. 19 lørdag aften, men forældrene ankommer gerne en times tid før. Der er tradition for, at forældre og de unge samles på nogle af værelserne til et glas champagne eller en øl, inden de går over i hovedbygningen. Det er desuden en uskreven regel, at kavalererne kommer med en buket blomster til deres damer.

Endelig er det tid. Festdeltagerne bliver modtaget af marskallerne indenfor den fine indgang mod søsiden. Som til vandballet står de i deres skoleuniformer med røde bånd over jakken. Der står marskaller og viser vej hele vejen til festsalen. Det er en meget speciel og højtidelig oplevelse.

Førerpar til Kongeballet 2003. Foto: Steen Jensen.

The leading couple at the King's Ball 2003. Photo: Steen Jensen

"Det er jo overvældende, når folk står og bukker for én, det er jo herligt at prøve det. Nogle af dem kender man jo, så man går lige op og klapper dem på skulderen. Jeg blev bare overvældet, det var en uvant situation. I hvert fald på mig gør det et rimeligt stort indtryk".

Ballet indledes med en indmarch, hvor nogle af marskallerne må være kavalerer, da der er for mange piger. Som til Vandballet går de festklædte unge mennesker et par runder for at vise sig frem for de stolte forældre, der står ude langs siderne i salen. "Når det er færdigt, skal førerherren spørge sin dame: Hvad ønsker De at danse? Sådan meget højt. Hun svarer ligeledes meget højt: En engelsk vals, tak! Folk plejer at grine ad det, for de skal nærmest råbe det, da der står 4-500 mennesker inde i festsalen".

"Førerherren overlader så sin dame til Overmarskallen, mens han går op til kapelmesteren og siger: Hr. kapelmester må jeg bede om en engelsk vals, tak? Denne svarer: Ja, så gerne! Og begynder at spille engelsk vals". Førerparret danser først ud, og efter 5-10 sekunder danser alle ud.

Rektor siger altid i sin tale bagefter: "Nå, det var godt, hun valgte en engelsk vals denne gang"! Eleverne har joked meget med, "hvis førerdamen engang beder om en foxtrot eller noget andet. Det vil dog ikke ske, for når man står i øjeblikket, så er hun så nervøs, at hun ikke tør andet end følge traditionen".

Derefter erklærer festinspektoren ballet for frit og baren åben. Det er marskallerne, der passer baren, og der står marskaller rundt om i salen for at hjælpe folk, hvis de mangler noget. Efter en times tid er der souper i spisesalen og de tilstødende lokaler. Forældrene sidder for sig. Fædrene har fået bordkort og skal føre en anden mor fra sin søn eller datters klasse til bords.

Marskallerne får tildelt et rum eller et bord, som de skal sørge for. Maden bliver hentet i køkkenet i kælderen, og det skal gå stærkt, for den skal være varm, når den bliver serveret. De løber rigtig mange gange op og ned ad trapperne. Vinen, der bliver serveret til maden, importerer Akademiet selv. "Det er ikke en speciel god vin, men det er også en af traditionerne, at den drikker man bare".

Under souperen holder førerherren en tale, hvor han siger tak til Stiftelsen, og hvad han ellers skal takke for. Rektors tale, som også holdes under souperen, er ifølge det indsamlede materiale stort set den samme hvert år: Hver årgang de sidste 20 år har været den bedste årgang nogensinde - altså når man hører det til Kongeballet[3].

"Det er rigtig hyggeligt at sidde der alle sammen. Alle

Fart og farver til en Lancier ved Kongeballet 2007. Foto: Johan Emil Engelbrecht Vindnæs og Benjamin Bertelsen.

Dancing The Lancers.

farer rundt og tager billeder, og alle har de sådan nogle smukke kjoler på og sidder der med deres kavaler. Det var helt fantastisk".

Det samme orkester spiller hvert år. De spiller en anden slags dansemusik, end den man hører på diskoteker. Eleverne synes det er i orden. "På grund af det fine tøj skal der være musik, som man kan danse flot til". For dem handler det under alle omstændigheder om at feste sammen med kammeraterne. Der er trængsel i den lille, smukke festsal, og man støder hele tiden ind i hinanden, men det går altid. Der veksles mellem lancier og mere moderne danse. Der bliver spillet en lancier hver time. Mange elever og lærere kaster sig gerne ud i lancieren, som også de lokale forældre kan deltage i, da der bliver tilbudt undervisning heri i Sorø.

"Der er også nogen gange nogle forældre, der vover sig ud og prøver, selvom de aldrig har prøvet det før. Det er rigtig sjovt at se".

Kongeballet slutter kl. 01, hvorefter alle eleverne tager til en efterfest, som en 2.g. klasse har arrangeret i et forsamlingshus ude på landet. Denne fest startede kl. 22.30, hvor 1. og 2.g'erne blev transporteret derud. Der kører busser i pendulfart mellem feststedet og akademiet hele natten. Det går vildt for sig og festen varer til kl. 5-6 stykker om morgenen.

"Det var sådan en dejlig aften, og vi ærgrede os alle sammen dagen efter, at det var overstået".

Flere dagelever giver udtryk for, at det er lidt ærgerligt, at ballerne næsten er de eneste af skolens traditioner, som de kan deltage i.

Andre festtraditioner

"Der er levende lys på bordet og skolens rødvin og rigtig god mad. Køkkenet tager sig virkelig sammen og laver en rigtig god omgang and, og det smager virkelig godt".

Mortens Aften er kun for kosteleverne, som klæder sig pænt på, inden de skal nyde andestegen. Der er tradition for, at en af eleverne fra Rektorgården holder en tale til alumnerne. Den er som regel lidt hoverende, at "nu har vi kun kort tid tilbage, mens I stadig skal piskes rundt nogle år endnu".

Nogle af de ældre fra 2.g. har skrevet en modtale, som en af 1.g'erne skal holde. I talen bliver 3.g'erne svinet til, og de får at vide, hvor dumme de er. Der bliver valgt en 1.g'er, som fører sig lidt frem til daglig, men alligevel er det sådan: "Uha, nu skal jeg snakke til de store fra 3.g". Bagefter bliver denne modige fræser hevet under bruseren. Det hele kan kun lade sig gøre, fordi det er for sjov og ikke alvorligt ment, men lærerne er ikke så glade for det. Bagefter bliver der danset lancier i Skjalm Hvides Hus.

Julemåneden starter den 3. december, hvor Ludvig Holbergs fødselsdag bliver markeret. Elever fra Holbergs Hus holder foredrag om Holberg, og der er skolefri kl.12 - på den måde mærker også dageleverne lidt til dagen. Det er en fast tradition, at eleverne fra 3. g. bliver inviteret i Det Kgl. Teater på Holbergs fødselsdag, og det er bemærkelsesværdigt, at de unge på Sorø Akademi kender den gamle filosof.

Juleafslutningen foregår næsten på samme måde som Mortens Aften - dog uden elevernes drillende taler til hinanden. Der bliver både danset lancier og omkring juletræet.

Der er en fest om året, der kun er for kostelever - en alumnefest. "Sidste år var vi alle sammen oppe i festsalen. Der var lejet et stort jazzband, og vi var også i vores gallakjoler og sådan noget".

Almindelige skolefester

"Der er rigtig mange, der kommer hver gang, også mange som ikke er fra Akademiet, som er blevet inviteret af elever fra Akademiet. Jeg synes, at det er et godt initiativ, også for at man kan mødes mange ét sted, og at der er en blanding af elever fra Akademiet og fra andre skoler".

"Når man tænker på hvor mange personer, der er samlet ét sted, så er der ingen ballade".

Der bliver holdt fire almindelige skolefester om året. De foregår i akademiets sportshal og er ligesom gymnasiefester på andre skoler med den undtagelse, at der altid bliver danset lancier.

Festudvalget på 10-12 elever arrangerer det hele og sørger for musik og indkøb af drikkevarer. Der plejer at være 5-600 deltagere. Der kommer mange udefra, som enten er inviteret, eller de køber billet ved indgangen. Festerne foregår stille og roligt, men med høj musik. Det lyder som to modsatrettede udtalelser, men der hentydes til, ligesom i det ovenstående citat, at der ikke er nogen ballade mellem de forskellige ungdomsgrupper.

Akademi-elevernes forhold til Sorø og byens ungdom

"Der er så mange gule bygninger, så den virker så solskinsrig, og der er så rent på vejene. Det er virkelig sådan, at du nænner ikke at smide bare et tyggegummipapir".

Eleverne fra Akademiet bruger Sorø meget, hvad de mange unge mennesker i byens gadebillede bekræfter. Mange dagelever må vente halve og hele timer på bussen hjem om eftermiddagen, og ventetiden bliver ofte tilbragt på Storgade eller i Holberg Arkaden.

Kosteleverne synes generelt, at Sorø er en stille og hyggelig lille by, hvor de kan købe de ting, de har brug for i hverdagen. Der er et godt bibliotek, og de kan lide at gå ture i byens gamle gader. De giver samtidig udtryk for, at det er en rar by, hvor de føler sig trygge. En enkelt udtrykker, at det er en by, som man vil være glad for at bo i, når man bliver gammel, men at den ikke rigtigt opfylder ungdommens behov for caféer, hvor man kan mødes efter skole og snakke.

Eleverne savner også lidt mere natteliv. Nogle elever kommer på diskoteket for at danse i weekenden, men de går i byen med dem, de kender, og snakker ikke med så mange andre. Derfor har Akademi-eleverne generelt ikke så meget med resten af byens ungdom at gøre.

Der er tradition for et modsætningsforhold mellem akademisterne og de unge fra Sorø. Der har været de klassiske barslagsmål, men det er ikke så slemt mere. "Det er mest drengene, som skal spille lidt smart overfor hinanden".

En dagelev fra Sorø siger, at byens ungdom synes, at akademisterne er forfinede og snobbede, mens disse til gengæld mener, at byens unge er provokerende og aggressive. Fordommene vender begge veje. De åbne skolefester i sportshallen viser, at man godt kan feste sammen uden ballade. En kostelev beskriver de unge fra erhvervsuddannelserne således:

"Jeg synes, at de er flinke nok. De er anderledes end de venner, jeg har på kostskolen. De opfører sig anderledes, de tænker anderledes og reagerer anderledes. Ikke på nogen negativ måde, men de har bare en anderledes måde at udtrykke sig på og gøre ting på. De har andre interesser, f.eks. går de meget op i biler og andre ting, hvor vi måske går mere op i historie og sådan noget".

At respektere hinandens forskellighed har altid været svært, men denne elev synes at være nået et godt stykke.

Findes der en typisk Akademi-elev?

"Det er én, som ved, at man skal arbejde for noget og gøre noget for at blive respekteret og for at klare sig godt".

"Der er ikke mere fremdrift i os, end der er i enhver tømrerlærling eller en på handelsskolen".

Disse to udsagn viser, at eleverne indenfor Klosterporten er meget forskellige. De har alle sammen klaret sig fint i folkeskolen og er blevet erklæret egnet til at gå i gymnasiet. Mange af dem er meget målrettede, og de har store planer med deres liv. Men der er også nogen, der går i gymnasiet for at vinde lidt ekstra tid og for at finde ud af, hvad de vil.

På spørgsmålet, hvordan den typiske elev er, tegner flere af eleverne et idealbillede af, hvordan han/hun burde være. Det kan sammenfattes således:

Det er en person, der kan omgås mange mennesker, som er positivt indstillet, som ikke bygger en facade op, men er åben overfor andre og viser respekt for andres skavanker. Man skal være glad og social og deltage i fester, men også vide, hvornår der skal arbejdes. Desuden skal man kunne snakke og følge med på et højt plan.

En elev mener, at "for den typiske Akademi-elev drejer hverdagen sig om skolen, lektier og afleveringer. Og i weekenden fest og slappe af og ha' det sjovt. Det er på en eller anden måde det, der kører i hovedet på os. Det er vigtigt at have evnen til at glemme den stressede hverdag og se glade ud i weekenden".

Der er ingen tvivl om, at eleverne bliver præget af tiden på Sorø Akademi og af skolens værdier - måske for resten af deres liv. Alle sætter meget stor pris på skolen, ja, de fleste udtrykker stolthed over at gå der. De respekterer og går op i traditionerne. Livet bag Klosterporten drejer sig meget både om det store fællesskab og om lektier, livsglæde og lancier.

En elev udtrykker sig således: "Jeg kunne ikke forestille mig at gå andre steder end her".

Kilder og litteratur

Kilder

Elevinterviews opbevares på Sydvestsjællands Museum – Sorø Museum.

Litteratur

Salling, P. 1990. *Fra Tugtens tid*. 1. udgave. Borgen

Noter

1 Salling, Per. 1990. Fra Tugtens tid. Borgen

2 Elevernes udsagn udgør kernen i artiklens beskrivelse af livet på Sorø Akademi. Materialet er resultatet af 20 semistrukturerede interviews med elever fra samtlige klassetrin fordelt mellem dag- og kostelever. Eleverne har alle besvaret de samme spørgsmål, men interviewformen har gjort det muligt at gå mere i dybden og spørge ind til enkelte udsagn hos de interviewede.

3 Siden denne interviewundersøgelse blev gennemført, har Sorø Akademi fået ny rektor, og talen har fået et nyt præg.

Resume: Holberg og Sorø

Artiklen er skrevet på baggrund af kildestudier og gennemlæsning af ældre litteratur om Ludvig Holberg. Artiklen Holberg og Sorø beskæftiger sig med sammenfaldet mellem Holbergs opkøb af jord og gods på Sorøegnen, og behovet for etableringen af et økonomisk grundlag for genrejsningen af Sorø Akademi.

Baron Ludvig Holberg, godsejer med ejendommene Brorupgård ved Slagelse og Tersløsegård ved Sorø, har efterladt sig et eftermæle, som en person, der har haft stor betydning for genetableringen af Sorø Akademi i 1746. Han var en dygtig forretningsmand, som tjente penge på ejendomshandel, på sine skuespil og bøger, som pengeudlåner, som kvæstor på Københavns Universitet og som godsejer. Hans tid som godsejer var ikke uden problemer. Robert Petersen har fundet eksempler på Holbergs fortrædeligheder frem. Hans stridigheder med navngivne naboer har været kendt på egnen, siden han levede der.

Økonomen Holberg sikrede akademiet gennem en flot testamentarisk gave, mens oplysningsmanden Holberg skaffede sig indflydelse på indretningen af akademiet, gennem sin indflydelse på indholdet i den kongelige fundats. Denne indretning blev formuleret som udtryk for moderne pædagogiske tanker og i opposition mod den måde, Københavns Universitet var indrettet og blev drevet på. Holberg havde gennem sin ansættelse på Universitetet anledning til at kritisere undervisningens form og indhold. Han var samtidig særdeles optaget af, at unge fik mulighederne for at gennemføre uddannelser, der kvalificerede dem til rigets embeder.

Hypokonderen Holberg var sejlivet. Han var længere om at dø, end det var blevet formodet, da han skrev sit testamente. Det ridderlige akademis overhofmester Grev Reuss måtte gå til Holberg for at bede om forskud på arven. Det blev aftalt, at driften af Holbergs gods skulle overtages af akademiet, hvilket Holberg gjorde sig lystig på sidst i livet. Efter sin død i 1854 blev Holberg begravet efter eget ønske i Sorø Klosterkirke, ikke langt fra en anden vigtig soraner, Biskop Absalon.

Resumé: Holberg and Sorø

"Holberg and Sorø" deals both with the coincidence between Holberg's purchase of land and property in the region of Sorø, and the necessity to establish an economic foundation for the re-establishment of Sorø Academy. Research for the article is based on source references and the study of older literature concerning Ludvig Holberg.

Baron Ludvig Holberg, owner of Borupgård Estate by Slagelse and Tersløsegård Estate by Sorø, left a reputation as being the person who played an important role in the re-establishing of Sorø Academy in 1746. He was a clever businessman, who earned his fortune in real estate, from writing plays and books, as a money-lender, as quaestor of Copenhagen University and as a landowner. His life as landowner was not without complications. Robert Petersen has uncovered examples of Holberg's problems. His conflicts with certain named neighbours in the region are renowned from the time he lived there.

As an economist, Holberg provided security to the academy with a generous bequest, and with his wealth of knowledge, he acquired influence to equip the academy through the royal deed of the foundation. His choice in equipping the academy reflected modern teaching methods, and was in complete contrast to the doctrines of Copenhagen University. This gave Holberg, an employee of the University, the opportunity to criticise the efficiency of University teaching. He was also particularly concerned that the education of the young students would qualify them for governmental posts.

The hypochondriac, Holberg, was resilient. After writing his will he took longer than estimated to die. The chairman of the academy's board, the chivalrous Count Reuss, had to approach Holberg with the request of an advance payment from the inheritance. It was agreed that the academy would administer Holberg's landed property, but this was ridiculed by Holberg in his latter days. After his death in 1854, Holberg was interred at his request in Sorø Klosterkirke, close to another famous person from Sorø, Bishop Absalon.

Holberg og Sorø

Af Robert Petersen

Hvordan kom Holberg til Sorø, hvad var hans rolle i forbindelse med genrejsningen af det ridderlige akademi, og hvordan påvirkede han såvel egnen som akademiet? Spørgsmålene er mange, når det gælder Holbergs forhold til Sorø, og svarene er, som det vil fremgå, bestemt ikke uden interesse for Holberg-kyndige. Artiklen er skrevet på baggrund af kildestudier og gennemlæsning af ældre litteratur om Ludvig Holberg. Artiklen Holberg og Sorø beskæftiger sig med sammenfaldet mellem Holbergs opkøb af jord og gods på Sorøegnen, og behovet for etableringen af et økonomisk grundlag for genrejsningen af Sorø Akademi.

Baron Ludvig Holberg, godsejer med ejendommene Brorupgård ved Slagelse og Tersløsegård ved Sorø, har efterladt sig et eftermæle, som en person, der har haft stor betydning for genetableringen af Sorø Akademi i 1746. Han var en dygtig forretningsmand, som tjente penge på ejendomshandel, på sine skuespil og bøger, som pengeudlåner, som kvæstor på Københavns Universitet og som godsejer. Hans tid som godsejer var ikke uden problemer. Robert Petersen har fundet eksempler på Holbergs fortrædeligheder frem. Hans stridigheder med navngivne naboer har været kendt på egnen, siden han levede der.

Holberg og Sorø

I betragtning af, hvor stor betydning Sorø siden fik for Holberg, har det tiltrukket sig en vis interesse, hvornår Holberg første gang satte sine ben på egnen. Det er blevet nævnt, at Holberg lod sig inspirere af oplevelser på Sorøegnen til at skrive både Jeppe på Bjerget og Erasmus Montanus. Men bevises kan det faktisk ikke, og det er derfor mest en trossag, om man ser Sorø som kulisse til Holbergs arbejde eller ej. Så mens det ikke kan udelukkes, at Holberg allerede tidligere havde lagt vejen forbi egnen, var det først som forretningsmand, at Holberg regelmæssigt begyndte at sætte sine ben her.

Forretningsmanden Holberg opstod i kølvandet på Københavns brand i 1728. Holberg var en både flittig og sparsommelig person, der fra 1730 begyndte at låne penge ud mod pant i københavnske ejendomme. I 1737 blev han kvæstor på Københavns Universitet, og han fik på den måde stor indsigt i administration og økonomisk styring. Universitetet ejede store landområder, og han lærte, at penge i jord var en ret sikker investering. Dette synes at have inspireret Holberg til selv at begynde at købe jord op for at blive godsejer, og i april 1740 købte han således Brorupgaard med landsbyerne Jernbjerg, Havrebjerg og Blæsinge, samt Orebogaard nær Stenlille. Det svarede i alt

Tersløsegård. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Tersløsegård. Photo: Southwest Zealand Museum.

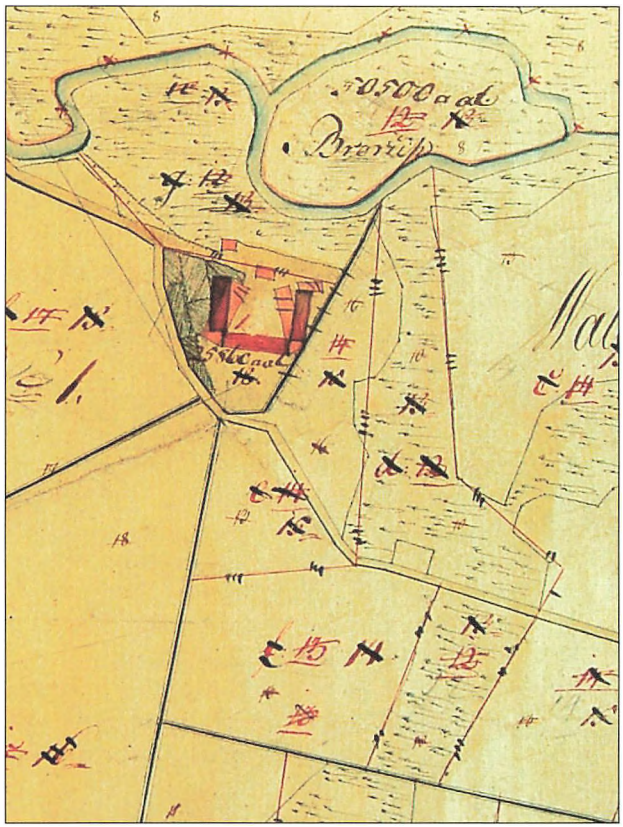

Kort 1789. Brorupgaard. Kort og Matrikelstyrelsen.

Map 1789 Estate: Borupgaard. The National Survey and Cadastrea

til cirka 600 tønder hartkorn, som Holberg betalte 16.000 rigsdaler for til kancellisekretær Jens Severin Bentzen[1]. Købet gav ham dog en noget blandet fornøjelse, for ejendommen var i en dårlig forfatning med uklare økonomiske forhold, som Holberg måtte afsætte tid og kræfter på at genoprette. Noget, som øjensynlig lykkedes til fulde[2].

I maj 1745 gik Holberg så videre og købte Tersløsegård nær Sorø med tilhørende kirke og bondegårde for i alt 16.200 rigsdaler, mens han gav yderligere 800 rigsdaler til indfrielse af en obligation til godsets forrige ejer. I alt altså 17.000 rigsdaler. Forhandlingerne om købet var vanskelige, da ejeren, etatsråden Johannes Christensen, oprindelig ønskede 22.000 rigsdaler, mens Holberg kun var villig til at betale 12.000 rigsdaler. De fik dog begge hjælp til forhandlingerne af såvel etatsrådens hustru (der fik 200 rigsdaler i diskretion for hendes indsats) som af embedsmanden Bolle Willum Luxdorph. Følgende forhold gør købet af Tersløsegård særdeles interessant for os: For det første købte Holberg hermed jord, som grænsede op til det gamle Sorø Akademi – sandsynligvis velvidende, at det kun var et spørgsmål om tid før akademiet i en eller form ville genåbne. For det andet betød købet, at der nu blev lagt 400 tønder hartkorn til de 600 tønder, han havde i forvejen. Dermed havde Holberg over 1.000 tønder hartkorn under sig, hvilket var det gængse krav til størrelsen på et len. Endelig, men ikke mindst, fik Holberg hjælp til købet af Luxdorph, som selv stod i forbindelse med de embedsmænd, der siden 1736 havde forberedt en genrejsning af det gamle ridderlige akademi i Sorø.

Er det mon alt sammen tilfældigt?

Det gamle ridderlige akademi var blevet oprettet i 1623 og blev i 1643 reelt Danmarks første provinsuniversitet med ret til at tildele eleverne akademiske grader. I 1665 var akademiet ruineret som følge af svenskernes hærgen, men drømmen om at genrejse det stolte akademi i en ny skikkelse forsvandt aldrig, og siden 1737 var en omfattende ombygning i gang, efter en kommission havde givet grønt lys året forinden[3]. Samme år som Holberg købte Tersløsegård sendte amtmanden von Beulwitz en omfattende plan for reorganiseringen af akademiet til København[4]. Det var desuden alment kendt, at Holberg gerne ville donere sin formue og sit gods til et samfundsnyttigt foretagende. Så uden at være overdreven konspiratorisk kan det konstateres, at parløbet mellem Holbergs godsopkøb og planerne om at genrejse akademiet næppe var tilfældigt.

Holberg og hans naboer, samt andre ulykker

Livet som godsejer blev ikke ubetinget nogen dans på roser for Holberg, akkurat som det heller ikke var tilfældet for dem, som nu blev naboer til den nye godsejer. Den

store forfatter fik fra starten en brutal introduktion til livet som godsejer, da en anmodning fra 1740 om henstand med betalingen af skatten for oktober kvartal (148 rigsdaler, 42 1/3 skillinger) blev mødt med militær magt! En overivrig embedsmand sendte således tre soldater fra et kavaleriregiment til Brorupgaard med besked om at blive der, indtil pengene var betalt. Indtil da skulle Holberg såvel forpleje og betale dem. Holberg klagede naturligvis over denne adfærd og fik medhold, så embedsmanden fik en næse[5].

Holberg lå også i en årelang og bitter strid med en sognepræst ved navn Jochum Gynther, som krævede, at Holberg som godsejer skulle være ansvarlig for at vedligeholde en bro, som han som præst brugte meget. Striden varede i ti år, og i et brev fra februar 1753 til oversekretæren i det danske kancelli kommer Holberg med en alenlang klagesang, over hvor uretfærdig præsten var, hvordan han bl.a. stjal korn fra ham, ikke omtalte ham i sin kirkebøn og nægtede sakramentet til en af hans folk. Men han gik dog med til at reparere broen[6]. En potentielt endnu mere opslidende strid opstod med en af hans ridefogeder, Lars Winderslev, som Holberg slæbte i retten for bl.a. dokumentfalsk, ulovligt krohold og uforskammethed. I 447. epistel beklager Holberg sig over hele sagen og mener, at det er hans egen modvilje mod retssager, som har skaffet ham den ene forfærdelige ridefoged på halsen efter den anden. Nu var han simpelthen nødt til at tage affære[7]. Sagen kom helt op til højesteret, og her blev Holberg åbenbart spiddet af en særdeles veltalende advokat ved navn Andreas Lowson, som foruden at tale Winderslevs sag også havde en mere personlig høne at plukke med Holberg. I hvert fald valgte Lowson at bruge nogle af Holbergs egne udsagn i Jeppe på Bjerget om juristeri og ridefogeder til at nagle ham fast med. Holberg tabte sagen og kom til at betale såvel en anseelig sum til Winderslev, som sagens omkostninger[8].

Som godsejer synes Holberg at have et noget ambivalent forhold til sine bønder. Han var en dygtig administrator, og han var personlig stolt over at have genoprettet de kaotiske forhold på Brorupgaard, hvor den tidligere ejer havde været lidt af en tyran. Det er også muligt i hans skrifter[9] at finde eksempler på, at han omtaler bønder med respekt og sympati, som det fremgår her:

"Jeg taler aldrig med bønder, uden jeg lærer noget af dem. Thi de ræsonnerer ikke uden om solide og magtpåliggende ting, hvorom de ved fuldkommen besked. Man kan af dem lære, hvorledes jorden skal dyrkes, heste og kvæg konserveres, skovene sættes i stand, gårde bygges, og en skikkelig økonomi føres. Derforuden profiterer jeg af deres omgængelse i sproget. Thi jeg lærer af dem gode gamle danske ord, som i købstæderne er forglemte, hvori end lærde folk er ukyndige, såsom de er kommet af brug og ikke findes uden i vore gamle lovbøger. Derforuden er bøndernes tale naturlig og uden affektion eller urimelige komplimenter."[10]

Det er skam også muligt at finde eksempler på modsatte udsagn og på, at Holberg vædmes over det snæversynede liv på landet, samtidig med at han længes efter staden. Holberg foretrak også velhavende bønder frem for fattige, da han havde en ide om at sidstnævnte var selvforskyldte i deres nød[11]. Trods dette skal det ikke fjerne indtrykket af Holberg som en effektiv og fornuftig godsejer, der bragte fremgang til egnen trods perioder med misvækst og kvægsyge. Det må her erindres, at vi befinder os i 1700-tallets Danmark, hvor forholdene for bønderne kunne skifte meget, alt efter hvilken godsejer de havde. Holberg var måske en vanskelig person, men bestemt ingen ondskabsfuld sadist som godsejer, og han kunne også tage let på formerne overfor sine bønder. Beboere på egnen har flere år senere fortalt, at de kunne huske, hvordan Holberg red rundt på en lille hest for at følge med i markarbejdet. Somme tider kun iført slåbrok og tøfler![12]

Lenet Holberg bliver skabt

Som tidligere nævnt er det tydeligt, at der var et parløb mellem Holbergs opkøb af ny jord og planerne om at genskabe Sorø Akademi. Med købet af Tersløsegård i 1745 havde Holberg jord nok til at skabe et len og blive baron. I samme periode var akademiet stort set klart til at blive genåbnet i en ny skikkelse, skønt udarbejdelsen af en ny

endelig fundats stadig manglede. Forskellige udkast cirkulerede, og det stod hurtigt klart, at planerne om et nyt ridderligt akademis udformning ville medføre et årligt hul i økonomien på 1.000 rigsdaler. Senere, da planerne for akademiet blev mere ambitiøse, blev misforholdet mellem forventede indtægter og udgifter sågar øget til 1.400 rigsdaler. Ingen synes dog at hidse sig op over det. Måske fordi embedsmændene i forvejen havde en sikker garanti fra anden side om, hvordan udgifterne skulle dækkes?[13]

Danmark var i 1700-tallet stadig mærket af årtiers brutale krige med svenskerne. Landet lå flere steder øde hen, skovene var hugget ned og rovdyr florerede. Danmark havde indført enevælde som reaktion på landets krise, og skiftende monarker søgte efterfølgende at tiltrække pengestærke udenlandske (primært tyske) adelige til at oprette len og grevskaber i Danmark. De ville således blive ansvarlig for deres respektive lokalsamfund, såsom driften af kirkerne. For de nye adelige besiddere var der imidlertid også gevinster, for de kunne på den måde få en fremtrædende position i Danmark og måske også opnå stor velstand[14]. Set i det lys forekommer det som mindre usædvanligt, at Holberg endte med at blive baron for efter sin død at give sit len til Sorø Akademi. Mønsteret var i forvejen lagt.

Måske kunne Sorø Akademi allerede være blevet oprettet i 1745 med Holbergs hjælp, men noget tyder på, at der opstod et problem: Kong Christian VI var en monark med nære forbindelser til den traditionelle adel, og han favoriserede desuden pietismen som retning i den kristne tro i Danmark. Kongen var således både karrig med at oprette nye len af hensyn til den gamle adel og i sin grundholdning komplet i opposition til Holbergs deisme. Hvor stor betydning det havde, kan ikke siges med sikkerhed, men det er ikke uden interesse, at der først for alvor kom skred i planerne for at gendanne akademiet efter kongens død i august 1746. Samme år blev Heinrich VI, greve af Reuss ny amtmand i Sorø, og han fik overladt ansvaret med at gendanne akademiet. Grev Reuss kom direkte fra arbejdet som amtmand i Norge og kendte derfor sandsynligvis kun lidt til både Sorø og til Holberg. Derfor er hans resultater i den forbindelse så meget desto mere interessante: Der findes en betænkning fra 1746 – uden underskrift og dato, men sandsynligvis skrevet i perioden august-november – hvor der kort og præcist bliver beskrevet, hvordan det nye akademi bør indrettes. Betænkningen har visse steder en slående lighed med 177. epistel af Ludvig Holberg, som her advarer mod at akademister rejser for tidligt til udlandet[15]. Kort sagt er det oplagt, at det var Holberg, som skrev betænkningen om akademiet, og at modtageren var grev Reuss. I hvert fald kan indholdet fra betænkningen genfindes punkt for punkt i en såkaldt forestilling, som grev Reuss sendte den 12. november 1746 til den nye Kong Frederik V, om hvordan akademiet skulle indrettes. Reuss valgte med andre ord at fungere som talerør for Holberg[16].

Hvordan kunne det ske? Det må her erindres, at Holberg var en mand med mange års erfaringer som professor fra Københavns Universitet – en institution han bestemt ikke var tilfreds med. Det virker derfor oplagt, at han havde nogle særdeles klare opfattelser af, hvordan det nye ridderlige akademi skulle uddanne sine akademister til rigets højeste poster. Tilmed stod han i en god forhandlingssituation, hvis han skulle donere sit gods til akademiet. Omvendt var Reuss – trods alle sine øvrige kvaliteter – en ny mand på banen og besad næppe klare ideer om, hvordan undervisningen og driften burde være. Det forekommer derfor rimeligt, at han lod Holberg præsentere sine forslag og sendte dem videre til kongen som sine egne. Han havde jo selv en klar interesse i sagen, da han som amtmand i Sorø også ville blive akademiets første overhofmester. Ifølge Glahn [1922] stoppede Holbergs fingeraftryk på udformningen af akademiet imidlertid ikke her. Tværtimod argumenterer Glahn overbevisende for, at selve akademiets fundats[17] på en række punkter er fulde af holbergske fingeraftryk: I selve den endelige fundats er det blevet noteret, at akademiet bør være uafhængigt af Københavns Universitet[18], at akademisterne bør vælge et hovedfag, at det skulle være muligt at følge undervisningen uden at være akademist, at danskere burde favoriseres til professorater, at der skulle være en god og åben dialog mellem

akademisterne og professorerne, at der skulle være spørgetimer til at afklare væsentlige spørgsmål, at der skulle være åben indsigt i akademiets økonomi og drift, samt at der skulle være adgang til udenlandske aviser[19].

> Saasom jeg ved een og anden Leilighed haver skiemtet med lærde Exercitier, saa have nogle deraf taget Anledning til at afmale mig som en Forpagter af Studeringer, ej i agttagende, at det er ikke med Lærdom, men med Maaden at lære paa, som jeg haver skiemtet. Hvad andre holder for Studeringers Befordrelse, holder jeg for deres Sinkelse, og hvad andre ansee som boglige Konsters Zirat, anseer jeg som deres Vanheld. Jeg er af de Tanker, at man med mindre Bevægelse kand hastigere komme til Maalet, at det heller er ved Taushed end ved Bulder, heller ved Tanker end ved Tale, at man bliver lærd. Thi ved det første faaer man alleene Navn af Doctor eller Magister, men ved det sidste bliver man det virkelig. Naar man betragter de store Bevægelser, som dagligen skeer paa høje Skoler og Gymnasier, naar man hver Time hører de lærde Klokker ringe, item Auditoria og Cathedræ at snurre, kand man ikke andet end forestille sig stort og frugtbart Arbeide. Men alt hvad som haver Apparence, er derfor ikke Realitet. Man kand sveede og trettes ved en stærk Gang, men naar man gaaer alleene frem og tilbage, kommer man aldrig til Maalet, men med all saadan Bevægelse er og bliver paa det samme Sted.

Citat fra Ludvig Holberg, Moralske Tanker (1744), 47.

Quotation from Ludvig Holberg, Moral Thoughts (1744), 47

Det videre forløb i historien er som følgende: Kongen godtog forestillingen fra Reuss, der skrev igen i januar 1723, med anmodning om at kongen gjorde Holberg til baron, mod at denne testamenterede sine ejendomme til akademiet efter sin død. Noget, som Reuss kynisk håbede, ville ske inden længe. Lenet skulle hedde Holberg og forblive udeleligt i akademiets besiddelse. Holbergs nye status som baron ville give ham en skattelettelse på 300 rigsdaler pr. 100 tønder hartkorn. Til gengæld ville lenet senere give akademiet en årlig indtægt på cirka 2.500 rigsdaler årligt[20]. Kongen accepterede aftalen, og Holberg blev således baron. Den 7. juli lå den endelige fundats klar og den 26. juli 1746 blev akademiet indviet med en fest, hvor såvel kongen som Holberg deltog. Som forventet blev Reuss akademiets første overhofmester.

Holbergs anden store gave

Betalte Holberg en pris for at blive baron?

Det vakte almen moro i 1747, da nyheden kom frem. For mange blev det set, som om Holberg, der jo så tit før havde taget adelen som et taknemmeligt offer for satire, havde solgt ud af sine idealer til fordel for en fin titel. Selvsagt så Holberg ikke sådan på det, men effekten var der alligevel. I 447. epistel nævner Holberg, at folk behandlede ham tydeligt anderledes efter at han var blevet baron, og at hans bøger og skuespil ikke længere havde den samme vægt som tidligere[21].

Omvendt ville Holberg næppe være Holberg, hvis han ikke så stort på det og fortsatte med sit daglige virke. Samtidig glemte han ikke akademiet: I 1749 var akademiet ved at blive kvalt i sin egen succes, og det blev nødvendigt at bygge ud, da der manglede plads. Samtidig hærgede kvægsygen igen og ramte også akademiets gods. Men hvorfra skulle pengene komme? Tilbage i januar 1747 havde Reuss kalkuleret med, at Holberg nok snart ville fare hinsides, og akademiet så ville få adgang til lenets indtægter. Desværre tog Holberg sig tid med at dø, og i 1749 måtte Reuss atter henvende sig til ham om hjælp. Det var et delikat problem, men Reuss håndterede det fornuftigt og overtalte Holberg til fra den 1.maj 1751 at overlade lenets økonomiske styring og indtægter til akademiet. Men ikke uden at få et lille hug fra Holberg. I 447. epistel skriver Holberg selv om, hvordan han åbenbart var til "besvær" for akademiets bestyrelse, fordi han stadig trak vejret:

"Siden den Tiid informerer dog ingen sig saa nøye efter min Helbred, som tilforn, og spørger om hvor snart jeg agter at døe, sååsom man strax haver udi Hænderne, det meste som man tilforn ikkun havde i vente." [22]

I Holbergs brev fra den 18.august 1749 (hvor han meddeler sin beslutning til Reuss), stiller han også visse betingelser for, hvordan pengene skal bruges. Han anslår de samlede indtægter fra lenet til årligt 2.430 rigsdaler, og han ønsker bl.a. 1.000 rigsdaler fordelt blandt de 10 ældste akademister for på den måde at anspore yngre til at studere. 100 rigsdaler skal anvendes til biblioteket og 100 rigsdaler til indkøb af instrumenter til brug i fysik og matematik. Resten af pengene skulle bruges på driften og aflønning af en række af de ansatte. Holberg selv ville klare sig uden alle disse indtægter og leve af pengene fra sin stilling på universitetet og fra Orebogaard, som ikke var en del af selve lenet[23].

Mod enden

Holberg kunne nu snart ikke gøre ret meget mere for akademiet, men det skete faktisk alligevel: Da akademiet købte jord op, hjalp Holberg til ved selv at købe mindre jordområder (strøgods) op, velvidende, at det senere ville

Holbergs sarkofag i Sorø Kirke. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Holberg's sarcophagus in Sorø Church. Photo: Southwest Zealand Museum

tilfalde akademiet[24]. Han påvirkede også akademiet ved kraftigt at råde det til at ansætte sin nære ven Johannes Schlegel til professor i 1748[25]. Selv efter sin død i januar 1754 hjalp hans arv akademiet: Holbergs samling af bøger, der tilgik akademiet, var så stor, at akademiet kunne sælge de bøger, de havde i forvejen. Salget gav så mange indtægter, at det blev muligt at oprette et bogtrykkeri tilknyttet akademiet[26].

Således forsvandt Holberg ud af Sorø i 1754. Det må til slut siges, at Sorø Akademi sandsynligvis under alle omstændigheder ville være genopstået engang i løbet af 1700-tallet, så Holbergs bidrag til Sorø ligger ikke her. Derimod gav Holberg akademiet sin moderne udformning og gjorde det til en effektiv eliteskole for rigets bedste hoveder. Han sikrede også akademiet økonomisk gennem sin effektive drift af lenet og via sin generøsitet. Holberg blev aldrig gift og fik af samme grund aldrig børn, så hvis akademiet skal beskrives, må det være som et sandt barn af Holbergs tanker og ideer. Han gjorde også alt for at sikre det gennem de første svære år. Af samme grund virker det kun som fortjent, at Holberg efter sin død blev hædret ved at blive begravet i Sorø Klosterkirke ved siden af biskop Absalon. Her hviler han stadig i en sarkofag af norsk marmor.

Kilder

Holberg, Ludvig: 1945. *Epistler*. Bind 2. H. Hagerup

Holberg, Ludvig: 1945. *Epistler*. Bind 5. H. Hagerup

Holberg, Ludvig: *Brev til grev Reuss*". Printet ud den 9/11 2003 fra adressen www.adl.dk.

Svend Ranvig: *Sorøkrøniken*. 1986 Bind 2. Finn Jacobsens Forlag

Litteratur

Becker, Tage. 1959. *Baron Holberg og Lenet Holberg*. Rosenkilde og Bagger

Bredsdorff, Thomas. 1984. *Den Radikale Holberg*. Rosinante

Glahn, Alfred. 1922. *Sorø Akademi og Holberg*. Aschehoug

Petersen, Carl S. 1923. *Holberg i Sorøegnen*. Det Berlingske bogtrykkeri

Ranvig, Svend. 1986. *Sorøkrøniken. Bind 1 og 2*. Finn Jacobsens Forlag

[1] Ibid side 15-16.

[2] Becker [1959] side 10.

[3] En trivialskole fortsatte med at eksistere efter 1665, men blev endegyldig lukket i 1736 for at skaffe penge til ombygningen.

[4] Ibid side 36-37.

[5] Petersen [1923] side 21.

[6] Ibid side 23-24.

[7] Ludvig Holberg, Epistler, bind 5, side 18-19.

[8] Ibid side 25-26.

[9] Holberg skrev meget, men uheldigvis for os er det ofte småt med konkrete detaljer. Det er derfor ofte forbundet med usikkerhed om hvilke bønder og hvilke gårde han beskriver når han omtaler livet på sit gods. Ovenstående citat er et glimrende eksempel.

[10] Bredsdorff [1984] side 85-86. Gengivelse af epistel 29 fra 1748.

[11] Petersen [1923] side 27.

[12] Ibid side 33.

[13] Glahn [1922] side 23-24.

[14] Becker [1959] side 16-17.

[15] Ludvig Holberg, Epistler, bind 2 side 324-328.

[16] Glahn [1922] side 6-9 & side 22-23.

[17] Kan læse i Ranvig [1986] bind 2, side 213-230.

[18] Fundatsen gjorde det dog samtidig med også klart, at selvom akademiets professorer ville være sidestillet med kollegaerne på Københavns Universitet ville akademiet ikke kunne give akademiske titler til akademisterne. På den måde blev akademiet ikke på ny en konkurrent til Københavns Universitet som det havde været før.

[19] Ibid side 16-19.

[20] Ranvig [1986] bind 1, side 133.

[21] Ludvig Holberg, Epistler bind 5, side 5.

[22] Ibid side 4.

[23] Brev til grev Reuss. Selvom Orebogaard ikke var en del af lenet tilfaldt det også akademiet efter Holbergs død.

[24] Becker [1959] side 57-58.

[25] Glahn [1922] side 42.

[26] Becker [1959] side 55.

Resume: Et håndboldeventyr

I artiklen bliver der sat fokus på historien bag Slagelse Dream Team og spørgsmålet om, hvorfor Anja Andersens drømmehold blev placeret i Slagelse.

Livet i og omkring klubben bliver beskrevet og læseren får indsigt i sider af den professionelle praksis som håndboldspiller samt i den fankultur, der udspiller omkring håndboldklubben i Dream Team Support.

Endelig bliver der peget på nogle af de kommunalpolitiske aspekter og initiativer, der knytter sig til Slagelse kommunes engagement i og markedsføring via elitesport, samt hvilken betydning holdet har haft for politikere, erhvervsliv og borgere i byen.

Fremstillingen er baseret på en undersøgelse, som Sydvestsjællands Museum gennemførte i foråret 2006 og er et eksempel på, hvordan nutiden spiller en vigtig rolle for et kulturhistorisk museums arbejde med at registrere, forske i, formidle og bevare kulturarven. Den direkte foranledning til iværksættelsen af undersøgelsen var Anja Andersens udmelding om, at hun med udgangen af sæsonen 2007 ønskede at stoppe som træner i Slagelse.

Resumé: A Handball Fairytale

The article focuses on the history behind Slagelse Dream Team, and addresses the question of why the Dream Team was placed in Slagelse.

Life in and around the club is described. The reader is given an insight both into aspects of the professional practice of the handball player, and also the fan culture that has developed in connection with the handball club.

Attention is drawn to certain local political viewpoints and to initiatives related to the engagement of Slagelse Municipality in marketing elite sport. The significance of the team for politicians, business life and for the citizens of Slagelse is also considered.

The report is based upon an investigation conducted by the Southwest Zealand Museum, during the spring of 2006. It is an example of how the present time plays an important roll for an ethnological museum, in registering, researching, presenting and protecting the natural heritage. The direct reason for initiating the research was the announcement by Anja Andersen, that she wished to retire as trainer for Slagelse Dream Team at the end of the 2007 season.

Et håndboldeventyr i Slagelse

Af Rune O. Lundberg

Artiklen sætter fokus på historien bag Slagelse Dream Team og spørgsmålet om, hvorfor Anja Andersens drømmehold blev placeret i Slagelse. Livet i og omkring klubben vil blive beskrevet, ligesom der vil blive peget på nogle af de kommunalpolitiske aspekter og initiativer, der knytter sig til Slagelse kommunes engagement i og markedsføring via elitesport. Fremstillingen er baseret på en undersøgelse, som Sydvestsjællands Museum gennemførte i foråret 2006 med midler fra Kulturministeriets særlige hastesum. Den direkte foranledning til iværksættelsen af undersøgelsen var Anja Andersens udmelding om, at hun med udgangen af sæsonen 2007 ønskede at stoppe som træner i Slagelse[1].

Det er museets opfattelse, at Slagelse Forenede Håndboldklubbers udvikling fra 2000-2006 og realiseringen af Anja Andersens elitehåndboldhold afspejler en vigtig epoke i Slagelse bys nyere historie, som det er vigtigt at undersøge og dokumentere for eftertiden. Satsningen på eliteidræt er samtidig et eksempel på en mere generel tendens, der er særlig for den tid, vi befinder os i netop nu. Flere kommuner ønsker i dag at profilere sig på eliteidræt, men på trods af de mange penge, der investeres rundt omkring i landet på idrætsfaciliteter, markedsføring mm., er det sparsomt, hvad der findes af undersøgelser, som kan dokumentere effekten af denne branding[2]. Museets undersøgelse tager således afsæt i en aktuel problemstilling[3], og indgår i den del af museets 4-års plan (2006-09), der handler om at belyse købstæders særlige identitet i regionen. Undersøgelsen er samtidig et udtryk for, at ikke kun fortiden men også nutiden spiller en vigtig rolle for et kulturhistorisk museums arbejde med at registrere, forske i, formidle og bevare kulturarven. Selve undersøgelsen er tilrettelagt og gennemført som en kvalitativ undersøgelse, baseret på feltarbejde med deltagerobservation og interview samt indsamling af genstande, fotos og arkivalier, som kan være med til at dokumentere livet i og omkring håndboldklubben.

For at sætte udviklingen af håndbolden i Slagelse ind i et bredere historisk perspektiv, vil der indledningsvist blive redegjort for nogle hovedtræk omkring håndboldens historie i Danmark. Håndbold udvikler sig fra at være en lokal dansk opfindelse fra tiden efter anden verdenskrig til at blive en verdensomspændende, topprofessionel idrætsgren, hvor det danske landshold i 1990'erne opnåede en række topresultater og skabte stor folkelig interesse omkring sporten. Sportens udvikling fra at være en amatøridræt til at blive topprofessionel afspejler en tendens indenfor nogle af de største idrætsgrene i Danmark. Jeg vil pege på nogle af de omstændigheder, der leder i denne retning samt nogle af problemstillingerne, der knytter sig til denne udvikling[4].

Håndboldhistorie

Håndboldspillet blev opfundet af den danske lærer og kaptajn Holger Nielsen og hans elever ved Ordrup Latin og Realskole omkring 1898. I 1906 udgav Holger Nielsen de første håndboldregler, og i 1935 blev Dansk Håndbold Forbund dannet og optaget i Dansk Idrætsforbund, det nuværende Danmarks Idræts Forbund (DIF). I 1930-40'erne blev spillet opfattet som en et kvindespil, mændene kunne spille som afveksling til fodbold. Det blev regnet som en billig sport, der kun krævede få rekvisitter og et fællesskab mellem 7-11 spillere på banen og 5 på udskiftningsbænken. Det var en fysisk krævende sport med en stor kropskontakt, hvilket har været medvirkende til at den

traditionelt har appelleret til de lavere sociale klasser. Der har været tradition for, at kvinder spillede håndbold udendørs om sommeren. Med opførelsen af sportshaller fra 1950'erne og frem navnlig efter fritidsloven i 1969 blev indendørs boldspil mere udbredt, og klubberne begyndte at organisere træning året rundt. Siden 1957 er der blevet organiseret verdensmesterskaber i håndbold for kvinder. De blev spillet udendørs, men rykkede indendørs i 1965. Danmark klarede sig pænt ved de udendørs VM mesterskaber[5], men i løbet af 1970'erne rykkede landsholdet ned af rangstigen, i takt med at østbloklandene lavede en systematisk satsning på sport og professionaliserede forholdene for deres spillere.

Først i 1990'erne spillede Danmark sig igen ind i verdenseliten og blev førende med landsholdets resultater i 1990'erne[6]. Der var nærmest tale om en revolution, som også var med til at udvikle og dominere håndboldspillet med Anja Andersens nye skudformer og Ulrik Wilbeks hurtige spillestil, der var teknisk baseret og søgte at udnytte alle ressourcerne på holdet. I sportsmedierne var håndboldlandsholdet også med til at sætte en ny dagsorden. Der blev transmitteret direkte fra kampene i fjernsynet, ligesom avisernes spisesedler fulgte de populære håndboldpiger. Seerne forventede at kunne følge kampene til de store turneringer VM, EM og OL direkte på tv, og selv tv-avisen måtte i 1993 vige fra sit sædvanlige sendetidspunkt, så man kunne følge guldpigerne. Desuden begyndte håndboldpigerne og andre populære sportspiger at optræde i underholdningsprogrammer på tv, ligesom reklameverdenen havde fået øjnene op for at udnytte interessen for kvindehåndbold og den store eksponering, pigerne var udsat for. Der var ifølge Alice Bach tale om en håndboldrevolution, fordi landholdets resultater var med til at rykke ved en række fordomme og barrierer i sportsverdenen, nemlig manglende tro på kvinders succes som sportsstjerner, medaljevindere og seermagneter[7]. Kvindelandsholdet og træner Ulrik Wilbek var oppe imod stærke kræfter, hvilket gør deres resultater i begyndelsen af 1990'erne ekstraordinære. Alice Bach peger her på en række forhold, der gjorde sig gældende.

For det første var sportsverdenen mandsdomineret, og der var ikke noget ønske om, at der skulle satses på kvindelig deltagelse ved internationale mesterskaber på topplan. Dette kom bl.a. til udtryk ved, at Dansk Idræts Forbund takkede nej til en invitation til kvindelandsholdet om deltagelse ved OL i Los Angeles i 1984. Dette synspunkt kom også til udtryk gennem sloganet: "Livet er for kort til damehåndbold" fra begyndelse af 1980'erne[8]. Håndboldkulturen var på dette tidspunkt kendetegnet ved øl og fester og udpræget mandsdomineret. Alice Bach påpeger, at det nedladende kvindesyn betød, at kvindeholdene altid fik de dårligste trænere, de dårligste træningstider, de dårligste dommere og begrænset mediedækning. Dette havde en meget bremsende indflydelse på udviklingen af kvindehåndbold, hvor der herskede amatørtilstande også på det organisatoriske niveau.

Nedgangen for dansk kvindehåndbold kulminerede i 1987, da en enig bestyrelse i Dansk Håndbold Forbund (DHF) valgte at nedlægge A-landsholdet, bl.a. med den begrundelse at Team Danmark ikke ville støtte holdet. Landsholdet blev dog under stor mediebevågenhed reddet på stregen dagen efter af entreprenørselskabet Højgård og Schultz, der gik ind med en sum på 500.000 kr. I 1986 blev Ulrik Wilbek ansat som træner for ungdomslandsholdet, hvor han udvalgte en række talentfulde spillere, som han havde tillid til. Han satte seriøse krav til spillerne frem til afholdelse af VM i Danmark i 1987, hvor de vandt sølv. Den 18-årige Anja Andersen kom til at spille en central rolle på holdet.

For det andet var det fremherskende kvindesyn i 1970'erne og helt ind i 90'erne ikke umiddelbart foreneligt med elitesport. Kvinderne havde vanskeligt ved at bryde ud af "cirkelfællesskabet" og de dermed forbundne kønsforestillinger, f.eks. uskrevne lighedsnormer og frygten for at pådrage sig andres misundelse. Dette kom bl.a. til udtryk i den holdning, at alle skal have lige mulighed for at score mål, og at man ikke må prale af en flot præstation.

De forskellige bøger, der er skrevet om Anja Andersens liv og karriere, er i vid udstrækning med til at understøtte denne forestilling[9]. Her giver Anja mange eksempler på,

hvordan hun gennem en lang håndboldkarriere har oplevet forskellige former for tabuiseret misundelse samt janteloven på tætteste hold. Som kvinde måtte man ikke juble eller bare smile, når man havde scoret et mål. Hvis man efterfølgende talte om hvor mange mål, man havde scoret, var det pral, hvilket ifølge janteloven var en forbrydelse, som blot ville vække andres misundelse. Det var pladsen i fællesskabet og lighedsnormen, der var fremherskende. Enhver form for indbyrdes konkurrence på et kvindehold blev tabuiseret, fordi alle skulle være veninder og søde ved hinanden.

Fra amatører til professionelle

Dansk sport var oprindelig kun for amatører, og indtil begyndelse af 1970'erne var professionel sport kun udbredt indenfor ganske få sportsgrene som for eksempel hestesport, boksning og seksdagscykelløb. Indtil 1972 måtte professionelle fodboldspillere ikke spille med på landsholdet, og amatørbestemmelserne var også meget strikse. Hvis en professionel fodboldspiller ønskede at afslutte sin karriere i en dansk klub, skulle han udstå 2 års karantæne. Hvis en spiller fik sin rejse betalt af en anden klub i forbindelse med kontraktforhandlinger, kunne vedkommende blive erklæret professionel. Sportsudøvelse var i vid udstrækning et offentligt anliggende, der havde til hensigt at fremme sundhed og sociale vilkår i den brede befolkning, og rundt om i kommunerne begyndte man at bygge idrætsfaciliteter og støtte de lokale klubber. Det var navnlig i socialt belastede områder, at sportsklubber blev brugt som løftestang for udviklingen og som en central del af ungdomsarbejdet[10].

I 1960-70'erne opstod der en gråzone mellem erklæret professionel sport og ren amatøridræt. De danske amatøridrætsudøvere kunne ikke følge med udviklingen indenfor international topsport og begyndte at miste terræn i internationale konkurrencer. For at vende denne udvikling vedtog Folketinget i 1984 Lov om Eliteidrættens Fremme[11]. Formålet var at give danske sportsfolk mulighed for at dyrke deres idræt på professionelle præmisser gennem sponsorater fra det delvist statsejede selskab Team Danmark. Derved blev deres muligheder for at vinde medaljer ved internationale konkurrencer styrket. Amatørklubberne blev også sikret en indtægtskilde gennem tipslovgivningen[12]. Det betød, at sporten fik en stærk stilling.

Ifølge en undersøgelse om håndboldsøkonomiens udvikling[13] er dansk elitehåndbold i perioden 1993-2005 præget af økonomisk vækst og professionalisering[14]. Sporten er flyttet ud fra forsamlingshuset og er blevet en egentlig forretning. Dette kommer til udtryk i en gennemsnitlig årlig vækst i ligaklubbernes samlede omsætning på 21 % fra 1993 til 2005[15]. Spillerne har samtidig bevæget sig mod mere professionelle ansættelsesforhold, ligesom antallet af kontraktspillere på både deltid og fuldtid er vokset støt. Væksten skyldes især en voksende medieeksponering og seernes håndboldforbrug[16]. Ifølge undersøgelsen kan 85 % af klubbernes sponsorindtægter og 75 % af den samlede omsætning tilskrives indtægter, der er direkte relateret til den øgede tv-eksponering. Kommunerne har også været engageret i denne udvikling gennem investeringer i opvisningsanlæg. Endelig peger undersøgelsen på, at der er en tæt sammenhæng mellem klubbernes økonomiske styrke og den sportslige placering, og at denne tendens er blevet stadig tydeligere i de seneste år. De danske kontraktspillernes lønstigninger og indkøb af dyre udenlandske spillere spiller en vigtig rolle i den sammenhæng.

Håndboldøkonomiens udvikling betyder, at ligaklubberne samlet set er blevet stillet overfor en række udfordringer, og at det i dag kræver væsentlig flere økonomiske ressourcer at klare sig i toppen af ligaen. Det er ikke kun spillerne, der er blevet professionaliseret. Der stilles også større krav om en professionel administration til at håndtere både de sportslige aspekter og de økonomisk administrative opgaver i form af salg af sponsoraftaler og sponsorpleje. Udviklingen af Slagelse FH og Anja Andersens Dream Team afspejler i store træk denne udvikling.

Håndbold i Slagelse

I Slagelse er der en lang tradition for håndbold som breddeidræt med klubber som Holmstrup Boldklub af 1944 (HB 44), Arbejdernes Idræts- og Gymnastik forening

(AIG), Slagelse Håndboldklub og Marievang IF. Byen har dog frem til etableringen af Slagelse Dream Team ikke for alvor kunnet markere sig i håndboldeliten. I 1990'erne var der to håndboldklubber tilbage, nemlig Slagelse Håndboldklub og Marievang IF, og disse var ved at slide hinanden op. Hvis der skulle ske en udvikling indenfor håndbolden, var det nødvendigt, at man samlede kræfterne og begyndte at satse mere målrettet. Mulighederne for en sammenlægning af de to klubber blev diskuteret, og det resulterede i etableringen af Slagelse Forenede Håndboldklubber (Slagelse FH) i 1997. Visionen handlede om at udvikle håndboldklubben gennem en målrettet satsning på damehåndbold på eliteplan[17]. En satsning, der samtidig kunne være med til at markedsføre Slagelse og styrke borgernes selvforståelse i den vestsjællandske købstad.

Forud for etableringen af denne eliteenhed for damehåndbold stod Slagelse FH imidlertid i en situation, hvor klubben både på det sportslige og det økonomiske plan var hårdt trængt. Efter sæsonen 1999 var dameholdet rykket fra 1.division ned i 2. Samtidig havde klubben røde tal på bundlinjen og var løbet tør for egenkapital. Endvidere forsøgte Håndboldklubben TMS i Ringsted at sætte en stopper for den videre udvikling af damehåndbolden i klubben ved at tilbyde samtlige spillere at skifte til Ringsted, et tilbud spillerne imidlertid afslog[18].

På dette tidspunkt stod det klart, at Anja Andersen gerne ville tilbage til Danmark og fungere som træner, da hun af helbredsmæssige årsager ikke længere kunne fortsætte som aktiv håndboldspiller i norske Bäkkelaget. Hun havde en overgang forsøgt sig som hjælpetræner i Bäkkelaget hos Frode Kyvåg, men ønskede at starte sit eget hold i Danmark. I første omgang havde hun forhandlet med håndboldklubben Roar i Roskilde, men her var problemet, at klubbens herrehold var i ligaen, mens dameholdet var i 1. division. Et samarbejde med Anja Andersen ville betyde, at klubben skulle prioritere om og primært satse på damehåndbolden, hvilket var et dilemma for klubben. Det var afgørende for Anja Andersen, at det elitehold, hun ønskede at skabe, havde optimale betingelser og ikke skulle konkurrere med andre klubber om publikum og sponsorers opmærksomhed. Det var således hendes vurdering, at en placering på Sjælland uden for København måtte være ideel. I Jylland havde man allerede en række elitehold med bl.a. Viborg, Kolding og Ikast, og på Fyn herskede GOG, mens København havde FCK samt hovedstadens øvrige attraktioner. Sjælland var stadig uopdyrket land med hensyn til damehåndbold på topplan. I Roskilde var man imidlertid ikke parat til at tage dette skridt fuldt ud.

Valget faldt i stedet på Slagelse, hvilket skyldes et sammenfald af flere omstændigheder. Dels havde man her en vision om at satse på elitedamehåndbold, dels havde klubben gennem en af sine trænere, Jes Christensen, en personlig kontakt til Anja Andersen[19]. Jes Christensen udgjorde sammen med Gert Hansen i 1999 trænerteamet i Slagelse FH, og de var blevet enige om at kontakte Anja Andersen, som derefter gik med til at holde et møde først hos Jes Christensen privat og senere på SAS hotellet i København. Til stede fra klubben ved disse møder var, foruden de to trænere fra Slagelse FH, formand Bjarne Stenbæk og sportschef Mogens Buhr. Anja Andersen havde ved det andet møde den norske træner Frode Kyvåg som sin bisidder. Anjas betingelse for et samarbejde var, at hun skulle have 50 % af de stemmer, der kunne have indflydelse på den professionelle afdeling. Det næste skridt var, at begge parter skulle undersøge det økonomiske grundlag for samarbejdet. Først og fremmest skulle der skaffes fire hovedsponsorer. Anja Andersen skulle skaffe to, og Bjarne Stenbæk og klubben skulle skaffe to.

Det var en afgørende forudsætning for projektets gennemførelse, at klubben kunne få det lokale erhvervsliv til at give økonomisk opbakning med sponsorater af en vis størrelse. Klubben havde i 1997 forsøgt at afholde et større erhvervsengagement, uden at det dog resulterede i støtte til en elitesatsning. Formanden beskriver stemningen fra dette møde således:

"...Pressen var begejstret, gæsterne var opstemte, og vi fik det ene skulderklap efter det andet. I klubben var vi nærmest berusede, men vi skulle hurtigt blive ædru igen, for lige uden for solstrålerne i mødelokalet ventede nemlig den grå hverdag. Det fantastiske møde gav ikke klubben

meget andet end en udgift, som vi reelt ikke havde råd til at betale. Da alle de gode viljer skulle udmøntes i kontant opbakning, var den euforiske juni-stemning blevet til en beklagende slåen ud med armene hos langt de fleste. De fandt tilbage i den dynamiske Slagelse-hygge - og det var fortsat ikke muligt for os at vinde forståelse for, at vil man have et afkast f.eks. i form af en placering på Danmarkskortet, må man investere..." (Stenbæk 2006, s.4).

I 1999 var situationen imidlertid en anden, der var nu en reel mulighed for at få Anja Andersen til Slagelse som træner. Der blev afholdt endnu et erhvervsarrangement, denne gang hos Grønvold & Schou, og klubben kunne gå fra mødet med tilsagn fra Harboe Bryggerierne og Grønvold & Schou samt en garanti på de 1,4 millioner, man ifølge aftale med Anja Andersen skulle stille med. Det blev således virksomheder som Harboe Bryggerierne, Fujitsu Siemens[20], Grønvold & Schou, KTB Totalbyg og Iveco, der de første år var med til lokalt at skabe det økonomiske fundament for eliteholdet. Desuden gik Get2Net og Spar-kæden ind med hovedsponsorater på Anja Andersens side[21]. Hermed var det økonomiske grundlag for Slagelse Dream Team lagt. På en ekstraordinær generalforsamling i Slagelse Forenede Håndboldklubber den 16. december 1999 blev det vedtaget at indgå i et treårigt samarbejde med Anja Andersen. Gennem en ændring i vedtægterne blev magten i klubbens professionelle afdeling overladt til et eliteudvalg, hvor Anja Andersen sad på 50% af stemmerne. Hun begyndte i klubben den 10. februar 2000. I samme forår spillede hun to kampe for Slagelse og var med til at sikre, at holdet rykkede op i 1.division. Fra maj 2000 blev hun træner og sportschef, og året efter rykkede holdet op i håndboldligaen, hvor de blev nr. 5.

Skulle satsningen på elitehåndbold lykkes, var det vigtigt, at også Slagelse Kommune blev taget i ed på, at den var i stand til at rumme et håndboldhold i verdenseliten. I kommunen var man positiv overfor projektet, der var et ønske om at støtte håndboldklubben i det omfang, det kunne lade sig gøre indenfor kommunalfuldmagtens rammer[22]. Det vil primært sige ved at stille træningsfaciliteter til rådighed samt yde driftstilskud efter bestemmelserne i folkeoplysningsloven. Samarbejdet mellem kommunen og Slagelse FH blev dog efter et par år udvidet med en egentlig markedsføringsaftale, der var med til at placere kommunen blandt de fem største enkeltbidragsydere til klubben.

Nu var scenen sat, og allerede ved det første pressemøde, hvor Anja Andersen blev præsenteret som træner for det nye elitehold i Slagelse, blev de høje ambitioner omsat til et konkret mål, der gav genlyd i hele medieverdenen. Træneren og Slagelse Forenede Håndboldklubber ville på tre år skabe verdens bedste håndboldhold. På et øjeblik kom byen i mediernes søgelys, og da Slagelse Dream Team i maj 2004 vandt over Krim Ljubljana fra Slovenien på deres hjemmebane og Champions League mesterskabet dermed var hjemme, var dette mål nået, selv om det tog et år længere end Anja først havde meldt ud. Det var de færreste, der i 1999 havde troet, at det på så kort tid kunne lade sig gøre at skabe de resultater, Anja Andersen, spillerne og klubben formåede.

Efter at Slagelse Dream Team rykkede op i håndboldligaen, har holdet vundet ikke færre end 13 titler[23] og slået et utal af rekorder. Således vandt holdet samtlige kampe i 2003 og var ubesejrede i ligaen i sæsonen 2002-03. Slagelse FH var den første danske klub, der vandt Champions League (2003-04), ligesom eliteholdet i fem sæsoner i træk (2002-03 til 2006-07) vandt ligaens grundspil.

I sæsonen 2006-07 vandt holdet ligaen med maksimumpoint, ligesom de vandt slutspillet i både DM og Champions League. For tredje gang kunne holdet hente håndboldens mest eftertragtede trofæ hjem.

I de år der er gået, siden Slagelse FH indgik aftale med Anja Andersen og begyndte målrettet at satse på elite kvindehåndbold, har klubben gennemgået en udvikling, som også på det organisatoriske og administrative plan har sat sig sine spor og givet udfordringer undervejs. Klubben har udviklet sig fra en folkelig sportsforening, hvis damehold prægede divisionerne i en årrække med enkelte besøg i landets bedste række i sæsonerne 1988-89 og 90-91 til at indgå i håndboldens absolutte top i Europa med sin særlige eliteenhed. Administrationen blev gradvist professio-

Slagelse Dream Team, efter holdets 3. sejr i Champions League 2007. Foto: René Lystrup, Dream Team Support.

Slagelse Dream Team after their 3rd victory in the Champions League 2007. Photo: René Lystrup, Dream Team Support.

naliseret for at kunne håndtere de voksende krav til både sportslige og forretningsmæssige beslutninger, og der blev ansat en administrerende direktør samt en pressechef, som kunne være med til at udarbejde strategier og styre mediernes stadig voksende interesse for Dream Team, spillerne og ikke mindst Anja Andersen som person. Slagelse FH's udvikling følger således i store træk den tendens omkring professionalisering på det sportslige såvel som på det administrative område, som Storm & Almlund (2006) peger på i deres undersøgelse af håndboldøkonomien indenfor dansk elitehåndbold. I forhold til andre danske ligaklubber, som f.eks. AaB Håndbold og Viborg Håndboldklub A/S, som valgte at tage skridtet fra forening til forretning fuldt ud og etablere sig som egentlige selskaber i juridisk forstand, holdt Slagelse DT fast i den folkelige forening som organiseringsform. Eliteenheden blev forankret i foreningen med et eliteudvalg som bestyrelse, og gradvist blev der stillet stadig større og større krav til træningsfaciliteter, kontorlokaler, mulighed for sponsorpleje og professionalisering af administrationen.

Der var en række fordele ved at fastholde den folkelige forening som organiseringsform i forhold til bestemmelserne i folkeoplysningsloven. Som folkelig forening kunne Slagelse FH på lige fod med andre foreninger modtage støtte via tipsmidlerne samt få stillet træningsfaciliteter gratis til rådighed af kommunen. I takt med eliteenhedens voksende

behov for træningsfaciliteter og fleksibilitet i tilrettelæggelsen af træningstider og adgang til Antvorskovhallen kunne der imidlertid godt opstå en interessekonflikt mellem eliteholdets forventninger og den kommunale praksis, der med henvisning til kommunalfuldmagten regulerede fordelingen af træningsfaciliteter mellem kommunens forskellige foreninger. Efterhånden som Slagelse Dream Team blev mere og mere professionaliseret, blev dette misforhold stadig tydeligere. Satsningen på eliteenheden betød samtidig, at Slagelse FH's øvrige foreningsaktiviteter og hold for en periode måtte køre på et lavere blus.

I januar 2007 tog Slagelse FH et afgørende skridt i adskillelsen mellem klubbens folkelige foreningsaktiviteter og den professionelle eliteenhed, idet selskabet Dream Team A/S med Anja Andersen og Brian Mollerup som ejere overtog driften af kvindernes ligahold. Dream Team A/S har lejet licensen til kvindeholdet af Slagelse FH for en 10-årig periode frem til 2017.

I det følgende vil blikket blive rettet mod Dream Team set indefra. Jeg vil redegøre for den professionelle praksis som håndboldspiller samt præsentere den fankultur, der udspiller sig omkring håndboldklubben i Dream Team Support.

Livet i og omkring klubben – Dream Team set indefra

Slagelse Dream Team har fra begyndelsen haft en ambition om, at holdet skulle blive verdens bedste. Denne ambition har fungeret som motivation for såvel træner som spillere og fans. Anja Andersen har ønsket at udvikle sine spillere og få dem til at yde deres absolut bedste både til træning og under kampene, og hun har haft sans for at samle et hold af unikke talenter fra både ind- og udland og fremelske deres personlige egenskaber samtidig med, at der er blevet lagt vægt på den samlede holdindsats. Glæden og det legende element ved spillet har været et centralt omdrejningspunkt, og det har været med til at gøre håndbolden underholdende og interessant for publikum og fans at se på.

Anja Andersen har som træner meget bevidst forsøgt at gøre op med såvel jantelov som det såkaldte kvindelige "cirkelfællesskab"[24], hvilket tydeligt er blevet demonstreret både på banen og i de sammenhænge, hvor holdet og Anja Andersen som træner signalerer deres synspunkter i det offentlige rum. Således har træneren en række sentenser, der klart signalerer en antitese til det fremherskende syn på kvinder i elitesport i en mandsdomineret idrætsgren, som Alice Bach taler om (Bach 2002). Som eksempel på disse sentenser er bl.a. "Fuck janteloven", som nærmest er blevet synonym med Anja Andersen sammen med fuckfingeren[25]:

Anja Andersen har som træner bevidst forsøgt at gøre op med den danske jantelov og det fremherskende syn på kvinder i elitesport i en mandsdomineret idrætsgren. De 10 bud i hendes anti-jantelov optræder på T-shirts på spillere og supportere samt på klubbens hjemmeside.

The trainer, Anja Andersen, has deliberately attempted to contradict the Danish Jante Law and the prevalent attitude to women in the world of male dominated elitesport. The 10 commandments in her anti-jante law campaign decorate the t-shirts of the players and supporters, and also the club's homepage.

På Slagelse Dream Team bliver spillerne opfordret til at give sig 100 procent og være stolt af en god præstation, uden at det skaber splid i sammenholdet blandt spillerne, hverken på eller udenfor banen. Det forventes, at den enkelte spiller tager chancer, og at de udnytter og udvikler deres potentiale fuldt ud. I det følgende vil dette billede af Dream Teams sportslige profil blive uddybet ud fra et spillerperspektiv. Der vil navnlig blive lagt vægt på holdets sportsfaglige visioner og værdier.

Dream Teams profil

Når man beder spillerne på Dream Team om at beskrive holdets sportslige profil og deres motivation for at spille i klubben, tegner de samstemmende et billede af et hold præget af en vindermentalitet, hvor sammensætningen af individuelle talenter er med til at udvikle holdet som en helhed. De ældre og erfarne spillere inspirerer og motiverer de yngre spillere. Niveauet er utroligt højt, og alle bliver presset til at yde deres absolut bedste. Det er træner Anja Andersen, som har skabt holdet og den særlige mentalitet, der kommer til udtryk. Hun har været i stand til at guide sine spillere til hele tiden at udvikle deres eget særlige potentiale og styrke også deres svage sider. Mette Melgaard, der har spillet for Slagelse Dream Team, siden holdet rykkede op i ligaen i 2001, beskriver holdet således:

"... Jeg synes, at det er et vinderhold, og det er ikke mindst noget Anja har skabt. Hun er utrolig god til at få spillerne til at gå i den rigtige retning, og få dem til at arbejde sammen mod fælles mål og jeg synes...Anja vil gerne have at vi kunne være et hold der er bedst i modgang, og det synes jeg at vi har vist utroligt mange gange. Ellers kunne vi heller ikke have vundet det, vi har vundet, og jeg synes, at vi har et godt sammenhold, og vi har altid stået sammen når det virkelig gjaldt..."[26].

Sammenholdet og holdets vindermentalitet er båret af drømmen og viljen til at vinde, og det er disse drømme samt udsigten til personlig håndboldmæssig udvikling, der har været motiverende for spillerne i deres valg af klub. Anja Andersen har fra starten givet sine spillere et mål, og i sammensætningen af holdet har hun haft blik for deres forskellige talenter, og hun har søgt at få de individuelle præstationer til at løfte holdet som en helhed. Netop spillernes forskellighed fremhæves af flere som en særlig styrke. Mette Melgaard uddyber dette billede yderligere:

"... vi er utrolig forskellige alle sammen, men det er også lidt det der har været vores styrke, at der er ikke rigtig nogen der er ens og samtidig så har vi jo haft nogle fantastiske spillere. Der har virkelig været nogle enere, der har trukket holdet. Så det er sådan en blanding af - jeg synes vi har haft en god blanding af unge og gamle også. Der har været nogle unge, som virkelig har kæmpet for det, og der har været nogle gamle, som har vist vejen, hvordan de unge skulle gøre, og det tror jeg er utroligt vigtigt..." [27].

I overensstemmelse med undersøgelsen fra Idrættens Analyseinstitut (Storm og Almlund 2006) har Dream Team også gennemgået en høj grad af professionalisering. Der er blandt andet hentet en række udenlandske spillere[28] til klubben, ligesom der på det organisatoriske plan er blevet tilknyttet personer med relevante kompetencer til at varetage den daglige administration, håndtering af pressen samt praktiske opgaver i forbindelse med træning og afvikling af kampe. Således har Dream Team sit eget hold af fysioterapeuter, der sørger for genoptræning af skadede spillere samt en læge, der følger holdet til samtlige kampe. I det hele taget har man fra klubbens side søgt at skabe de optimale betingelser omkring spillerne, så de kan koncentrere sig om træningen og forberedelserne til de forskellige kampe. Når man som ung spiller kommer til klubben, er det noget der bliver lagt meget mærke til. Der er sørget for alle praktiske detaljer, og klubben forsøger at få spillerne til at føle sig godt tilpas i deres nye omgivelser. Det drejer sig om alt lige fra hjælp til at finde et sted at bo, flytning og indretning og til sociale arrangementer. Der er hele tiden nogen til rådighed, som spillerne kan spørge til råds, og vandflaskerne er altid fyldt op. Anja Andersen

har som professionel spiller selv oplevet, hvordan det er at være i en klub, hvor der ikke altid er check på tingene. Hun har prøvet at føle sig ensom og ladt i stikken[29]. Det er blandt andet derfor, hun lægger stor vægt på, at spillerne bliver godt behandlet, og at der i klubben er styr på alle de praktiske forhold omkring spillerne.

Det voksende antal professionelle udenlandske spillere på holdet har været med til at udvikle håndbolden og tegne dets sportslige profil. Kamilla Kristensen, der i 4 år har været stregspiller på Dream Team, mener, at de mange udenlandske profiler har været med til at løfte niveauet ikke bare på holdet, men i håndboldligaen generelt. Denne tendens betyder, at der er blevet en stor niveauforskel i toppen af dansk elitehåndbold. Det har været vanskeligt for mange danske spillere at få spilletid til ligakampene og følge med udviklingen i toppen af eliten. Kamilla Kristensen beskriver dilemmaet, som hun selv har oplevet det, på denne måde:

"...Da jeg måske var den der sad bagerst på bænken til de fleste af kampene, og der kom flere og flere udlændinge til, så blev man jo sådan lidt sur i skægget og tænkte: altså hvorfor lader vi ikke os danskere spille? Men nu hvor jeg så har fået kæmpet mig vejen frem til at være i hvert fald med på holdet hver gang og spillet en del, så er jeg bare glad for det, fordi at så er man med i verdens bedste liga, og det er jeg sikker på, at udlændinge også gør den til..."[30]

Da Kamilla Kristensen kom til klubben og rykkede op fra junior til seniorspiller, var hun meget ydmyg overfor holdets daværende stjernespillere og var primært fokuseret på at lære og udvikle sig som håndboldspiller. Efterhånden som tiden gik, og hun følte, at hun havde lært meget og håbede at få lov til at spille, fik hun at vide, at hun skulle sidde over, og hun blev skuffet gang på gang. Det var både en fysisk og en mental kamp hver gang at skulle sætte sig op til en kamp og så alligevel blive vraget. Efter 2 år som seniorspiller havde Kamilla Kristensen stadig ikke fået spilletid til en kamp. For at bevise sit værd forsøgte hun til træningen at give sig endnu mere, og hun styrketrænede

Bojana Popovic i aktion overfor Viborgs forsvar i slutspillet om DM 2007. Foto: René Lystrup, Dream Team Support

Bojana Popovic in action against Viborg defence in the final match of DM 2007. Photo: René Lystrup, Dream Team Support

også mere. Samtidig forsøgte hun at finde ud af, hvad Anja Andersen lagde vægt på hos en god håndboldspiller. Når Anja til træningen sagde: "at en håndboldkamp den skal vindes i forsvaret", så forsøgte Kamilla Kristensen at engagere sig fuldt ud i forsvaret og råbe og skrige, og hvad der ellers skulle til. Det arbejdede hun meget på, især da hun gik fra andet til tredje års senior. Til sidst gav det pote, og hun blev gradvist tildelt mere og mere spilletid. Set i bakspejlet mener Kamilla Kristensen, at den hårde kamp for at komme på holdet har været med til at gøre hende til en bedre og stærkere spiller[31].

Den professionelle praksis

På Dream Team indgår spillerne i en professionel praksis, der styrer hverdagen på en lang række områder. Først og fremmest skal spillerne følge træning og forberedelserne til sæsonens forskellige kampe, men også udenfor banen må spillerne agere som professionelle og repræsentere klubben overfor sponsorer, supportere og publikum. For at

Anne Loft skriver autografer efter et pressemøde, hvor Dream Team har spillet mod Ikast Bording i Antvorskovhallen. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Anne Loft signing autographs after a press meeting. Dream Team had just played against Ikast Bording in the Antvorskov Sportshall. Photo: Southwest Zealand Museum

aktiviteterne udenfor banen ikke skal optage for meget af spillernes tid, er det klubben, der koordinerer, hvem som skal optræde ved diverse sponsorarrangementer, pressemøder med mere, så opgaverne bliver ligeligt fordelt. Klubben har ansat en pressechef til at håndtere al kontakt til medierne. Hvor journalister tidligere henvendte sig direkte til spillerne, går al kontakt nu igennem pressechefen. Spillerne har mulighed for at takke nej til interview, og træneren kan blive skærmet af for pressens altid nysgerrige blikke. Ud fra et spillerperspektiv er det især træning og kampe, der fylder i hverdagen og udgør størstedelen af den professionelle praksis.

Det er i høj grad spillesæsonens samlede program, der styrer, hvorledes spillernes professionelle praksis bliver sat i scene. Anja Andersen og klubben opstiller en række overordnede mål, som træningen og forberedelserne til de enkelte kampe og turneringer bliver tilrettelagt efter. Hvert år fungerer som en cyklus, hvor holdet skal toppe til kampene i Champions League. De begynder i foråret halvvejs inde i sæsonen. Det er selvfølgelig vigtigt, at spillerne er i form til at klare grundspillet i den danske liga, og det har da også altid været målsætningen at vinde grundspillet og DM. Mens andre klubber træner hårdt i hallen op til sæsonstart efter sommerferien, så har spillerne på Dream Team mest løbet og styrketrænet for at holde formen oppe, mens haltræningen først er blevet intensiveret i løbet af sæsonen. I de sidste par år har holdet ikke haft nogen træningskampe inden sæsonsart. Det har været trænerens opfattelse, at der har været rigeligt med kampe under turneringerne, og at nogle af disse må fungere som træningskampe. Denne overordnede strategi har vist sig effektiv i forhold til at toppe spillemæssigt i Champions League. Selv om spillerne ikke altid har følt sig helt klar til sæsonstart i den danske liga, og spillet måske har været af svingende kvalitet i efteråret, så har Dream Team formået at vinde grundspillet i fem sæsoner i træk fra 2003 til 07 samt erobret det danske mesterskab tre gange i 2003, 2005 og 2007.

Træningen af spillerne i Dream Team er opdelt i en sommer- og en vinterperiode. Fra maj til august bliver der normalt trænet håndbold to gange om ugen, mens der bliver brugt tre dage på løbe- og styrketræning. Hen over sommeren har spillerne desuden to fridage om ugen.

Når vintersæsonen går i gang, bliver selve håndboldtræningen intensiveret til fire gange om ugen, for eksempel mandag, tirsdag, torsdag og fredag. Styrketræningen finder sted onsdag og søndag, og lørdag er typisk kampdag. Hvis der er to kampe i den samme uge, bliver enten en styrke- eller en haltræning aflyst, afhængig af hvilken dag der er tale om. I september og oktober har spillerne kun to eller tre fridage på en måned.

Det er ikke fordi der bliver trænet mere i Slagelse Dream Team end i andre klubber snarere tværtimod. F.eks i Viborg bliver der trænet håndbold seks til syv gange om ugen. Dertil kommer løbe- og styrketræning, og nogle gange endda to gange håndboldtræning på en dag, så der er stor forskel på træningsmængden imellem klubberne.

Det er Anja Andersens holdning, at for meget håndbold-

træning går ud over spillernes engagement og den energi, de lægger i spillet. Selvom antallet af håndboldtræningsdage i Dream Team er lavere end i mange andre klubber, så er intensiteten i træningen ifølge spillerne til gengæld meget højere, fordi de opsparer energi og glæder sig til at komme til træning. Angriberen Bojana Popovitch, der har spillet på Dream Team i fem år, heraf tre som anfører, uddyber, hvordan træning og mentaliteten på holdet adskiller sig fra, hvad hun har været vant til i Jugoslavien:

"...Der er mange ting, der er forskellige. Vi trænede i Jugoslavien i Buduenost i fire år. Og de træner anderledes end vi [Dream Team] træner. De har flere træninger og mindre kvalitet til træningen. Vi har mindre træning og mest kvalitet. Vi træner en gang om dagen i to timer, de træner to eller tre gange om dagen, men ikke med det tempo, som vi har. Eksempel[vis] hvis du spørger om hold...serberne eller jugoslaverne, de har et temperament og mentalitet, som er anderledes end i Danmark. Vi [serbere] har et temperament, og vi viser følelser. Vi viser, når vi er sure, når vi er glade, vi viser det. I Danmark der er det lidt mere koldt...det er anderledes ...jeg ved ikke. Med det hold hvor jeg har haft det bedst, det var det hold, hvor jeg kunne snakke og sige, at det var okay, det var godt, men jeg har ikke haft de resultater, så jeg kan ikke...det er lidt...Jeg synes at det system, som vi har her [i Dream Team], det er et system som giver resultater..."[32]

På Dream Team søger Anja Andersen i vid udstrækning at fremelske spillernes individuelle styrker og engagement, og her må man gerne vise sine følelser og temperament. Hun ønsker at gøre op med janteloven og den lidt kolde danske mentalitet, som Bojana beskriver, ved at få spillerne til at tro på sig selv og turde begå fejl. Det er glæden ved håndbold og viljen til sejr, der skal drive værket.

Træning og spillestil

Håndboldtræningen i Dream Team er altid fokuseret og målrettet mod bestemte kampe. I hallen afprøver holdet angrebs- og forsvarsstrategier tilpasset det pågældende modstanderhold, og kampene bliver gennemspillet, så spillerne er klar til selve dagen. Den professionelle praksis som spiller på Dream Team bliver oplevet som meget intens og bliver for de fleste det centrale omdrejningspunkt i hverdagen. Mette Melgaard beskriver det således:

"...Hele ens liv er jo sporet ind på netop at man skal spille de kampe. Man planlægger sin daglige dag efter at man skal til træning. Hvornår man skal spise, hvornår man skal handle, hvornår man skal gøre de ting, og man skal også lige have passet sin skole ind, og når man så kommer til træning, så har Anja planlagt, hvordan træningen skal forløbe og vores herrespillere får besked på hvad vores modstandere laver af angrebsstarter, og så træner vi mod dem, og det er bare så intens, fordi vi ved, når vi kommer til kampen, så er det ligesom om, at vi har spillet den kamp 20 gange. Og de første gange altid, når vi spiller mod herrerne, jamen så taber vi stort og jo tættere vi kom på den finalekamp, så blev det bedre og bedre og der blev spillet hårdere og hårdere. Jamen altså når man styrketræner, så ved man lige præcis, hvad det er man skal gøre, man ved, nu skal vi træne på det, og nu skal vi blive bedre til det i træningen. Det hele var så koncentreret at hver enkelt lille ting vi gjorde, det var jo planlagt..."[33].

Dream Teams angrebsspil er bygget op om, hvad de enkelte spillere er gode til, og hvordan de skal komme frem til scoring, mens forsvarsspillet i højere grad er baseret på modstanderholdenes spillestil. Anja analyserer sig frem til modstandernes stærke og svage sider, og i træningen bliver klubbens bedste seniorherrespillere brugt til at agere modstandere. Herrerne laver de samme angrebsstarter som modstanderholdene. Fordi de er fysisk stærkere end de kvindelige spillere, holdet skal spille imod, er træningen ofte hårdere end selve kampene. I andre klubber bliver herrespillere også brugt i træningen af dameelitespillere, men det er ofte herrejuniorspillere og ikke de noget stærkere og hurtigere seniorer. Ifølge flere af spillerne på DT er de bedste kvindelige håndboldspillere gerne teknisk stærkere end herrerne, og de har et bedre overblik, mens herrerne er hurtigere og fysisk stærkere. Det er navnlig i forberedelserne op til de store finalekampe, at Dream

Håndboldtræningen af spillerne på Dream Team foregår i Antvorskovhallen i Slagelse. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Handball training with the players from Dream Team takes place in the Atvorskov Sportshall in Slagelse. Photo: Southwest Zealand Museum.

Team har trænet mod herrespillerne, og det har gjort dem i stand til at spille hårdere og hurtigere. Der skal bruges flere kræfter, takles hårdere og løbes mere, når de spiller mod herrerne. Denne spillestil har været med til at skaffe resultater og gøre Dream Team til en frygtet modstander, men den har også betydet, at holdet ligger langt nede på "fairplaylisten" på grund af sit fysisk hårde spil. Det er dog ikke noget, der bekymrer en spiller som Kamilla Kristensen. Hun mener, at det er en del af sporten, og man behøver ikke at undskylde, bare fordi man er fysisk stærkere og kan takle hårdere end en modspiller.

Hver træningsgang er nøje planlagt og indeholder en række elementer, der går igen fra gang til gang. Kamilla Kristensen beskriver en typisk håndboldtræning således:

"...Hvis vi tager sæsonperioden, som der jo er flest dage af, så mødes vi et kvarter før træning. I år har vi trænet fra halv fem til halv syv - to timer. Så mødes vi et kvarter før og tapes, hvis man skal tapes og hvis det er en almindelig dag, og vi ikke skal spille kamp dagen efter, så starter vi med at spille en ½ times fodbold eller det kommer an på, hvilket humør Anja er i, en masse løb op til midten. Og når vi så enten har spillet fodbold eller løbet os varme, så kaster vi lidt, så alle er varme i skulderen og [så] varmer [vi] målmanden op eller målmændene, det er der jo gerne. Og når vi så har varmet dem op, så kommer den taktiske del så ind i det. Ved vi, at vi skal spille mod Aalborg lørdag, og det er mandag, så skal vi have fundet de modtræk frem, der skal bruges mod Aalborg. Så træner vi gerne forsvar, det træner vi meget, og så er der selvfølgelig et andet hold. Vi har haft meget brug af at træne mod herrerne. Så leger vi, at herrerne der nu lige er på banen, de er Aalborg, så ved vi, at det er...ja hvem der nu lige er på Aalborgs hold.

Og så skal man sætte sig ind på at ...de får så også at vide, at de skal gøre som den person, der nu er på det hold, og så sætter man sig ind i hvordan at det er, bevægelserne er: sådan skal du takle, og sådan skal du dække op og sådan noget. Og så træner vi lidt angrebsstarter, og hvad der nu skal klares mod Aalborgs forsvar. Der er herrerne igen forsvar og så til sidst, der spiller vi gerne, hvor lang tid der nu er tilbage, altså en ½ time eller sådan noget mod Aalborg, for ligesom at få trænet det ind. Og sådan er det faktisk hele ugen op til kamp. Vi leger en hel uge, at vi spiller mod det hold, vi nu skal møde, og det synes jeg har været rigtig, rigtig godt. Vi kender jo personerne på de andre hold så godt, at man ved jo godt, hvordan de spiller og hvad man skal, men alligevel bare det at få det banket ind i hovedet hele ugen: sådan gør [de], sådan gør de - nå ja det er lige sådan, at du skal gøre...[34].

Når spillesæsonen først er i gang, er træningen således meget taktisk, og spillerne bliver forberedt ned til den mindste detalje i forhold til de modstandere, de skal møde. Det foregår både i håndboldhallen og i taktiklokalet, hvor Anja opsummerer for spillerne, hvad de skal huske og lægge særlig vægt på, så de er fokuserede til de enkelte kampe. Sådan er træningerne tilrettelagt i den periode, hvor Dream Team har kampe, kun afbrudt af en juleperiode, hvor landsholdet har samling, og nogle af spillerne er væk. I denne periode bliver træningen mere personlig. Den handler om at udvikle den plads, spilleren har på holdet. Som stregspiller øves der for eksempel en masse skud fra stregen og forskellige typer af spring, og der bliver øvet personlige detaljer og finter, som kan bruges til at raffinere spillet og fastholde glæden ved håndbold. Det er ikke kun træningen i håndboldhallen, der er personligt tilpasset de enkelte spillere, også løbe- og styrketræning bliver i vid udstrækning tilrettelagt og tilpasset individuelt. Det er den håndboldmæssige udvikling, der står i centrum, og Anja Andersen lægger vægt på, at spillerne selv går ind og tager ansvar. Hun sætter spillerne i gang, men de skal selv vide, hvad der skal udvikles. Spillerne arbejder sammen med træneren i denne proces, og de hjælper hinanden til at udvikle sig håndboldmæssigt ved at give og modtage konstruktiv kritik i træningen. Man kan tale om, at træneren giver spillerne en grundpakke, som de selv og i samråd med træneren forsøger at videreudvikle. Kamilla Kristensen giver et eksempel på, hvordan denne proces foregår hos stregspillerne på holdet:

"... Hvis vi nu tager min egen plads, det er den, jeg ved mest om, så stiller vi os ind på stregen, og Anja siger, at vi skal øve os i at springe højt og have løftet arm. Altså [at] man skal have høj arm, så man kan skyde over alt i målet, og det siger hun så til os at vi skal, og så går hun jo så op og hjælper i den anden ende, hvor der for eksempel er bagspillere. Det er ikke sådan, at hun skal stå og overvåge os og sige husk nu husk nu...det er noget, [hvor] vi så husker hinanden på det. Og så kan jeg for eksempel...så kan man godt rette hinanden lidt ind. Altså så lægger vi lidt mere på, vi prøver at springe højt, men også til siden for at tage målmanden med. Og...ja hun kommer ligesom med grundpakken og siger: det er det vigtige, og det er det vigtige, og så udvikler man det lidt selv, og det gør vi sådan..."[35].

Ansvar for egen læring og udvikling er ikke kun noget, der kommer til udtryk under træningen. Der er tale om en særlig mentalitet, hvor spillerne af træneren får stillet en række redskaber til rådighed, som de tænker videre over og integrerer i spillet og kampene. Hvis Anja Andersen for eksempel ønsker en bestemt angrebsstart, er det ikke altid, at hun fortæller præcis, hvor spillerne skal stå i den pågældende formation, men så snakker spillerne sammen og retter lidt til efterhånden. Det drejer sig om indlevelse og engagement, og her smitter træneren i høj grad af på sine spillere.

Når man som tilskuer overværer en håndboldtræning med Dream Team i Antvorskovhallen, får man indtryk af et hold fuld af energi, der som et symfoniorkester afstemmer de forskellige instrumenter og indsatser før den næste koncert, og der er en særlig stemning i hallen. Anja Andersen styrer slagets gang på banen, og som en dirigent igangsætter hun de forskellige øvelser og taktiske opstillinger, mens tre fysioterapeuter på sidelinjen genoptræner

skadede spillere, som skal have styrket eller smidiggjort særlige muskelgrupper. Træningen bliver overværet fra tilskuerrækkerne af supportere, spillernes venner, kærester, familie og tilmed et par hunde, der tilhører nogle af spillerne. Det meste af tiden er hundene dog i et tilstødende kontor, som klubben råder over. Hallen oser af energi. Træningen består efter opvarmning, kasteøvelser og skud på mål i særlige taktikker i forbindelse med forsvars- og angrebsspil samt hurtige frem- og tilbageløb, der skal optimere kontraangreb og mobilisere forsvaret. Til denne del af træningen er spillerne delt i to hold, hvor det ene er iført orange veste. Tempoet er højt, og spillerne kæmper som i en rigtig kampsituation kun afbrudt af Anjas fløjt i dommerfløjten, når en detalje skal gentages og pudses af. Spillerne bliver løbende skiftet ud med korte pauser på bænken for at holde tempoet i kampen oppe, og de opmuntrer hinanden med tilråb samt komplimenter, hvis en detalje, for eksempel et skud, en finte, en aflevering eller en redning har været særlig god. Tonen mellem spillerne er venlig, og det er tydeligt, at de kan lide hinanden og går op i sporten med gejst og entusiasme.

Livet udenfor Dream Team

For at få det maksimale udbytte af træningen skal hverdagens øvrige gøremål tilrettelægges og forberedes i forhold til den. Det betyder, at det indimellem kan være vanskeligt at passe studier eller arbejde ved siden af håndbolden. Finalerne falder gerne i de perioder, hvor der samtidig er eksamen på universitet eller andre videregående uddannelser, nemlig i januar og juni måned.

I Dream Team bliver der lagt stor vægt på, at spillerne enten arbejder eller uddanner sig ved siden af sporten. Der bliver taget hensyn, og træningen er i vid udstrækning tilrettelagt, så studierne kan passes. Træningen begynder tidligst kl. 16.30, så de, der er under uddannelse, kan nå at komme. Hvis der er en eksamen, bliver det tilrettelagt, så spillerne kan få fri fra træning. Det er også hændt, at spillere er rejst senere til holdets Champions League kampe, fordi de skal til eksamen. Blandt "de ældre" spillere ser man det som en opgave at opmuntre "de unge" til at komme i gang med et studie. Flere på holdet er også i gang med videregående uddannelser som for eksempel medicin, jura og HA. På dette punkt synes Dream Team at adskille sig en lille smule fra det billede, Storm & Almlund (2006) tegner af udviklingen inden for elitehåndbold i Danmark generelt. Her bliver det dokumenteret, at de danske kontraktspillere i dag bruger forholdsvis mere tid på håndbolden og mindre tid på job og uddannelse end tidligere[36].

Selvom flere af spillerne studerer eller arbejder ved siden af håndbolden, så er det ikke ensbetydende med, at det altid går op i en højere enhed. Ofte må fag fordeles over flere semestre, og studietiden bliver forlænget gerne i flere omgange, så hverdagen kan komme til at gå op i en højere enhed.

Kun de udenlandske spillere i Dream Team har en fuldtidskontrakt. Sammen med evt. sprogvanskeligheder begrænser det deres muligheder for studier ved siden af håndbolden. Her er der kun norske Cecilie Leganger, der er i gang med en uddannelse. Hun læser medicin ved Syddansk Universitet. Fra klubbens side bestræber man sig på, at de udenlandske spillere skal føle sig godt tilpas i deres nye omgivelser. Det er et ønske, at de kan blive integreret i en dansk hverdag[37]. Spillerne skal gå til danskundervisning, så snart de kommer til klubben. De udenlandske spillere, der for en stor dels vedkommende kommer fra landene i det tidligere Jugoslavien og Rusland, har sammen med deres medfølgende samlevere et tæt fællesskab udenfor banen, og de mødes jævnligt til sociale sammenkomster hos hinanden. Klubben arrangerer fællesspisninger, hvor samtlige spillere deltager, ligesom spillerne laver fælles ture i byen eller biografen, hvor alle bliver indbudt til at være med. Det er hovedsageligt de yngre spillere, der finder sammen om at gå i byen. Fællesskabet udenfor banen samt den tætte og personlige kontakt til træner Anja Andersen, der også deltager i de sociale arrangementer, har i vid udstrækning været med til at skabe det særlige sammenhold, som spillerne gang på gang fremhæver som en af holdets stærke sider.

Anjas rolle og betydning for spillerne

Når spillerne bliver bedt om at beskrive Anja Andersens rolle som træner og hendes betydning for holdet, tegner der sig et billede af en person, der ånder og lever for håndbolden, og som engagerer sig i sine spillere. Hun sætter sig ind i deres situation og snakker med alle. I modsætning til andre trænere, som spillerne har oplevet, skelner Anja ikke mellem arbejde og fritid. Kontakten til spillerne er ikke begrænset til træning og kampe, men optager også en stor del af tiden uden for banen. Navnlig har hun tilbragt meget tid sammen med de udenlandske spillere for at få dem til at føle sig godt tilpas i deres nye omgivelser. Det betyder, at hun kender sine spillere godt, og at hun har et indtryk af dem som hele mennesker. Hun prøver at hjælpe dem så godt som muligt, hvis de har problemer både håndboldmæssigt og personligt. Det forhold, at Anja Andersen selv har været håndboldspiller og ved, hvordan spillet ser ud fra banen, tillægges særlig stor betydning. Det betyder, at hun bedre kan sætte sig ind i spillernes situation og guide dem igennem kampens hede. Bojana Popovic forklarer, hvordan trænerens evne til at sætte sig selv i spillernes sted betyder meget, når man er presset i en kamp og har svært ved at komme videre:

"*... hun er en type, der var håndboldspiller, og hun kender meget den situation, hvor vi er nu og vi spiller. Hun kan forklare, fordi hun kan huske, hvordan det var, og hun kan forklare, hvad vi skal gøre i det moment, når det er svært, og det er meget vigtigt. Så hun hjælper mig hele vejen, selvom det er kamp, eller det er træning. Hun kan godt se, hvor meget du kan gøre i det moment...er du træt, er du...du tænker forkert og der er nogle ting, du skal gøre for at lave mål. Hun hjælper mig på en måde, som jeg har aldrig [oplevet] fra de andre trænere. Jeg kunne ikke få det fra de andre trænere, for mange af dem var ikke håndboldspillere, de kunne ikke forstå det nogen gange, hvordan det ser ud ude på håndboldbanen. Men hun var der, og hun ved godt præcist hvilke ting i hvilket moment, vi mangler, så...Som person jeg kan ikke ...det er den bedste person jeg har mødt! Fordi hun tænker på alting, hun kan ikke glemme nogen ting også nogle små ting. For eksempel hvis du fejler noget, hun glemmer det ikke, hun spørger hvordan har du det i dag - forstår du?...*"[38].

Trænerens store engagement i spillerne og hendes indlevelse i de enkelte kampe smitter af på spillerne, men betyder også, at holdets sejre og nederlag i vid udstrækning bliver knyttet til Anja Andersen som person frem for til Slagelse Forende Håndboldklubber. Trænerens karismatiske udstråling og store temperament på sidelinjen har altid haft mediernes bevågenhed, og hun har ofte valgt at tage en direkte konfrontation med pressen frem for at lade sine spillere blive hængt ud. Hvis der er blevet rejst kritik af spillere, har hun altid bakket dem op, også selvom det ikke har haft direkte relation til klubben. For eksempel var hun ude og forsvare Kamilla Kristensen, da hun blev sat af landsholdet, og Carmen Lungu, da hun havde problemer med sit rumænske landshold.

Samhørigheden mellem træner og spillere betyder, at sammenholdet på holdet er utrolig stærkt. Spillerne stoler på deres træner og støtter op om de beslutninger, hun tager. Det var blandt andet det, der skete ved den meget medieomtalte episode i Aalborg i marts 2006, hvor Anja Andersen i en ophedet situation i Toms Liga kampen mellem Slagelse DT og Aalborg valgte at forlade banen med sine spillere og efterfølgende blev idømt en hård sanktion fra både det danske og det internationale Håndboldforbund. Selvom bølgerne til tider er gået højt omkring Anja Andersen og Slagelse Dream Team, så føler spillerne, at de har fået utroligt meget ud af at spille på holdet. Dels har de opnået fantastiske sportslige resultater, og dels har de gennemgået en personlig håndboldmæssig udvikling og lært at tage ansvar og tro på sig selv. Dette er ifølge spillerne i høj grad trænerens fortjeneste sammen med de rammer, klubben har formået at skabe om spillerne.

Holdets målsætning om at blive verdens bedste håndboldhold og arbejdet hen imod dette mål har været det centrale omdrejningspunkt. For nogle af spillerne har den personlige kamp for at være med blandt de bedste og gøre sig fortjent til en plads på holdet været en lige så stor oplevelse som de forskellige medaljer, holdet har vundet.

Det gælder blandt andet for Kamilla Kristensen, der måtte kæmpe i mere end to år, før hun fik en plads på holdet:

"...Altså min største oplevelse er på en måde at have fået kæmpet mig vejen op til holdet, fordi jeg ved, at der er mange rundt omkring i klubber, der kæmper og kæmper, og alligevel når de ikke op til at være blandt de 14, eller starte inde for den sags skyld. Og hvis man snakker uden for medaljer og alt det der, så er det min største oplevelse, det er nu at være blevet blandt de 14 og måske starte inde ...ja i nogle af kampene. Det er...ja det er faktisk lidt større end de medaljer, jeg har vundet..."[39].

Slagelse DT support

Slagelse Dream Team stiftede sin egen supporterklub, det nuværende Dream Team Support, den 1. januar 2005. Supporterklubben har i 2006 ca. 860 medlemmer, hvoraf lidt over halvdelen af medlemmerne (55 %) kommer fra Vestsjælland, en tredjedel kommer fra Jylland med en koncentration i Sønderjylland (10 %) og resten er fordelt over resten af landet og i udlandet[40].

Supporterklubben fungerer som en afdeling under Slagelse Dream Team og bliver til daglig ledet af et supporterudvalg med Bjarne Stenbæk som formand. Indtil 2007 fungerede Bjarne Stenbæk tillige som formand for Slagelse FH, ligesom han var medlem af eliteudvalget, klubbens professionelle overbygning. Formandsposten for Slagelse FH blev efterfølgende overtaget af Karsten Madsen, og Bjarne Stenbæk blev i stedet daglig leder af Slagelse Dream Team efter Henrik Dudek.

Supporterklubbens opgave er at repræsentere klubben på hjemmebane og udebane. For at sikre at dette foregår på bedste vis, har supporterne formuleret en række ordensregler, som medlemmerne sætter en stor ære i. Det drejer sig om følgende 7 sentenser[41]:

1 Vi bakker vores eget hold op på en sportslig og fair måde.
2 Vi chikanerer ikke dommere, modstanderhold eller deres supportere, og vi lader os ikke provokere!
3 Som DT supporter er du forpligtet til at overholde de anvisninger, du får af kontrollører og Slagelse DT's egne folk.
4 Vi opfører os altid ordentligt – både på og udenfor banen.
5 Voldelig eller provokerende adfærd tolereres ikke og medfører øjeblikkelig udelukkelse af DT Support.
6 Vi efterlader altid hallen i samme stand, som da vi kom.
7 Vi efterlader altid busserne i pæn og ordentlig stand.

Der hører en hel udrustning til at være supporter med et stort udvalg at tøj og merchandise til både hverdag og fest. Når supporterne møder til en hjemmekamp, er de iklædt deres karakteristiske blå trøjer med sponsorlogo og det sigende slogan: "den 8. spiller på banen". Det henviser til den store støtte, supporterne er for de 7 spillere på banen. Derudover er supporterne udstyret med diverse remedier til at skabe stemning og larm i hallen, det kan være "klappekøller", fløjter, horn, trommer, megafon m.m. Man har endda eget trommesæt og en hel lille rytmesektion, der er med til at opbygge stemningen og understøtte diverse kampråb og slagsange undervejs i kampen. I Antvorskovhallen er supporterne placeret i en hel sektion lige bag modstandernes mål, hvor de kan stresse modstanderholdet mest muligt. Det er et imponerende syn at se hele denne sektion af tilskuerrækkerne farvet i blåt, ligesom de taktfaste kampråb og slagsange må være et skrækscenario for de fleste modstanderhold. I forbindelse med afvikling af kampene er der desuden en række ritualer, som supporterne gennemfører som en fast tilbagevendende tradition både på hjemmebane og udebane. I forbindelse med speakerens præsentation af Dream Team og supporterklubben ruller supporterne et kæmpe banner ud med form som en supportertrøje, der fylder næsten hele den publikumssektion, hvor de sidder.

Som supporter er det først og fremmest interessen for håndbold, der driver værket, men også det sociale sammenhold spiller en vigtig rolle. Medlemsprofilen i DT Support spænder meget vidt, men tyngden af medlemmer er over 50 år, ligesom mange kernefamilier er repræsenteret. Der

Slagelse Dream Team har en stor gruppe af trofaste supportere, der følger holdet både på hjemme- og udebane. For mange er det medlemskabet af Dream Team Support et vigtigt socialt holdepunkt i tilværelsen, og for spillerne betyder det meget at have supporterne med som den 8. spiller på banen. Foto: René Lystrup, Dream Team Support.

The Dream Team have a large group of steadfast supporters who follow the team both at home and away. For many, the membership of the Dream Team Support is an important social status, and for the players it is like having an 8th player on the court. Photo: René Lystrup, Dream Team Support.

bliver lagt vægt på rummelighed, og supporterne passer på hinanden. Det betyder også, at der blandt medlemmerne findes flere personer, der på trods af fysiske eller psykiske handicap her får mulighed for at opleve håndboldkulturen live og være en del af et fællesskab i trygge rammer. Supporternes særlige kodeks for opførsel har resulteret i, at de bliver godt behandlet i de forskellige klubber og haller, hvor de kommer frem. Per Andersen, der er en af de drivende kræfter bag supporterklubben med det daglige ansvar for billetbestillinger, sæsonkort og busture, uddyber dette. Han forklarer, hvordan de mange ture har været med til at styrke medlemmernes fællesskabsfølelse:

"... Vi arrangerer også ture til udlandet i forbindelse med Champions League og EHF Cupen, vi har spillet, det første år vi var i ligaen, og det er folk rigtig glade for, fordi der er gået hen og sket det, at man er blevet lidt en familie.

Spillerne på Slagelse Dream Team takker deres supportere for støtte efter hver kamp både på hjemmebane og udebane. Foto: René Lystrup, Dream Team Support.

After every game, both at home and away, the Dream Team players thank their supporters for their encouragement. Photo: René Lystrup, Dream Team Support.

Fordi allerførst når man taler supportere, så er man jo slem til at forbinde det med det, man oplever i fodbolden og sådan...grænsende til hooliganisme og som OVERHOVEDET IKKE har noget med supportere at gøre. Vi gør nemlig et stort nummer ud af, at man opfører sig pænt. Vi er den eneste supporterklub i Danmark, der faktisk rydder op efter os, når vi har været til kamp på en udebane. Det er der ikke nogen andre, der gør. Det gør også, at vi får ...det kan man godt sige...vi får en ...i de fleste klubber, får vi en speciel god behandling ..."[42].

Fra håndboldklubbens side bliver der lagt stor vægt på, at

supporterne er en del af klubben, og at de medvirker aktivt ved afvikling af kampene. Supporterne skaber stemning i hallen, støtter spillerne og er med til at gøre kampene underholdende. Derfor hjælper klubben med at skaffe billetter til kampene, ligesom de gennem sponsoraftaler sørger for busser til udekampe i både ind- og udland.

Håndboldkultur live

For både spillere og supportere er højdepunktet, når de mødes "live" i håndboldhallen. Her går fankulturen og den professionelle praksis op i en højere enhed. Optakten og forberedelserne til en håndboldkamp, og den måde publikum opildnes lige fra de træder ind i hallen med musikken, speakeren og de forskellige sponsorgimmicks, er med til at skabe en særlig ramme, der gør kampen til en oplevelse og et underholdningsshow. Det er det høje sportslige niveau, der er en forudsætning for, at showet kan afvikles, og publikum gider møde op i hallen og betale entre. Der er tale om en særlig blanding af sport, underholdning, forretning og professionalisme, der indgår som en del af hinandens forudsætninger, og som er med til at skabe resultater. Forud for denne oplevelse ligger imidlertid en lang række forberedelser og hårdt arbejde fra både spillerne, træneren og klubbens side.

For at give et indtryk af den levende håndboldkultur vil jeg i det følgende invitere til en tur med Slagelse Dream Team. Vi skal til Herning Messehal, hvor holdet skal spille 2. semifinale i DM mod Ikast Bording, og vi følger etnologen og museumsinspektøren på feltarbejde[43].

På tur med Dream Team

Bjarne Stenbæk ringede, da holdbussen var kommet til Nyborg, og jeg gjorde mig parat til at blive samlet op ved afkørsel 50 lidt uden for Odense. Da jeg hoppede ombord, blev jeg modtaget af en smule fnisen fra pigerne bagerst i bussen, og spillerne og resten af crewet bød mig pænt velkommen. Efter at have fundet en fri plads midt i bussen, fik jeg kastet en helt ny håndbold i hænderne af Bjarne Stenbæk. På bolden havde alle spillerne skrevet deres autografer og spillernummer. Jeg fik efterfølgende at vide, at de havde lavet bolden til mig i forbindelse med en træning i Antvorskovhallen, som jeg havde været ude at overvære.

Stemningen om bord på bussen var afslappet og spillerne sad og hyggesnakkede i små grupper eller lå og hvilede sig. Forrest i bussen sad klubbens direktør og midlertidige træner Henrik Dudek og formand Bjarne Stenbæk sammen med en række medhjælpere og assistenttrænere[44]. Spillerne havde fordelt sig rundt omkring i bussen. Jeg fandt en ledig plads ved siden af holdets nye fysioterapeut, der ligesom jeg var af sted på sin første tur. Foruden spillere, officials og medhjælpere havde en af de udenlandske spillere desuden medbragt sin hund og en veninde, der var kommet på besøg fra hjemlandet. Stemningen var nærmest familiær. Undervejs i bussen var der et par af spillerne, der fik massage eller anden behandling af en af fysioterapeuterne, ligesom der blev snakket om træningsprogrammer. Holdets nuværende situation, hvor klubben reelt mangler deres cheftræner, blev også diskuteret. En af de spillere, jeg talte med under den sidste del af turen, gav udtryk for, at holdet savner, og i høj grad mangler, Anja Andersen under selve kampene.

Når Slagelse Dream Team spiller kamp i Jylland, plejer de at stoppe for at spise frokost på en bestemt restaurant, hvor holdet uforstyrret kan spise deres mad. Under frokosten sidder spillerne og resten af crewet ved hvert sit bord, og efter middagen bliver der tid til at strække benene og trække lidt frisk luft, før turen går videre.

Aftenens kamp er 2. semifinale i DM mellem Ikast Bording Dream Team, og den bliver spillet foran næsten 3000 tilskuere i Herning Messecenter. For at støtte holdet har Dream Team Support arrangeret en tur for medlemmerne i dobbeltdækkerbus fra Slagelse. I modsætning til placeringen af modstanderholdets supportere i Antvorskovhallen har man i Herning Messecenter valgt at sprede supporterne på tilskuerrækkerne bag et af målene, så de ikke syner af så meget. Supporterne har dog fuld udrustning med, og forsøget på at sprede dem bliver taget op som en udfordring, der blot får dem til at spille og råbe kraftigere under kampen.

En af holdets fysioterapeuter behandler målmanden MarieMøller for muskel- og ledsmerter i bussen på vej til Herning til 2.semifinale kamp i DM mod Ikast Bording. Bagerst i bussen sidder nogle af de udenlandske spillere, bl.a. Bojana Popovic og snakker og hygger sig. Foto: Sydvestsjællands Museum.

In the bus going to Herning for the 2nd semifinale match in the DM against Ikast Bording. One of the team physiotherapists treating the goalkeeper, Marie Møller, for joint pain. At the rear of the bus, some of the foreign players having a cosy chat e.g. Bojana Popovik. Photo: Southwest Zealand Museum.

Ligesom Dream Team i Antvorskovhallen laver et spektakulært åbningsshow, er det nu Ikast Bording, der på sin hjemmekamp styrer åbningsshowet. Det gælder både valg af musik til opvarmningen samt holdpræsentationerne, hvor de både har cheerleaders og deres supporterklub til at medvirke. Spillerne fra Ikast Bording præsenteres først med deres spillernummer, deres individuelle sponsor og afslutningsvis med spillerens fornavn. I Slagelse DT har spillerne ikke individuelle sponsorer, men kun sponsorer for det samlede hold.

Under kampen er begge holds supportere med til at opbygge en intens stemning med deres trommer og andre lydforstærkende remedier i form af megafoner, oppustelige klappekøller med mere. Lige indtil de sidste minutter af kampen synes resultatet at kunne falde ud til begge holds fordel, hvilket kun er med til yderligere at intensivere stemningen. I første halvleg bliver Slagelses stjernemålvogter Cecilie Leganger skadet og må udgå, hvilket er med til at sætte holdet under ekstra pres. Frustrationen er til at mærke ikke mindst på trænerbænken, der er placeret lige bag spillerbænken ved banens ene langside. Her bliver stemningen mere og mere hektisk, efterhånden som kampen skrider frem og assistenttrænere med flere lader sig rive med af den intense stemning og udviklingen i kampen. De har svært ved at sidde stille på stolene og kommenterer højlydt dommernes kendelser.

På spillerbænken sidder som officials: Henrik Duedek, der fungerer som træner i Anjas fravær, Mette Melgård, der har en knæskade og derfor ikke spiller på banen, Anja Andersens far Keld samt holdets læge. Det er tydeligvis Mette Melgård, der fungerer som udskiftningsleder, og det er også hende, der leder slagets gang guidet på vej af gode råd fra de andre på bænken. Først i de allersidste minutter bliver kampen afgjort til Slagelses fordel, og Dream Team er videre i finalen, hvor de skal møde Viborg, der slog holdet i kvartfinalen til Champions League.

På hjemturen fra Herning har jeg fået lov til at køre med Dream Team Support. Her er stemningen høj efter aftenens sejr, og der bliver lystigt kommenteret på kampens forløb og holdenes præstationer. På vejen hører jeg om forskellige oplevelser, supporterne har haft, når de har fulgt deres hold på turne i både ind- og udland. Der var således mange, der allerede havde taget ferie og var indstillet på at rejse med Dream Team til slutspillet i Champions League. En tur der nu ikke bliver til noget, fordi Dream Team er blevet slået ud af turneringen i år. Til gengæld har de store forventninger til DM, som vil blive en fin afslutning på sæsonen.

Spillesæsonen 2005-2006 ender dog med, at Viborg HK vinder Danmarksmesterskabet, og Slagelse Dream Team må nøjes med en 2.plads. Holdets nedtur under slutspillet i både DM og Champions League hænger ifølge klubben og spillerne i vid udstrækning sammen med den turbulens og de sanktioner, træneren blev udsat for efter den

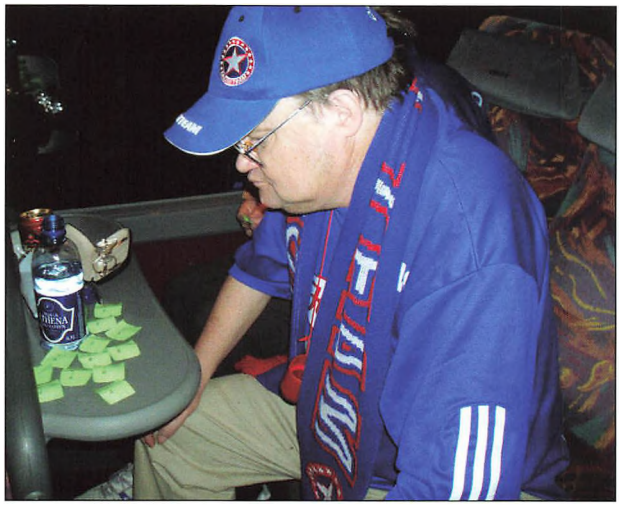

På hjemturen fra Herning Messecenter er stemningen blandt supporterne høj efter aftenens sejr. Et af busturens højdepunkter er afvikling af lotteri, hvor supporterne kan vinde sponsorgaver fra firmaer i Slagelse. Foto: Sydvestsjællands Museum.

On the return journey from Herning Events Centre there are high spirits among the supporters after the evening's victory. One of the highlights of the bus journey is the customary lottery, where supporters can win prizes sponsored by firms in Slagelse. Photo: Southwest Zealand Museum.

tidligere omtalte episode i Aalborg. Dette er med til at understrege den store betydning, træneren har for holdet. Allerede året efter tog Slagelse Dream Team imidlertid revanche og vandt ikke alene DM, men tog som det første hold i Danmark Champions League pokalen hjem for tredje gang.

Dream Teams betydning for Slagelse

Årene med Slagelse Dream Team har på mange måder været et håndboldeventyr, og da holdet første gang vandt Champions League i Ljubljana i 2004, var det som om eventyret pludselig blev til virkelighed. Selvom holdet efterfølgende har genvundet titlen flere gange, så var den første gang noget helt særligt. I det øjeblik dommeren fløjtede kampen af, og det gik op for spillerne, at de havde vundet, var det som om, at alle de mange træninger, kampe og busture passerede revy og gjorde øjeblikket næsten magisk.

Spørgsmålet, der står tilbage, er, hvad håndboldeventyret i Slagelse har betydet for byen? Jeg vil i det følgende opsummere nogle af undersøgelsens resultater med hovedvægt på kommunens engagement i håndboldklubben.

Det er langt fra entydigt, hvad Dream Team og Anja Andersen har betydet for Slagelse. Incitamentet til at engagere sig i håndboldklubben og til at støtte projektet har været meget forskelligt afhængig af, om det er kommunen, erhvervslivet eller den almindelige borger, der er tale om. På alle niveauer er der dog enighed om, at tiden med Dream Team har skabt opmærksomhed omkring Slagelse, og at det har givet byen noget at stå sammen om og forholde sig til. Der er blevet skabt nye samarbejdsalliancer mellem foreningsliv, kommune og erhvervsliv og måske et større mod til at kaste sig ud i ambitiøse projekter samt en tro på, at det nok skal lykkes. Som eksempel peger borgmester Lis Tribler på en nylig anlagt golfbane i Slagelse, der måske ikke var blevet til noget, hvis man ikke tidligere havde set, at en ambitiøs sportslig satsning kunne realiseres og tilføre byen nogle nye kvaliteter[45]. Etablering af en Inliner rulleskøjtebane og udvidelsen af den eksisterende Antvorskovhal er andre eksempler, selvom der for hallens vedkommende også forud havde været langt mere omfattende halprojekter på tegnebordet.

Slagelse som elitesportsby

Fra kommunal side har erfaringerne fra samarbejdet med Slagelse Forenede Håndboldklubber og Anja Andersen også betydet, at man nu mere målrettet ønsker at støtte eliteidrætten. I kommunalt regi har der været tradition for at støtte den brede folkelige idræt og foreningslivet, hvilket understøttes af den gældende Folkeoplysningslov og Kommunalfuldmagten. I de senere år er en række andre kommuner imidlertid også begyndt at satse på eliteidræt som en særlig måde at profilere sig på. Om for-

målet med at udforme en bevidst idrætspolitik i Slagelse Kommune hedder det således i indledningen til Slagelse kommunens Elite/Bredde Plan, der blev vedtaget i byrådet 15.12.2003:

"... Visionen med en elite/bredde plan i Slagelse Kommune er at give Slagelse en idrætsprofil, som kan give kommunen en positiv omtale og en profilering gennem idrætten, der på sigt kan tiltrække nye virksomheder og gøre kommunen til et attraktivt bosætningsområde..."[46].

Hvad angår styrkelse af eliteidrætten bliver der bl.a. peget på en reetablering af Sports Team Slagelse (STS), der skal have det overordnede og koordinerende ansvar for eliten. STS's rolle bliver at være igangsættere for en målrettet satsning indenfor eliteidræt i samarbejde med lokale foreninger, uddannelsesinstitutioner, kommunen, erhvervslivet, medierne og ikke mindst publikum. Bestyrelsen består af repræsentanter fra både kommunen, erhvervslivet og foreningslivet, og det er kommunens holdning, at eliteidrætten skal forpligtes til et samarbejde med den offentlige og den private sektor, ligesom den kulturpolitiske dimension skal fastholdes. Det må således ikke blive snævre økonomiske og markedsmæssige kræfter, der bliver styrende og dermed forvandler eliteidrætten til en ren underholdningsindustri.

Det er svært at afgøre, hvorvidt det er lykkedes for Slagelse kommune at sælge sig selv som en attraktiv bosætningskommune via sin markedsføringsaftale med Dream Team. Ser man på de faktiske tal for befolkningstilvæksten i Slagelse kommune i perioden 1999-2005, er der tale om en stigning på i alt 577 personer, svarende til 1,6 procent, hvilket er det mindste sammenlignet med de øvrige større købstæder i regionen. Således havde Næstved en stigning på 4,56 procent, Ringsted 5,56 procent og Holbæk 7 procent i samme periode[47]. Alligevel oplever kommunen og turistkontoret i Slagelse, at der har været tale om en voksende interesse for Slagelse både som bosætningsområde og som turistmål[48]. Efterspørgslen på nyudstykkede byggegrunde har været stor, og kommunen har solgt alt, hvad der er blevet sat til salg. Markedsføringen via Dream Team og en efterfølgende bosætningskampagne på busserne i Storkøbenhavn under sloganet "Bo dyrt til halv pris" tillægges stor betydning i den sammenhæng.

Samarbejdet mellem håndboldklub og kommune har dog ikke været uden udfordringer. Der er således nogle retslige problemstillinger indbygget i forhold til den kommunale forvaltningspraksis og kommunens engagement i sportsklubber med professionelle eliteenheder. Denne problemstilling er blevet mere og mere aktuel i takt med, at flere idrætsklubber bliver professionaliseret og kommuner er begyndt at markedsføre sig gennem elitesport. Rent juridisk består problemet i, at det på den ene side er tilladt for en kommune at yde støtte til idrætsaktiviteter, men at det på den anden side er ulovligt at give økonomisk støtte til en erhvervsvirksomhed. I det øjeblik en bestemt idrætsforening modtager ekstraordinær støtte i form af økonomiske midler eller særlige privilegier mht. brug af træningsfaciliteter m.m., vil det stride mod grundsætningen om ligelig behandling af borgerne. Det ville også stride mod forbudet mod at være konkurrenceforvridende[49]. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at den eksisterende aftale mellem Slagelse Forenede Håndboldklubber og kommunen er godkendt i tilsynsrådet og derfor ikke i strid med de eksisterende regler.

Erhvervslivet en aktiv medspiller

Selvom det ikke er muligt direkte at aflæse Slagelse Dream Teams betydning for kommunen i den procentvise befolkningstilvækst, så bliver billedet mere komplekst, når man taler med erhvervsdrivende og almindelige borgere i Slagelse. Blandt nogle af hovedsponsorerne, bl.a. den landsdækkende Spar-kæde, har man således været yderst tilfreds med samarbejdet. Den administrerende direktør Brian Mollerup ser sponsoratet som en investering, der omsat i reklameværdi har været en rigtig god forretning. Dette understøttes ifølge direktøren af interne markedsanalyser, der har været med til at dokumentere effekten af Spar-kædens engagement i Dream Team. Succesen har dog været betinget af, at man har brugt sponsoratet aktivt i

Slagelse Dream Team hyldes på Nytorv i Slagelse af byens borgere ved deres hjemkomst efter sejr i Champions League i 2004. Foto: Evan Hemmingsen, EvanFoto.

Slagelse citizens paying homage to the Dream Team on Nytorv in Slagelse, on the occasion of their homecoming after their victory in the Champions League 2004. Photo: Evan Hemmingsen, Evan Photo.

tilrettelæggelse af sine øvrige markedsføringsstrategier[50]. Hos den lokale hovedsponsor Spar Trelleborg har man været mere i tvivl om markedsværdien af sponsoratet. Tidligere administrerende direktør Carlo Chow mener således ikke, at sponsoratet direkte har kunnet aflæses i en tilvækst af kunder eller nyvundne markedsandele. Støtten til håndboldklubben har til gengæld haft en stor betydning med hensyn til at profilere Spar Trelleborg som en social ansvarlig virksomhed[51], der involverer sig og medvirker i udviklingen af sit lokalområde. Der er således stor forskel på, hvad der bliver lagt vægt på, og hvordan et givet engagement bliver gjort op. Billedet er yderst komplekst, og håndboldklubbens betydning lader sig ikke direkte oversætte til statistisk talmateriale.

Borgernes holdning til klubben

I forhold til de almindelige slagelseborgere kan betydningen af fællesskab og stolthed over at lægge bynavn til eliteholdets præstationer også være vanskelig at værdisætte. Livet omkring klubben med en stor og aktiv supporterklub, der for manges vedkommende har udfyldt en vigtig social funktion og givet mening i tilværelsen, er heller ikke no-

get, der kan aflæses i statistikkerne. Men når det drejer sig om at undersøge og dokumentere Slagelse Dream Teams betydning for Slagelse, spiller dette en afgørende rolle for det samlede billede.

Informanternes karakteristik af Slagelse og borgernes selvopfattelse synes at ændre karakter i takt med, at Dream Team kommer til tops på sportshimlen og hjemtager det ene mesterskab efter det andet for til sidst at vinde den mest prestigefyldte turnering indenfor kvindehåndbold i Europa – Champions League, ikke én gang, men hele tre gange. Dream Team er med til at skabe forestillingen om et fællesskab blandt slagelseborgere, et såkaldt imagined community, noget man kan bryste sig af og være stolt af. Højdepunktet i denne fællesskabsfølelse var, da flere tusind mennesker var samlet på Nytorv for at hylde de hjemvendte håndboldpiger, efter de havde vundet Champions League for første gang i 2004.

Selvom Dream Team har været genstand for stor mediebevågenhed og været med til at sætte spotlight på Slagelse, så er det en udbredt opfattelse blandt flere slagelseborgere, at holdets potentiale som brand for byen langt fra er blevet udnyttet fuldt ud. Dette gælder ikke kun i forhold til håndbolden, men også af de ressourcer og attraktioner, der i øvrigt findes i området. Kritikken retter sig ikke alene mod markedsføringen af byen fra kommunen og erhvervslivets side, men sigter bredere mod en særlig mentalitet og mangel på dynamik, der optræder i flere af informanternes beskrivelser af købstaden. Slagelse Dream Team var den første store satsning, som kommunen og erhvervslivet sammen støttede op om i et forsøg på at brande byen og give den et positivt image. Men vejen hertil har været fuld af forhindringer. Bjarne Stenbæk uddyber dette yderligere:

"...I årevis havde politikere, erhvervsfolk og borgere i Slagelse talt om, at nu skulle byen på landkortet. Der blev holdt mange møder med den ambition på dagsordenen, men ingen foretog sig noget konkret - jo, der blev godt nok formuleret politikker og planer, som det kan være meget godt at have som grundlag, men det kommer der i sig selv ikke en hujende fis ud af. Det var dybt frustrerende at se travle politikere og endnu travlere erhvervsfolk spilde den ene time efter den anden på at hælde gode ønsker og "rigtige" holdninger via avisspalterne lige ned i skraldespanden, og set i bakspejlet må vi erkende, at var Anja ikke dumpet ned fra Norge, havde Slagelse fortsat været den hemmelige hovedstad i glemslens region langt væk fra det landkort, det er så vigtigt at blive markeret på. Dynamik og handlekraft var stort set ikke eksisterende. Sådan virkede det i hvert fald. Nok var der nogen, der forsøgte - men lykkedes det endelig at få fat i tøjlerne, trak de i hver sin retning. Det var langt nemmere at enes om de uforpligtende ord. Kunne man så i det mindste have vendt håndbolden ryggen for i stedet at samle kræfterne om noget andet - men heller ikke det kunne man enes om, og der var tilsyneladende ikke mange, der rigtig forstod, at når man ikke siger ja til noget, siger man i virkeligheden nej til det hele - og med det som baggrund er det fuldstændig umuligt at skabe nogen som helst form for vækst og udvikling. Det gælder ikke bare i Slagelse - sådan er det i hele verden..."[52].

Projektet synes dog i en vis udstrækning at være lykkedes. I hvert fald oplever borgere i Slagelse, at byen er blevet mere kendt efter tiden med Dream Team og Anja Andersen, ligesom det overvejende er et positivt billede, folk har af byen. Dette skyldes dog et sammenfald af flere faktorer og kan ikke alene tilskrives håndboldholdets tilstedeværelse. Hvordan forestillingen om Slagelse har ændret karakter, kommer bl.a. til udtryk hos en spiller som Mette Melgård, der kom til byen fra Århus for at spille håndbold og ikke på forhånd kendte noget særligt til købstaden:

"...Jeg synes lidt det billede man fik af Slagelse, det var hvis man hørte om det, så var det en eller anden voldsby i ...man hørte tit om vold i Slagelse eller et eller andet. Det var egentlig det man forbandt det med, hvis man endelig... jeg kan huske da jeg skulle til Slagelse. Der var der nemlig nogle der sagde til mig: Er der ikke meget vold i Slagelse? Og jeg vidste jo ikke noget om Slagelse, så det viste jeg jo ikke men altså, jeg fandt jo også ud af, da jeg kom til byen, at der var meget andet i Slagelse. Så jeg synes da også at

den har udviklet sig meget i den tid, jeg har været. I de fem år jeg har været her nu, der er det da ligesom byen har blomstret. Jeg ved så ikke om det skyldes os [Dream Team], men vi har da haft positiv indflydelse overfor byens omtale i hvert fald. Og der er kommet lidt fokus på byen ud over det. Det var måske bare sådan en by på Vestsjælland et eller andet sted. Jamen jeg synes også, at der er kommet cafemiljø, og der er kommet mange nye tiltag, og der bliver ved med at blive bygget nye huse, og det er ligesom om, at byen er i udvikling og at det sån' er ved at blive en lidt større by. Men om det også var sket uden, det ved jeg ikke [MM griner lidt]. Men jeg tror da helt klart, at vi har haft en positiv indflydelse på byen..."[5].

Sammenfatning

Som en del af undersøgelsens resultater er det muligt at pege på en række problemstillinger, der udspringer af forskellige former for kultursammenstød, som kommer til udtryk igennem klubbens udvikling fra breddeidrætsorganisation til en professionel elite enhed blandt de allerbedste i verden indenfor kvindehåndbold. Det drejer sig bl.a. om forholdet mellem en traditionel foreningskultur overfor en professionel tunet idrætsorganisation. Hvad angår målsætninger og måder at organisere sig på er der her tale om helt forskellige strategier og visioner, ligesom der stilles særlige krav til rammer og faciliteter i de to organisationsformer. Et andet afgørende skisma eller kultursammenstød finder vi i mødet mellem den kommunale forvaltnings praksis, der reguleres af den kommunale fuldmagt og elitesportens krav til professionalisering og effektivitet på forretningsmæssige vilkår.

Sammenfattende må det konkluderes, at tiden med Slagelse Dream Team og Anja Andersen har sat sig sine tydelige spor i Slagelse på en lang række områder. Det gælder lige fra det kommunalpolitiske niveau og erhvervslivet til den enkelte slagelseborger. Som det er antydet i artiklen, er det dog langt fra entydigt, hvordan elitehåndboldholdets betydning bliver gjort op. Dette kommer i høj grad an på, hvem man spørger, og hvilket perspektiv der bliver anlagt. Det har været en tid fuld af forventninger, gensidige udfordringer og problemstillinger, men der er ingen tvivl om, at Anja Andersen og personerne omkring hende har været med til at sætte en udvikling i gang, der har fungeret som en inspiration for mange indenfor såvel som udenfor

Litteratur

Anderson, Benedict: (1991): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* rev. ed., London: Verso.

Andersen, Anja (1997): *Mit håb om frihed.* Centrum.

Bach, Alice Riis (2002): *Kvinder på banen. Sport, køn og medier.* Rosinate, Kbh.

Bille, S. (2006): *Intet guld til Slagelse Kommune.* I: DGI Magasinet. Udspil, nr.1. januar 2006, pp.16-17.

Gammelgaard, F. (2001): *Kommunal støtte til professionelle sportsklubber.* I: Idrætsjuristen. Årsskrift for foreningen Idrætsjura, pp.13-29.

Indenrigsministeriet (2001): *Redegørelse om kommuners engagement i professionel fodbold* (Kbh. 2001).

LBK nr. 535 af 14/06/2004 (Gældende). Forskriftens fulde titel: Bekendtgørelse af lov om støtte til folkeoplysende voksenundervisning, frivilligt folkeoplysende foreningsarbejde og daghøjskoler samt om Folkeuniversitetet (folkeoplysningsloven).

Jensen, Lasse Taagaard & Iversen, Evald (2007): *Let the games begin.* I red. Sine Agergaard, Anne Lykke Poulsen og Solveig Skovmose Vinther: Idræt, nation og politik – nordiske komparationer. Idrætshistorisk Årbog 2007, 23. årgang. Syddansk Universitetsforlag.

Konkurrencestyrelsen (2003): *Vilkårene for professionel sport i Danmark.* Elektronisk publikation udgivet af Konkurrencestyrelsen (http://www.ks.dk/).

Lundberg, Rune (2007): *Dream Team i Slagelse; historik og kommunalpolitik.* I red. Sine Agergaard, Anne Lykke Poulsen og Solveig Skovmose Vinther: Idræt, nation og politik – nordiske komparationer. Idrætshistorisk Årbog 2007, 23. årgang. Syddansk Universitetsforlag.

Madsen, H. (2004): *Anja.* En biografi (Kbh. 2004).

Møller, S.(2006): *I skyggen af et Dream Team.* I: DGI Magasinet. Udspil, nr.1 januar 2006, pp. 2-3.

Pedersen, M.L. (2003): *Elitesport som kommunalt markedsføringsredskab.* Kandidatafhandling Handelshøjskolen i København, Institut for Afsætningsøkonomi (Kbh. 2003).

Radmer, K.B. (2006): *Høj profil på elite presser bredden.* I: DGI Magasinet. Udspil, nr.1 januar 2006, pp.18-19.

Rambøll Management (2005): *Fyns Amt. Sport, idræt og wellness. En vækstskaber på Sydfyn* (Århus 2005).

Rasmussen, Jens Bertel (2007): *Skal idrættens fortsat have sit eget retssystem?* En analyse af det idrætsretslige system set i lyset af Anja Andersensagen. I red. Sine Agergaard, Anne Lykke Poulsen og Solveig Skovmose Vinther: Idræt, nation og politik – nordiske komparationer. Idrætshistorisk Årbog 2007, 23. årgang. Syddansk Universitetsforlag.

Slagelse Kommune (2003): *Elite/Bredde Plan.* Sammenskrivning og red. Flemming Petersen og Jan Stampe.

Stenbæk, B. (2006): Manuskript vedr. Slagelse Forenede Håndboldklubbers historie. Ikke publiceret (Slagelse 2006).

Storm, Rasmus K. & Almlund, Ulrik (2006): *Håndboldøkonomi.dk – fra forsamlingshus til forretning.* Bind 1: Sammenfatning af resultater og perspektiver. Idrættens Analyseinstitut.

Noter

[1] Undersøgelsen er oprettet som museumssag SVM00500. Feltarbejdet er foretaget i perioden 09.02.2006 – 20.09.2006 og består foruden deltagerobservation af 16 kvalitative interview med centrale aktører i og udenfor klubben. Herunder håndboldspillere, politikere, embedsmænd, erhvervsfolk og almindelige slagelseborgere. Der er desuden indsamlet fotos, genstande og arkivalier i forbindelse med undersøgelsen samt et omfattende materiale af artikler fra Sjællandske Medier. Dele af denne artikel er blevet publiceret i Rune Lundberg (2007): "Dream Team i Slagelse; historik og kommunalpolitik". I red. Sine Agergaard, Anne Lykke Poulsen og Solveig Skovmose Vinther: Idræt, nation og politik – nordiske komparationer. Idrætshistorisk Årbog 2007, 23. årgang. Syddansk Universitetsforlag. Nærværende artikel er den foreløbige sammenfatning og afrapportering af undersøgelsens resultater.

[2] Som eksempel kan dog nævnes en undersøgelse af udviklingen i dansk håndboldøkonomi fra Idrættens Analyseinstitut (Storm & Almlund 2006). Derudover findes en specialeafhandling fra Handelshøjskolen vedrørende elitesport som kommunalt markedsføringsredskab (Pedersen 2003) samt en undersøgelse foretaget af Rambøll Management for Fyns Amt vedrørende brugen af sport og idræt som vækstskaber (Rambøll Management 2005).

[3] I DGI Magasinet Udspil, nr.1 2006 rejses problemstillingen af en række repræsentanter for idrætslivet og idrætsforskere; se. bl.a. Søren Møller: "I skyggen af et Dream Team", Steen Bille: "Intet guld til Slagelse Kommune" og Karen Balling Radmer: "Høj profil på elite presser bredden".

[4] Følgende introduktion til håndboldhistorien i en dansk kontekst er primært baseret på Alice Bach (2002): Kvinder på banen. Sport, køn og medier.

[5] 5. plads i 1957 og 2. plads i 1962.

[6] I 1996 vandt kvindelandsholdet guld i både OL og EM og i 1997 vandt de VM.

[7] Alice Bach (2002).

[8] Sloganet havde ifølge Alice Bach (2002) sit udspring blandt en gruppe mandlige trænere i Århus, og nogle mandlige spillere gik endda så vidt, at de fik trykt sloganet på T-shirt, som de havde på i idrætshallerne.

[9] Se f.eks. Madsen. Henrik (2004): Anja. Narayana Press. ISBN: 87-567-7044-8 og Anja Andersen (1997): Mit håb om frihed. Centrum. ISBN: 87-583-1066-5.

[10] Vilkårene for den professionelle sport i Danmark uddybes i en redegørelse fra Konkurrencestyrelsen (2003).

[11] Lov nr. 642 af 19/12 1984 (historisk). Dette er Danmarks første lov om eliteidræt. I 2004 blev der vedtaget en ny eliteidrætslov, der sikrede støtte til eliteidrætsudøvere i alle aldersklasser. Heri forpligtes Team Danmark (TD) på en forsvarlig udvikling af eliteidrætsudøveres fysiske, psykiske og sociale egenskaber. TD skal arbejde sammen med Danmarks Idræts Forbund (DIF) og specialforbundene, og det er Kulturministeren, der godkender budgetter og regnskaber.

[12] Lov nr. 764 af 14/12 1988 (historisk).

[13] Idrættens Analyseinstitut, 2006

[14] Se Rasmus K. Storm & Ulrik Almlund (2006): Håndboldøkonomi.dk – fra forsamlingshus til forretning. Bind 1: Sammenfatning af resultater og perspektiver.

[15] I 2006 omsætter de danske ligaklubber for 10,4 millioner kr. i gennemsnit (ref. Rasmus K. Storm & Ulrik Almlund (2006).

[16] Håndboldens eksponering på de syv største danske sportstransmitterende tv-kanaler er vokset fra 33 timer i 1993 til 270 timer i 2005, og håndbolden udgør 14% af de samlede sportstransmissioner kun overgået af fodbold (Rasmus K. Storm & Ulrik Almlund, 2006:11).

[17] Slagelse FH's historie og de bevæggrunde, der ledte frem til etableringen af Slagelse Dream Team, uddybes i et upubliceret manuskript af Bjarne Stenbæk (2006).

[18] Interview med formand for Slagelse Forenede Håndboldklubber Bjarne Stenbæk, 21. februar 2006 (SVM00500B001)

[19] Navnlig den personlige kontakt til Jes Christensen er efterfølgende

blevet tillagt stor betydning for Anja Andersens beslutning om at indgå forhandlinger med Slagelse Forenede Håndboldklubber. Dette uddybes bl.a. i Madsen (2004).

[20] Selskabets direktør Karsten Madsen boede i Slagelse.

[21] De fire første hovedsponsorer fra starten var således: Harboe bryggerierne, Fujtsu-Simens, Get2Net og Spar, der alle støttede klubben med beløb i størrelsesordenen omkring ½ million kroner. I supervipsponsorkredsen lige under var sponsoraterne ca. halvt så store og i denne gruppe var: KTB Totalbyg, Iveco, Dan Sun og Grønvold & Schou. Efterhånden som klubben opnåde bedre resultater og fik plads i den bedste liga, blev størrelsen på de forskellige typer af sponsorater imidlertid forøget væsentligt, ligesom klubbens samlede omsætning. Den sidste sæson, før Anja Andersen blev ansat, var Slagelse Forenede Håndboldklubbers samlede omsætning på 900.000 kroner. Den første sæson med Anja Andersen som træner var tallet steget til 5,6 millioner, og i de sidste tre år (2003-2006) har omsætningen været på over 20 millioner. Den væsentligste del af omsætningen udgøres af sponsorater, men også indtægt fra tv-aftaler, placeringspenge og entre spiller en afgørende rolle.

[22] Kommunalfuldmagten er en række uskrevne regler og grundantagelser, der regulerer den kommunale praksis, hvis et område ikke er reguleret i den skrevne lovgivning. Det er primært Indenrigsministeriet, der som øverste tilsynsførende myndighed overfor kommunerne har formuleret disse grundsætninger.

[23] Titler: Vinder af Champions League i 2007, 2005 og 2004; vinder af EHF Cup i 2003; vinder af det danske mesterskab i 2006-07, 2004-05, 2002-03; vinder af ligaens grundspil i 2006-07, 2005-06, 2004-05, 2003-04, 2002-03; vinder af den danske pokalturnering i 2002.

[24] Begrebet er hentet fra Alice Bach (2002), der beskriver denne særlige form for kvindefællesskab som en hindring for udviklingen af dansk elitekvindehåndbold.

[25] Fuck Janteloven er blevet en slags brand for Anja Andersen og optræder som det første i hendes præsentation på Slagelse Forenede Håndboldsklubbers hjemmeside (ref: http://www.slagelsefh.dk/index.php?id=580).

[26] Interview med Mette Melgaard, 22.05.2006 (SVM00500B008).

[27] Interview med Mette Melgaard, 22.05.2006 (SVM00500B008).

[28] Ifølge opgørelse fra www.infosport pr. 13.11.06 var der i Slagelse Dream Team 21 spillere, hvoraf de 7 var udlændinge fordelt på følgende nationaliteter: Serbien 5, Norge 1 og Rusland 1. Oplysninger fra sportsinfo er baseret på tal fra klubbernes egne hjemmesider.

[29] Dette udfoldes i de forskellige biografiske bøger om Anja Andersen, bl.a. Henrik Madsen (2004).

[30] Interview med Kamilla Kristensen, 29.05.2006 (SVM00500B011).

[31] Interview med Kamilla Kristensen, 29.05.2006 (SVM00500B011).

[32] Interview med Bojana Popovic, 23.05.2006 (SVM00500B009).

[33] Interview med Mette Melgaard, 22.05.2006 (SVM00500B008).

[34] Interview med Kamilla Kristensen, 29.05.2006 (SVM00500B011).

[35] Interview med Kamilla Kristensen, 29.05.2006 (SVM00500B011).

[36] Storm og Almlund (2006) peger på, at de danske kontraktspillere i 2005 brugte over tre timer mere på sport og næsten 10 timer mindre på job/uddannelse om ugen end i 2002.

[37] Se Agergaard & Andersen (2007) for en videre diskussion af forskellige modeller for af integration udenlandske spillere indenfor dansk kvindehåndbold.

[38] Interview med Bojana Popovitch, 23.05.2006 (SVM00500B009).

[39] Interview med Kamilla Kristensen, 29.05.2006 (SVM00500B011).

[40] Tallene stammer fra Dream Team Supports eget medlemskartotek pr. 1/6 2006 ved Helle Larsen.

[41] Ordensreglementet fremgår af Slagelse FH's hjemmside på følgende adresse: http://www.slagelsefh.dk/index.php?id=1042&type=99&tt_news.

[42] Interview med Per Andersen, 16.05.2006 (SVM00500B007).

[43] Beskrivelsen er baseret på deltagerobservation i forbindelse med feltarbejde onsdag d.29.03.2006 (ref. SVM00500 Feltdagbog).

[44] Henrik Dudek trådte i en periode til som midlertidig træner under Anja Andersens karantæne i foråret 2006. Efter en episode i Aalborg, hvor Anja Andersen forlod banen med sine spillere under en Champions League kamp, blev træneren af både det danske og det internationale håndboldforbund idømt en hård karantæne, og kunne derfor ikke guide sine spillere til kampene i slutspillet. Dommen og episoden blev efterfølgende genstand for stor debat, både i medierne og internt i de idrætslige organisationer, og Anja fik nedsat sin karantæne. For en videre diskussion af spørgsmålet om det idrætsretslige system i Danmark i lyset af denne episode se: Jens Bertel Rasmussen (2007).

[45] Interview med borgmester Lis Tribler, 25. april 2006.

[46] Slagelse Kommune 2003, s.3.

[47] Befolkningstallene stammer fra Kommunefakta og er opgjort pr. 1. januar de pågældende år. Nøgletallene er leveret af indenrigsministeriet, Kommunernes Landsforening, Realkreditrådet og Boligtorvet.

[48] Interview med turistchef Jørgen Rasmussen, 15. maj 2006 (SVM00500B005).

[49] Se bl.a. Frederik Gammelgaard (2001) for en diskussion af problemstillinger i forbindelse med kommunal støtte til professionelle sportsklubber.

[50] Interview med direktør for Spar-kæden Brian Mollerup, 23. maj 2006 (SVM00500B010).

[51] Interview med direktør for sparekassen Spar Trelleborg Carlo Chow, 19. juni 2006 (SVM00500B014).

[52] Bjarne Stenbæk (2006): Upubliceret manuskript vedr. Slagelse Forenede Håndboldklubbers historie skrevet at Bjarne Stenbæk.

[53] Interview med Mette Melgaard, 22.05.2006 (SVM00500B008).

Forfattere

Kirsten Elisabeth Christensen
Cand.mag. i forhistorisk og middelalderarkæologi og
museumsinspektør indenfor arkæologi på Sydvestsjællands Museum

Henning V. Fischer
Bestyrelsesformand i Sydvestsjællands Museum.

Henrik Høier
Cand.phil. i forhistorisk arkæologi med speciale i arkæozoologi.
Museumsinspektør indenfor arkæologi på Sydvestsjællands Museum.

Rune Ottogreen Lundberg
Cand.mag. i etnologi og museumsinspektør indenfor nyere tids kulturhistorie på Sydvestsjællands Museum.

Ea Stevns Matzon
Cand.mag. i historie og etnologi og diplom i erhvervspædagogik. Direktør for Sydvestsjællands Museum.

Henny Tønner Pedersen
Cand.mag. i etnologi. Projektansat ved Sydvestsjællands Museum i 2003-04,
hvor hun varetog opgaver indenfor det regionale speciale "Undervisning og uddannelsessteder".

Kurt Petersen
Doktor og lektor emeritus ved Danmarks Tekniske Universitet. Grundforsker i fysik og
tilknyttet Sydvestsjællands Museum som frivillig ved afdelingen i Skælskør.

Robert Petersen
Ph.d. studerende og historiker, Roskilde Universitetscenter.
Lavede projektet på Sorø Amts Museum i 2003 om Holbergs betydning for Sorø.

Varaporn Poorisrisak
Stud.mag. på Forhistorisk arkæologi ved Københavns Universitet.
Studentermedarbejder ved Sydvestsjællands Museum.

Samarbejdet omkring Åmoserne. Repræsentanter for Sydvestsjællands Museum, Kalundborg Museum og Holbæk Museum. Foto: Anders Fischer.

Museet byder gæster velkommen i sine mange afdelinger. Foto: Sydvestsjællands Museum.

Med denne bog præsenterer Sydvestsjællands Museum et pluk af resultaterne af de første fem års indsats, som en broget buket der spænder vidt, både hvad angår tid og emner. Samtidig har vi en forfatterskare, hvor de enkelte har vidt forskellig tilknytning til museet.

SVM

ISBN 978-87-991415-5-5